

Ρομπέρ Λινάρ
Ο Εγκατεστημένος

Το βιβλίο αυτό κυκλοφόρησε στη Γαλλία το 1978, με τίτλο "L' Etabli"
Στα ελληνικά κυκλοφόρησε πρώτη φορά τον Γενάρη του 1982,
από τις εκδόσεις "Στοχαστής", σε μετάφραση της Χριστίνας Σταματοπούλου.

Εκείνο το κείμενο,
με ορισμένες διορθώσεις και καλύτερη επιμέλεια,
επανεκδίδουμε.

Εκδόθηκε στην Αθήνα, τον Ιούνιο του 2004, σε περιορισμένο αριθμό αντιτύπων,
από την ΛΕΣΧΗ ΚΑΤΑΣΚΟΠΩΝ ΤΟΥ 21ου ΑΙΩΝΑ
με την τεχνική υποστήριξη της συλλογικότητας 03*03

Πρόλογος της έκδοσης

ΑΝ...

Αν δεν έχεις δουλέψει σε εργοστάσιο, σε βιοτεχνία, σε συνεργείο, το κάτεργο των μηχανών σου είναι άγνωστο. Αν δεν έχεις δουλέψει σε οικοδομή, τα γκρεμοτσακίσματα σου φαίνονται στατιστικά μεγέθη. Αν δεν έχεις δουλέψει λάντζα ή μπουφέ, τα φαγάδικα σου φαίνονται ωραία βιτρίνα και άψογο σέρβις. Αν δεν έχεις ξεσκατώσει ανήμπορους, το νοσοκομείο σου φαίνεται άσε - μην - μπλέξεις. Αν δεν έχεις σφουγγαρίσει σκάλες, η καθαριότητα ανήκει στις εμμονές της μαμάς. Αν δεν έχεις μπαρκάρει κιαν δεν έχεις βράσει σε μηχανοστάσιο, το πλοίο της γραμμής είναι ένα μπαλκόνι για ονειροπόλους. Αν...

Σ' έναν κόσμο κομματιασμένο στην εννόμη του το τι είναι αληθινό και τι ψεύτικο, το τι υπάρχει και τί όχι, εξαρτάται απ' την οπτική του καθενός. "Οπτική του καθενός": παιχνίδια στα δωμάτια με τους καθρέφτες. Σε τέτοια πανοράματα, κατά γενική ομολογία, μερικά πράγματα είναι ανύπαρκτα. Όπως, για παράδειγμα, αυτό το θηρίο: η εργατική τάξη.

Αν έτσι έχουν τα πράγματα η διήγηση που ακολουθεί μπορεί να διαβαστεί ανάλαφρα, σαν εξωτικό ανάγνωσμα. Η επίσημη κατηγοριοποίηση εξάλλου κατατάσσει αυτές τις σελίδες στην κατηγορία της "λογοτεχνίας"... ποιός ξέρει για να φυλαχτούν ποιές ανησυχίες; Το εργοστάσιο; Μα δεν γέμισε ρομπότ; Το Μαλί; Πού είναι αυτό; Η Γιουγκοσλαβία; Ένας λεκές αίματος στο χάρτη, που σκουπίστηκε γρήγορα.

Σύμφωνοι. Υπό μια postmodern αντίληψη των πραγμάτων (που ψυχορραγεί πια, όμως...) ο "Εγκατεστημένος" του Ρ. Λινάρ ήταν καλός για τα τέλη της δεκαετίας του '70... Αλλά για τις αρχές του 21ου αιώνα είναι αρχαιολογία. Όπως οι προλεταριακές φιγούρες που παρελαύνουν - μέσα στο κείμενο. "Δεν υπάρχουν πια" τέτοιες καταστάσεις!...

Εν τω μεταξύ, αν όσο διαβάζετε αυτήν την "αρχαιολογία" κτυπήσει το κινητό σας, θυμηθείτε αυτήν την λεπτομέρεια: οι γυναίκες που συναρμολόγησαν την συσκευή, στο εργοστάσιο ενός υπερβολάβου της αγαπημένης σας (ή απλά ανεκτής) εταιρείας, στις μαquiladoras των μεξικοαμερικανικών συνόρων, δουλεύουν "παραγωγή" 10 με 12 ώρες την ημέρα, με μισθούς "απλής" επιβίωσης. Τα καλοκαίρια τα ασθενοφόρα σκάνε εκεί τρεις και τέσσερις φορές την μέρα για να "μαζέψουν" όσες καταρρέουν απ' την ζέστη των λαμαρινοσκεπασμένων κάτεργων. Και στην άλλη μεριά του ίδιου μακρινού, κομματιασμένου, γεμάτου είδωλα κόσμου, ας πούμε κάπου στην Ινδονησία, άλλες γυναίκες που συναρμολογούν ηλεκτρονικούς υπολογιστές και περιφερειακά αγωνίζονται να μην δουλεύουν όλο το ωράριο όρθιες κι ακίνητες, σε "μισό τετραγωνικό".

Όχι ότι αλλάζουν και πολλά αν θυμόμαστε τέτοιες "λεπτομέρειες". Μόνο μην εκλαγούμε αν κάπου πέρα μερικοί "δύστροποι", "αποτυχημένοι", "κομπλεξικοί τριτοκοσμικοί" ανύπαρκτοι ανασυνδέτουν, αυτήν εδώ την ώρα, την προοπτική του κόσμου...

ΑΝ...

Z.

Η ΠΡΩΤΗ ΜΕΡΑ. Ο ΜΟΥΛΟΥΝΤ

"ΔΕΙΞ' ΤΟΥ ΜΟΥΛΟΥΝΤ."

Ο άνθρωπος με την άσπρη μπλουζα (ο προϊστάμενος Γκραβιέ όπως θα μου πουν αργότερα) με παρατάει εκεί κι εξαφανίζεται, πολυάσχολος, προς το γυάλινο κλουβί του.

Κοιτάζω τον εργάτη που δουλεύει. Κοιτάζω το τμήμα. Κοιτάζω την αλυσίδα. Κανένας δε μου λέει τίποτα. Ο Μουλούντ δεν ασχολείται μαζί μου. Ο προϊστάμενος έχει φύγει. Παρατηρώ, στην τύχη: τον Μουλούντ, τους σκελετούς των Ντεσεβώ που περνούν από μπροστά μας, τους άλλους εργάτες.

Η αλυσίδα παραγωγής δεν ανταποκρίνεται στην εικόνα που είχα σχηματίσει γι' αυτήν. Φανταζόμουν μια σαφή εναλλαγή μετακινήσεων και στάσεων μπροστά σε κάθε πόστο: ένα αμάξι προχωράει μερικά μέτρα, σταματάει, ο εργάτης το δουλεύει, το αμάξι ξαναφεύγει, ένα άλλο σταματάει, νέα επέμβαση του εργάτη, κλπ. Έβλεπα με το μυαλό μου όλη τη διαδικασία να τρέχει σε γρήγορο ρυθμό - αυτόν τον "κολασμένο ρυθμό" για τον οποίο μιλούν οι προκηρύξεις. "Η αλυσίδα": αυτές οι λέξεις έφεραν στο μυαλό μια σειρά γρήγορων και σπασμωδικών διαδοχικών κινήσεων.

Κι όμως, η πρώτη εντύπωση είναι αντίθετα η εντύπωση μιας αργής αλλά αδιάκοπης κίνησης όλων των αυτοκινήτων. Όσο για τις επεμβάσεις των εργατών, τις έβλεπα να γίνονται μ' ένα είδος μοιρολατρικής μονοτονίας αλλά δίχως τη βιάση που περίμενα να δω. Μοιάζει σαν ένα παχύρευστο, μακρόσυρτο γλιστρήμα, που μετά από κάποια ώρα αρχίζει να αναδίνει ένα είδος υπνηλίας που διακόπεται από ήχους, χτυπήματα, λάμπεις, σε κυκλική επανάληψη αλλά με κανονικό ρυθμό. Η άμορφη μουσική της αλυσίδας, το σούρσιμο των γκριζων σκελετών από τραχιά λαμαρίνα, η ρουτίνα των κινήσεων: νιώθω να με περιτυλίζουν σιγά σιγά, να με ναρκώνουν. Ο χρόνος σταματάει.

Τρεις αισθήσεις οριοθετούν αυτό τον καινούριο κόσμο. Η μυρωδιά: μια έντονη μυρωδιά καμένου σιδήρου, σιδερόσκονης. Ο θόρυβος: τα τρυπάνια, τα μουγκρητά της συγκόλλησης, το σφυροκόπημα της λαμαρίνας. Η γκριζα ατμόσφαιρα: όλα είναι γκριζα, οι τοίχοι του τμήματος, οι μεταλλικοί σκελετοί των Ντεσεβώ, οι φόρμες και τα ρούχα της δουλειάς των εργατών. Ακόμα και το πρόσωπο τους μοιάζει να 'ναι γκριζο, λες και έχει αποτυπωθεί στα χαρακτηριστικά τους η ξεθωριασμένη αντανάκλαση των αμαξωμάτων που παρελαύνουν μπροστά τους.

Το τμήμα συγκόλλησης όπου με τοποθετούν ("Βάλτε τον στο 86", είπε ο προσωπάρχης) είναι αρκετά μικρό. Τα Ντεσεβώ, όταν φτάνουν εδώ, δεν είναι παρά κομμάτια του αμαξώματος, κερφωμένα μεταξύ τους, ένα σύνολο από κομμάτια σίδηρο: εδώ, συγκολλάμε το ένα με το άλλο τα ατσάλινα κομμάτια, σβήνουμε τις ενώσεις, καλύπτουμε τις συναρμογές· όταν εγκαταλείπει το ατελιέ, είναι ακόμα ένας γκριζος σκελετός (μια "κάσσα"), αλλά ένας σκελετός που τώρα πια αποτελείται μονάχα από ένα κομμάτι. Η κάσσα είναι έτοιμη για τα χημικά μπάνια, τη βαφή και την παραπέρα συναρμολόγηση.

Εξετάζω λεπτομερειακά τα στάδια της δουλειάς.

Στην είσοδο του ατελιέ βρίσκεται ένας χείριστης γερανού. Αυτός, με το μηχανήμα του, ανε-

βάζει τον κάθε σκελετό απ' την αυλή, κρεμασμένο σ' ένα σκοινί (βρισκόμαστε στον πρώτο όροφο, ή μάλλον σ' ένα είδος ημιόροφου που η μια του πλευρά είναι ανοιχτή) και τον αφήνει - απότομα - στην αρχή της αλυσίδας, πάνω σε μια πλατφόρμα που δένει σ' έναν από τους μεγάλους γάτζους που βλέπουμε να προχωρούν αργά, ξυστά στο έδαφος, σε απόσταση ένα - δυο μέτρα ο ένας από τον άλλο, και που αποτελούν το ορατό τμήμα αυτού του μηχανισμού που βρίσκεται σε αέναη κίνηση και που ονομάζεται "αλυσίδα". Δίπλα στο χείριστη του γερανού, ένας άνθρωπος με μπλε φόρμα παρακολουθεί την αρχή της αλυσίδας και κάθε τόσο επεμβαίνει για να επιταχύνει τις κινήσεις: "Άντε, προχώρα, κρέμασε το τώρα!" Πολλές φορές μέσα στη μέρα, θα τον δω σ' αυτή τη θέση, να πιέζει τον χείριστη να βάζει όλο και περισσότερα αμάξια μέσα στο κύκλωμα. Όπως θα μάθω από τους άλλους, είναι ο Αντουάν, ο εργοδηγός. Είναι ένας Κορσικανός, κοντός και νευρικός. "Κάνει πολύ φασαρία, αλλά δεν είναι κακός τύπος. Είναι γιατί φοβάται τον Γκραβιέ, τον προϊστάμενο".

Ο γδούπος που ακούγεται με την άφιξη ενός νέου αμαξώματος, κάθε τρία ή τέσσερα λεπτά, κρατάει το ρυθμό της δουλειάς.

Όταν πια κρεμαστεί στην αλυσίδα, το αμάξιμα αρχίζει να διαγράφει ένα τόξο, περνώντας διαδοχικά μπροστά από κάθε πόστο συγκόλλησης ή συμπληρωματικής επέμβασης: λιμάρισμα, λείανση, σφυρηλάτηση. Όπως είπα ήδη, πρόκειται για μια αέναη κίνηση, που φαίνεται αργόσυρτη: με την πρώτη ματιά, η αλυσίδα δίνει σχεδόν μια αίσθηση ακινησίας, και θα πρέπει να παρακολουθήσεις με το βλέμμα ένα συγκεκριμένο αμάξι για να την δεις να μετακινείται, να γλιστράει προοδευτικά από το ένα πόστο στο άλλο. Καθώς δεν σταματάει ποτέ οι εργάτες είναι υποχρεωμένοι να μετακινούνται και να ακολουθούν το αυτοκίνητο την ώρα που το δουλεύουν. Έτσι, ο καθένας, για τις κινήσεις που του αναλογούν, έχει στη διάθεσή του μια καλά οριοθετημένη περιοχή, αν και με αόρατα σύνορα: μόλις το αυτοκίνητο θα μπει στην περιοχή του, ξεκρεμάει το καμινέτο του, αρπάζει το κολλητήρι του, παίρνει το σφυρί του ή τη λίμα του και στρώνεται στη δουλειά. Μερικά χτυπήματα, μερικές λάμπσεις και η συγκόλληση έχει γίνει ενώ το αυτοκίνητο ετοιμάζεται κιόλας να βγει από την περιοχή των τριών τεσσάρων μέτρων που οριοθετούν το πόστο. Ήδη όμως το επόμενο αυτοκίνητο κάνει την είσοδο του στην περιοχή. Και ο εργάτης ξαναρχίζει. Μερικές φορές, αν έχει δουλέψει γρήγορα, του μένουν κάποια δευτερόλεπτα ανάπαυλας προτού παρουσιαστεί το καινούριο αμάξι: σ' αυτή την περίπτωση, ή επωφελείται από τα λίγα δευτερόλεπτα για ν' ανασάνει μια στιγμή ή, αντίθετα, εντείνοντας ακόμα περισσότερο την προσπάθειά του, "ανεβαίνει στην αλυσίδα", έτσι ώστε να κερδίσει κι άλλο χρόνο, δηλαδή δουλεύει πριν από την κανονική περιοχή του, ταυτόχρονα με τον προηγούμενο εργάτη. Και όταν, μετά από μία ή δύο ώρες, θα έχει συσσωρεύσει το μυθικό κεφάλαιο των δύο τριών λεπτών προπόρευσης, θα το καταναλώσει για ένα τσιγάρο - σαν ικανοποιημένος εισοδηματίας που κοιτάζει να περνάει από μπροστά του το ήδη συγκολλημένο αμαξώμα του, με τα χέρια στις τσέπες, ενώ οι άλλοι δουλεύουν. Εφήμερη ευτυχία: το επόμενο αμάξι έχει ήδη καταφθάσει· θα πρέπει να το δουλέψει στην κανονική του θέση αυτή τη φορά, και ο αγώνας δρόμου ξαναρχίζει για να κερδηθούν ένα μέτρο, δύο μέτρα, και να "ανέβει" ξανά με την ελπίδα να ξανακάνει ένα τσιγάρο με την ησυχία του. Αν, αντίθετα, ο εργάτης δουλεύει πολύ αργά, τότε "βουλιάζει", δηλαδή μετακινείται προοδευτικά προς το τέλος της περιοχής του, συνεχίζοντας τη δουλειά τη στιγμή που ο επόμενος εργάτης έχει ήδη αρχίσει τη δίκη του. Πρέπει τότε να επιταχύνει το ρυθμό του και να προσπαθήσει να ξαναβεί. Και έτσι, το αργό σούρσιμο των αυτοκινήτων, που το έβλεπα τόσο κοντά στην ακινησία, τώρα πια μου φαίνεται τόσο αμείλικτο όσο και το ξέσπασμα ενός χείμαρρου που είναι αδύνατο ν' αναχαιτιστεί: πενήντα εκατοστά χαμένα,

ένα μέτρο, τριάντα δευτερόλεπτα καθυστέρηση στο νερό, η ένωση που δεν πετυχαίνει, το αυτοκίνητο που προχωράει και σε παρασέρνει πολύ μακριά, και το καινούργιο που έχει κιόλας κάνει την εμφάνισή του στην αρχή του πόστου, που προχωράει μ' αυτό τον ηλίθιο κανονικό ρυθμό της αδρανούς μάζας, που έχει κάνει ήδη το μισό δρόμο προτού προλάβεις να το αγγίξεις, και που θ' αρχίσεις να το δουλεύεις όταν πια θα έχει σχεδόν βγει και θα έχει περάσει στο επόμενο πόστο: συσσώρευση των καθυστερήσεων. Αυτό σημαίνει να "βουλιάζεις", και συχνά είναι το ίδιο εναγώνιο με το πνίξιμο.

Αυτή τη ζωή της αλυσίδας, θα την μάθω στη συνέχεια, καθώς περνούν οι βδομάδες. Αυτή την πρώτη μέρα μόλις που την μαντεύω: από την ένταση στην έκφραση κάποιου προσώπου, από τον εκνευρισμό μιας χειρονομίας, από την αγωνία που καθρεφτίζεται στο βλέμμα όταν πέφτει στο αμάξιμα που εμφανίζεται ενώ το προηγούμενο δεν έχει τελειώσει ακόμα. Ήδη, παρατηρώντας τους εργάτες τον ένα μετά τον άλλο, αρχίζω να διακρίνω μια διαφοροποίηση σ' αυτό που, με την πρώτη ματιά, έμοιαζε μ' έναν ενιαίο ανθρωπινό μηχανισμό: ο ένας μετρημένος και ακριβής, ο άλλος πελαγωμένος και καταϊδρωμένος, η προπόρευση, η καθυστέρηση, οι μικροσκοπικές τακτικές του κάθε πόστου, αυτοί που ακουμπάνε τα εργαλεία τους στο διάστημα που μεσολαβεί ανάμεσα σε κάθε αυτοκίνητο και εκείνοι που τα κρατούν στο χέρι, εκείνοι που εγκαταλείπουν... Και πάντα, αυτό το αδυσώπητο αργόσυρτο γλίστρημα του Ντεσεβώ που ολοκληρώνεται, λεπτό με λεπτό, τη μία κίνηση μετά την άλλη, τη μία επέμβαση μετά την άλλη. Ο ζουμπάς. Οι λάμπεις. Τα τρυπάνια. Το καμένο σίδηρο.

Μόλις ολοκληρώσει την πορεία του, στο τέλος του κυκλικού τόξου, το αμάξιμα σηκώνεται από την πλατφόρμα του και εξαφανίζεται μέσα σε μια κυλιόμενη σήραγγα που το οδηγεί στο τμήμα της βαφής. Ο γδούπος του νέου κιβώτιου που εμφανίζεται στην αρχή της αλυσίδας αναγγέλλει τον ερχομό του αντικαταστάτη του.

Στα κενά που μεσολαβούν ανάμεσα σ' αυτό το γκριζωπό σούρσιμο, διακρίνω έναν πόλεμο φθοράς του θανάτου ενάντια στη ζωή και της ζωής ενάντια στο θάνατο. Ο θάνατος: τα γρανάζια της αλυσίδας, το αδιατάρακτο σούρσιμο των αυτοκινήτων, η επανάληψη πανομοιότυπων κινήσεων, η δουλειά που δεν τελειώνει ποτέ. Ένα αυτοκίνητο έχει τελειώσει; Ναι, αλλά το επόμενο όχι, και έχει ήδη καταλάβει τη θέση, ασυγκόλλητο εκεί ακριβώς που μόλις έχεις συγκολλήσει, με την επιφάνεια τραχιά στο σημείο ακριβώς που μόλις έχεις λειάνει. Την έκανες, τη συγκόλληση; Όχι, μένει να γίνει. Την έκανες για τα καλά αυτή τη φορά; Όχι, θα πρέπει να την ξανακάνεις, θα πρέπει να την ξανακάνεις ασταμάτητα, δεν τελειώνει ποτέ, λες και δεν υπάρχει πια κίνηση, ούτε αποτέλεσμα της κίνησης, ούτε αλλαγή, παρά μόνο μια παράλογη απομίμηση εργασίας, που χαλάει τη στιγμή ακριβώς που έχει τελειώσει, κάτω από την επίδραση κάποιας κατάρτας. Και αν κατάφερνες να πείσεις τον εαυτό σου ότι τίποτα δεν έχει σημασία, ότι αρκεί να συνηθίσεις να κάνεις τις ίδιες κινήσεις, μ' ένα πανομοιότυπο τρόπο, σ' έναν πανομοιότυπο πάντα χρόνο, μην προσβλέποντας πια σε τίποτε άλλο παρά στην απαθή τελειότητα της μηχανής; Ο πειρασμός του θανάτου. Αλλά η ζωή τεντώνεται και αντιστέκεται. Ο οργανισμός αντιστέκεται. Οι μυώνες αντιστέκονται. Τα νεύρα αντιστέκονται. Κάτι, μέσα στο σώμα και στο κεφάλι, αντιπαλεύει την επανάληψη και την ανυπαρξία. Η ζωή: μια κίνηση πιο γρήγορη, ένα χέρι που χαμηλώνει παράκαιρα, ένα πιο αργόσυρτο βήμα, το "ανέβασμα" της αλυσίδας, το "βούλιαγμα", η τακτική του κάθε πόστου· όλα εκείνα με τα οποία, μέσα σ' αυτό το άθλιο τετράγωνο αντίστασης ενάντια στην άδεια αιωνιότητα που είναι το πόστο δουλείας, υπάρχουν ακόμα γεγονότα, έστω και μηδαμινά, υπάρχει ακόμα ένας χρόνος, έστω και τερατώδικο διεσταλμένος. Αυτή η αδεξιότητα, εκείνη η περιπτή μετακίνηση, αυτή η ξαφνική επιτάχυνση, η αποτυχημένη

συγκόλληση, το χέρι που την επαναλαμβάνει για δεύτερη φορά, εκείνος ο μορφασμός, εκείνη η εγκατάλειψη, είναι η ζωή που προσπαθεί ν' αρπαχτεί. Όλα αυτά που, μέσα στον καθένα από τους ανθρώπους της αλυσίδας ουρλιάζουν σιωπηλά: "Δεν είμαι μηχανή!"

Αυτή τη στιγμή ακριβώς, δύο θέσεις μετά τον Μουλούντ, ένας εργάτης - Αλγερινός κι αυτός, αλλά με πιο έντονα, σχεδόν ασιατικά, χαρακτηριστικά - έχει αρχίσει να "βουλιάζει". Προοδευτικά, μετακινείται προς την επόμενη θέση. Έχει εκνευριστεί προσπαθώντας να πετύχει τις τέσσερις συγκολλήσεις που του αναλογούν. Βλέπω τα χέρια του που κινούνται πιο νευρικά, την γρήγορη κίνηση του καμινέτου. Ξαφνικά, δεν αντέχει άλλο. Φωνάζει (στο χείριστη του γερανού): "Ει, πιο σίγα, εσύ εκεί, σταμάτα λίγο τις κάσες, δεν πάει άλλο!" Και ξεκρεμάει την πλατφόρμα με το αυτοκίνητο πάνω στο οποίο δουλεύει, ακινητοποιώντας το έτσι μέχρι να φτάσει ο επόμενος γάντζος που θα το ξαναπάρει μερικά δευτερόλεπτα αργότερα. Οι εργάτες που δουλεύουν στις προηγούμενες θέσεις ξεκρεμούν με τη σειρά τους για να μη συγκρουστούν οι κάσες. Παίρνουν όλοι μια ανάσα. Αυτό προκαλεί μια καθυστέρηση μερικών μέτρων στην αλυσίδα - μια απόσταση λίγο μεγαλύτερη από τις άλλες - αλλά ο Αλγερινός κέρδισε την απόσταση που είχε χάσει. Αυτή τη φορά ο Αντουάν, ο εργοδηγός, δε λείπει τίποτα: εδώ και μια ώρα, είχε "μπουκώσει" την αλυσίδα, κι έτσι έχει κέρδος κάπου τρία - τέσσερα αυτοκίνητα. Άλλες φορές όμως επεμβαίνει, πολιορκεί τον εργάτη που "βουλιάζει", τον εμποδίζει να ξεκρεμάσει ή, αν το έχει ήδη κάνει, τρέχει να ξανακρεμάσει την πλατφόρμα στην αρχική της θέση.

Έπρεπε να συμβεί αυτό το επεισόδιο για να συλλάβω σε ποιό βαθμό είναι περιορισμένα τα χρονικά περιθώρια. Και όμως, η πορεία των αυτοκινήτων μοιάζει να 'ναι αργόσυρτη και γενικά δεν υπάρχει κάποια εμφανής βιασύνη στις κινήσεις των εργατών.

Να 'μαι λοιπόν στο εργοστάσιο. "Εγκατεστημένος". * Η πρόσληψη ήταν πολύ πιο εύκολη απ' ότι φανταζόμουν. Είχα προετοιμάσει με μεγάλη φροντίδα την ιστορία μου: υπάλληλος στο μπακάλικο κάποιου φανταστικού θείου στην Ορλεάνη, έπειτα ένα χρόνο χειριστής (ψεύτικο πιστοποιητικό), στρατιωτική θητεία στο Μηχανικό, στην Αβινιόν (διηγήθηκα τη θητεία ενός συντρόφου εργάτη της ηλικίας μου και ισχυρίστηκα ότι είχα χάσει το απολυτήριό μου). Κανένα δίπλωμα. Ούτε καν απολυτήριο γυμνασίου. Μπορούσα να περάσω για Παριζιάνος επαρχιακής προέλευσης, χαμένος στην πρωτεύουσα, που μια οικογενειακή καταστροφή σπρώχνει στο εργοστάσιο. Απάντησα σύντομα στις ερωτήσεις, σιωπηλός και ανήσυχος. Το χαμένο ύφος δεν ξεχώριζε. καθόλου ανάμεσα στη γενική εμφάνιση ολόκληρης της σειράς των νεοπροσληφθέντων. Και δεν ήταν φτιαχτό: τα σφυροκοπήματα από τους σπασμούς της περιόδου μετά το Μάη του 68 - ένα καλοκαίρι γεμάτο αλληλοσπαραγμούς και διαμάχες - ήταν ακόμα αποτυπωμένο στα χαρακτηριστικά μου, όπως οι άλλοι, ανάμεσα στους συντρόφους μου, έφερναν ολοφάνερη τη σφραγίδα των σκληρών συνθηκών ζωής. Δεν μπορείς να έχεις και πολύ ύφος όταν ηγαίνεις να ζητιανέψεις μια μικρή χειρωνακτική δουλίτσα - ίσα για να τρώω, σας παρακαλώ - και απαντάς δειλά - δειλά "όχι" στις ερωτήσεις για τα διπλώματα, τις ειδικεύσεις, για το αν ξέρεις να κάνεις τίποτα το ιδιαίτερο. Μπορούσα να διαβάσω στα μάτια των συντρόφων μου που περίμεναν στην ουρά για την πρόσληψη, όλοι μετανάστες, την ταπείνωση αυτού του "όχι". Όσο για μένα, το ύφος μου ήταν αρκετά καταβεβλημένο, ώστε να μπορώ να παραστήσω τον υπεράνω πάσης υποψίας υποψήφιο εργάτη. Ο Κύριος Υπεύθυνος επί των προσλήψεων θα πρέπει να σκέφτηκε: "Να ένας μισεπαρχιώτης, λιγάκι σαστισμένος, μου κάνει· δεν πρόκειται να δημιουργήσει ιστορίες". Και μου έδωσε το χαρτί για την ιατρική εξέταση. Ο επόμενος. Γιατί άλλωστε, η πρόσληψη ενός εργάτη στην αλυσίδα θα 'πρεπε να 'ναι μια περίπλοκη επιχείρηση; Αυτή είναι η ιδέα του διανοούμενου, που έχει συνηθίσει στις περίπλοκες προσλήψεις, στην παράθεση τί-

λων, στα χαρακτηριστικά των θέσεων εργασίας. Αυτά ισχύουν όταν είσαι κάποιος. Αλλά όταν δεν είσαι τίποτα; Τότε όλα πάνε πολύ γρήγορα: δυο χέρια, δε θέλει και πολύ για να δεις αν κάνουν! Ιατρική εξέταση αστραπή, με τη μικρή στρατιά των μεταναστών. Λίγες κινήσεις των μυών. Ακτινογραφία. Ζύγισμα. Βρίσκεισαι ήδη μέσα στο κλίμα ("Ανέβα εκεί", "Γδύσου!", "Εσείς εκεί, βιαστείτε!"). Ένας γιατρός που βάζει μερικούς σταυρούς σε μια καρτέλα. Εντάξει. Κατάλληλος για την υπηρεσία Σιτροέν. Ο επόμενος.

Ευνοϊκή στιγμή: αυτές τις πρώτες μέρες του Σεπτέμβρη 1968, η Σιτροέν καταβροχθίζει άφθονα εργατικά χέρια. Η παραγωγή προχωράει γρήγορα και κλείνουν τα κενά του προσωπικού που είχε προκαλέσει ο Αύγουστος στο δυναμικό των μεταναστών: ορισμένοι δεν επέστρεψαν από τις μακρινές τους διακοπές, άλλοι θα γυρίσουν καθυστερημένοι και θα πληροφορηθούν, απελπισμένοι, ότι έχουν απολυθεί ("Τί μας ενδιαφέρουν εμάς οι ιστορίες σου για την άρρωστη γριά μητέρα σου, πάρε δρόμο!") και έχουν ήδη αντικατασταθεί. Η αντικατάσταση γίνεται στα γρήγορα. Έτσι κι αλλιώς, η Σιτροέν δουλεύει μέσ' στην αβεβαιότητα: γρήγορα μπαίνεις, γρήγορα βγαίνεις. Μέση διάρκεια εργασίας ενός εργάτη στην Σιτροέν: ένας χρόνος. "Υψηλή κινητικότητα", λένε οι κοινωνιολόγοι. Με λίγα λόγια: αληθινή παρέλαση. Και για μένα, κανένα πρόβλημα: με καταπίνει η φουρνιά που μπαίνει.

Άφησα το γραφείο προσλήψων της Ζαβέλ την Παρασκευή, εφοδιασμένος μ' ένα χαρτί: προσλαμβάνεται στο εργοστάσιο της Πορτ ντε Σουαζύ. "Να παρουσιαστείτε την Δευτέρα το πρωί, στις 7 π.μ., στον προσωπάρχη". Και σήμερα, Δευτέρα πρωί, βρίσκομαι μπροστά στα Ντεσεβώ που παρελαύνουν στο τμήμα της συγκόλλησης.

Ο Μουλούντ εξακολουθεί να μη λέει τίποτα. Τον παρατηρώ να δουλεύει. Δε φαίνεται και τόσο δύσκολο. Σε κάθε αμάξωμα που φτάνει, τα μεταλλικά κομμάτια που σχηματίζουν την καμπύλη πάνω από το μπροστινό παράθυρο είναι ενωμένα και καρφωμένα αλλά αφήνουν ένα κενό. Η δουλειά του Μουλούντ είναι να εξαφανίσει αυτό το κενό. Με το αριστερό χέρι πιάνει μια ράβδο από γυαλιστερό υλικό· με το δεξί ένα καμινέτο. Δίνει μια με τη φλόγα. Ένα μέρος της ράβδου λιώνει σχηματίζοντας ένα μικρό κομμάτι από εύπλαστη ύλη στην ένωση που συνδέει τις δύο λαμαρινένιες πλάκες: ο Μουλούντ απλώνει προσεκτικά αυτό το υλικό, με τη βοήθεια μιας ξύλινης σπάτουλας που αρπάζει αμέσως μόλις αφήσει το καμινέτο. Η ρωγμή εξαφανίζεται: το μεταλλικό μέρος πάνω από το παράθυρο μοιάζει πια ν' αποτελείται μονάχα από ένα κομμάτι. Ο Μουλούντ ακολουθεί το αυτοκίνητο κάπου δυο μέτρα· το εγκαταλείπει όταν έχει γίνει η δουλειά και επιστρέφει στη θέση του, στο σημείο όπου στέκεται συνήθως, περιμένοντας το επόμενο. Ο Μουλούντ δουλεύει αρκετά γρήγορα ώστε να έχει μια διαφορά ορισμένων δευτερολέπτων ανάμεσα σε κάθε αμάξι, αλλά δεν επωφελείται από αυτό το χρόνο για να "ανέβει". Προτίμα να περιμένει. Να ένα καινούριο αμάξωμα. Το γυαλιστερό ραβδί, το καμινέτο, η σπάτουλα, μερικά χτυπήματα προς τ' αριστερά, μερικά προς τα δεξιά, από πάνω προς τα κάτω... Ο Μουλούντ προχωράει καθώς δουλεύει πάνω σ' αυτοκίνητο. Ένα τελευταίο τρίψιμο με την σπάτουλα: η συγκόλληση είναι λεία. Ο Μουλούντ επιστρέφει προς εμένα. Ένα νέο αμάξωμα πλησιάζει. Όχι, δε φαίνεται και τόσο δύσκολο: γιατί δε μ' αφήνει να δοκιμάσω;

Η αλυσίδα σταματάει. Οι εργάτες βγάζουν το κολατσό τους, "Διάλειμμα" μου λέει ο Μουλούντ, "είναι οχτώ και τέταρτο". Μόνο; Μου φάνηκε σα να είχαν περάσει ολόκληρες ώρες μέσα σ' αυτό το γκρίζο τμήμα, βυθισμένο μέσα στο μονότονο σούρσιμο των αμαξωμάτων και τις ξεθωριασμένες αστραπές των καμινέτων. Αυτή η ατέλειωτη αργόσυρτη πορεία από λαμαρίνες, από σιδερικά, έξω από το χρόνο: μονάχα μια ώρα κι ένα τέταρτο;

Ο Μουλούντ μου προτείνει να μοιραστούμε το κομμάτι ψωμί που ξεδίπλωσε προσεχτικά από

μια εφημερίδα. "Όχι ευχαριστώ. Δεν πεινάω".

- Από που είσαι;

- Από το Παρίσι.

- Πρώτη φορά δουλεύεις στη Σιτροέν;

- Ναι, και πρώτη φορά σε εργοστάσιο.

- Α, ναι; Εγώ είμαι από την Καμπύλια. Έχω τη γυναίκα και τα παιδιά μου εκεί κάτω.

Βγάζει το πορτοφόλι του, μου δείχνει μια κιτρινωμένη οικογενειακή φωτογραφία. Του λέω ότι ξέρω την Αλγερία. Μιλάμε για τους φιδωτούς δρόμους της Μεγάλης Καμπύλια και τους απόκρημνους βράχους της Μικρής Καμπύλια που πέφτουν στη θάλασσα κοντά στο Κόλλο. Τα δέκα λεπτά πέρασαν. Η αλυσίδα ξαναρχίζει. Ο Μουλούντ χουφτώνει το καμινέτο και κατευθύνεται προς το πρώτο αμάξωμα που πλησιάζει.

Συνεχίζουμε να συζητάμε, με διακοπές, ανάμεσα σε δύο αυτοκίνητα.

"Για την ώρα δεν έχεις παρά να κοιτάς", μου λέει ο Μουλούντ. "Βλέπεις, κάνουμε τη συγκόλληση με το καλάι. Το ραβδί είναι το καλάι. Πρέπει να συνηθίσει το χέρι σου: αν βάλεις πολύ καλάι, θα κάνει εξόγκωμα πάνω στο αμάξωμα και δεν είναι καλό. Αν όμως δε βάλεις αρκετό, δεν κλείνει την τρύπα και ούτε αυτό είναι εντάξει. Κοίταξε εμένα, θα δοκιμάσεις το απόγευμα". Και, μετά από μια σιωπή: "Έτσι κι αλλιώς, πάλι νωρίς θ' αρχίσεις..."

Μιλάμε για την Καμπύλια, την Αλγερία, για τα λιόδεντρα, για την πλούσια πεδιάδα της Μιπίτζα, για τα τρακτέρ και το όργωμα, για τις άνισες σοδειές και για το μικρό ορεινό χωριό όπου έχει μείνει η οικογένεια του Μουλούντ. Στέλνει τρακόσια φράγκα το μήνα και προσέχει να μην ξοδεύει πολλά για τον εαυτό του. Αυτό το μήνα έχει δυσκολίες: ένας Αλγερινός σύντροφος πέθανε κι οι υπόλοιποι μάζεψαν χρήματα για να μεταφερθεί η σορός του στην Αλγερία και να στείλουν και λίγα χρήματα στην οικογένεια του. Αυτό άνοιξε μια τρύπα στον προϋπολογισμό του Μουλούντ, αλλά αυτός είναι περήφανος για την αλληλεγγύη ανάμεσα στους Αλγερινούς και ιδιαίτερα ανάμεσα στους Βερβέρους. "Βοηθάμε ο ένας τον άλλον σαν αδέρφια".

Ο Μουλούντ θα πρέπει να 'ναι γύρω στα σαράντα. Μ' ένα μουστακάκι, τους κροτάφους γκριζούς, φωνή αργόσυρτη και βαριά. Μιλάει όπως δουλεύει: με ακρίβεια και κανονικό ρυθμό. Δίχως περιπτώσεις κινήσεις. Δίχως περιπτώσεις κουβέντες.

Τα αμαξώματα παρελαύνουν, ο Μουλούντ κάνει την κόλλησή του. Καμινέτο, καλάι, σπάτουλα. Καμινέτο, καλάι, σπάτουλα.

Δώδεκα και τέταρτο, μεσημέρι. Η καντίνα. Τρία τέταρτα της ώρας για φαί. Όταν επιστρέφω στη θέση μου, λίγο νωρίτερα από τις μία, ο Μουλούντ βρίσκεται ήδη εκεί. Μου είναι ευχάριστο που ξαναβρίσκω το πρόσωπό του, ήδη οικείο, μέσα σ' αυτό το γκριζο και βρώμικο τμήμα, ανάμεσα σ' αυτά τα μουντά σιδερικά.

Δεν είναι ακόμα μία η ώρα: περιμένουμε μέχρι να ξαναρχίσει η δουλειά. Λίγο πιο πέρα, έχει γίνει ένα πηγαδάκι γύρω από τον Αλγερινό εργάτη με τα ασιατικά χαρακτηριστικά, που τον είδα να "βουλιάζει" σήμερα το πρωί. "Ε, Σάντοκ, δείξ' το μας! Πού το βρήκες;" Πλησιάζω. Ο Σάντοκ επιδεικνύει, χαρούμενος, ένα περιοδικό πορνό, δανέζικο ή κάτι τέτοιο. Στο εξώφυλλο, μια κοπέλα γλύφει ένα πέος σε στύση. Η φωτογραφία είναι σε γκρο πλαν, με χρώματα έντονα, επιθετικά. Το βρίσκω πολύ άσχημο αλλά ο Σάντοκ δείχνει ενθουσιασμένος. Το αγόρασε από ένα φορτηγατζή, απ' αυτούς που μεταφέρουν για τη Σιτροέν λαμαρίνες, κινητήρες, εξαρτήματα μηχανών, κονταίηνερες και τελειωμένα αυτοκίνητα, και ταυτόχρονα κάνουν και το μικρέμπορα τροφοδοτώντας το εργοστάσιο με πούρα, τσιγάρα και διάφορα αντικείμενα.

Ο Μουλούντ, που με μια ματιά εντόπισε το αντικείμενο όλης αυτής της αναταραχής, παρα-

μένει ατάραχος. Κάποιος του πετάει: "Ε, Μουλούντ, έλα να δεις λίγο κώλο, κάνει καλό". Στέκει ακίνητος και απαντάει: "Δε μ' ενδιαφέρει". Και σε μένα, που έχω πλησιάσει κοντά του, λέει με πιο χαμηλή φωνή: "Δεν είναι καλά πράγματα αυτά. Εγώ έχω γυναίκα και παιδιά εκεί κάτω, στην Καμπύλια. Δεν είμαι σαν τον Σάντοκ. Αυτός είναι εργένης και μπορεί να διασκεδάζει".

Το περιοδικό πορνό ανάμεσα στη σιδερόσκονη και τη βρώμα της γκριζας φόρμας: οδυνηρή αίσθηση. Φαντασιώσεις φυλακισμένων. Μ' ευχαριστεί που ο Μουλούντ κρατιέται μακριά.

Θόρυβος από λαμαρίνες, καθένας επιστρέφει στη θέση του, η αλυσίδα ξαναπαίρνει μπροστά.

"Άντε λοιπόν, η σειρά σου τώρα", μου λέει ο Μουλούντ. "Είδες τι πρέπει να κάνεις". Και μου δίνει το καμινέτο και το καλάι.

"... Μα όχι! Όχι έτσι! Και φόρεσε τα γάντια, θα καείς. Εί! πρόσεχε το καμινέτο! Προχώρα..."

Είναι το δέκατο αμάξι πάνω στο οποίο εξασκώμαι μάταια. Ο Μουλούντ κάνει ότι μπορεί, με προειδοποιεί, μου καθοδηγεί το χέρι, μου δίνει το καλάι, μου κρατάει το καμινέτο, δεν τα καταφέρνω.

Τη μια πλημμυρίζω το μέταλλο με καλάι γιατί κρατάω το καμινέτο πολύ κοντά στη ράβδο και για πολλή ώρα: το μόνο που μένει στον Μουλούντ είναι να τα ξύσει όλα και να το ξανακάνει από την αρχή, στα γρήγορα, ενώ το αμάξι έχει κιάλας βγει από την περιοχή μας. Την άλλη, δε βάζω αρκετό καλάι και, μόλις προσπαθώ να το ισιώσω με την σπάτουλα, εμφανίζεται ξανά η ρωγμή που έπρεπε να καλύψω. Και όταν, από κάποιο θαύμα, χύνω μια σχετικά σωστή ποσότητα από καλάι, τότε το απλώνω με τόση αδεξιότητα - αχ, α-τή η καταραμένη σπάτουλα που τα δάχτυλα μου αρνούνται επίμονα να ελέγξουν! - που η συγκόλληση παίρνει τη μορφή ρώσικων βουνών, και παρουσιάζεται ένα άθλιο εξόγκωμα εκεί όπου ο Μουλούντ κατάφερε να σχηματίσει μια απόλυτα λεία καμπύλη.

Μπερδεύω τη σειρά των κινήσεων: πρέπει να φορέσω τα γάντια για να χρησιμοποιήσω το καμινέτο, να τα βγάλω για να ισιώσω με την σπάτουλα, να μην ακουμπήσω το καυτό καλάι με γυμνά χέρια, να κρατάω το ραβδί με το αριστερό χέρι, το καμινέτο με το δεξί, την σπάτουλα με το δεξί, τα γάντια, μόλις τα βγάλω, με το αριστερό, μαζί με το καλάι. Φαινόταν απλό όταν το έκανε ο Μουλούντ, με κινήσεις ακριβείς, συντονισμένες και διαδοχικές. Εγώ δεν τα καταφέρνω, με πιάνει πανικός: για δέκατη φορά κοντεύω να καώ και μονάχα μια γρήγορη κίνηση του Μουλούντ απομακρύνει τη φλόγα.

Όλες οι κολλήσεις που έκανα πρέπει να ξαναγίνουν. Ο Μουλούντ μου παίρνει τα εργαλεία και μόλις που προλαβαίνει να τις κάνει, τρία μέτρα πιο κάτω. Έχω ιδρώσει και ο Μουλούντ αρχίζει να κουράζεται: ο ρυθμός του έχει χαλάσει. Δε δείχνει καμία ανυπομονησία, συνεχίζει να κάνει αυτή τη διπλή δουλειά - να καθοδηγεί τη δίκη μου κι έπειτα να την ξανακάνει από την αρχή - αλλά "βουλιάζουμε". Γλιστράμε αναπότρεπτα προς το επόμενο πόστο, αρχίζουμε το καινούριο αμάξι με ένα μέτρο καθυστέρηση, έπειτα δυο μέτρα· το τελειώνουμε ή μάλλον το τελειώνει ο Μουλούντ, στα βιαστικά, τρία - τέσσερα μέτρα πιο πέρα, με το καλώδιο σχεδόν τεντωμένο, ανάμεσα στα εργαλεία της επόμενης θέσης. Όσο πιο γρήγορα προσπαθώ να δουλέψω τόσο μεγαλώνει ο πανικός: χύνω το καλάι παντού, μου πέφτει η σπάτουλα, στρίβω απότομα απειλώντας το Μουλούντ με τη φωτιά του καμινέτου μου, που μόλις προλαβαίνει ν' αποφύγει,

"Μα όχι, έτσι, κοίτα!" Δε γίνεται τίποτα. Τα δάχτυλά μου δεν υπακούν, η αδεξιότητα μου είναι ανίατη. Εξαντλούμαι. Τα χέρια μου τρέμουν. Πιέζω πολύ δυνατά με την σπάτουλα, δεν ελέγχω τα χέρια μου, σταγόνες ιδρώτα αρχίζουν να μου θολώνουν τα μάτια. Ο ρυθμός των αμαξω-

μάτων μου φαίνεται ξέφρενος, αδύνατο να ανεβούμε την αλυσίδα, ο Μουλούντ προλαβαίνει όλο και πιο δύσκολα.

"Άκου, δε γίνεται τίποτα με το να πανικοβάλλεσαι έτσι. Σταμάτα για λίγο και κοίταξε εμένα".

Ο Μουλούντ μου παίρνει τα εργαλεία και ξαναβρίσκει τον κανονικό ρυθμό της δουλειάς του, λίγο ταχύτερο από πριν, για να κερδίσει προοδευτικά την καθυστέρηση μας: μερικά εκατοστά σε κάθε αμάξωμα· όταν έχουν περάσει καμιά δεκαριά, έχει σχεδόν επιστρέψει στην κανονική του θέση. Εγώ ξελαχανιάζω παρατηρώντας τον να δουλεύει. Φαίνονται τόσο φυσικές οι κινήσεις του! Τι έχουν τα χέρια του που λείπει από τα δικά μου; Ένα αμάξωμα: καλάι, καμινέτο, σπάτουλα, και, στο σημείο όπου η μεταλλική καμπύλη ήταν ανοιχτή, τώρα υπάρχει μια απόλυτα λεία επιφάνεια. Γιατί αυτός ξέρει να δουλεύει κι εγώ όχι;

Διάλειμμα στις τρεις και τέταρτο. Ο Μουλούντ το θυσιάζει για μένα. Οι άλλοι ξεμουδιάζουν τα πόδια τους, σχηματίζουν πηγαδάκια, συζητάνε, πηγαινοέρχονται, κάθονται στις βάσεις των μηχανών ή ακουμπούν την πλάτη στα ακίνητα αμαξώματα. Όσο για τον Μουλούντ, ξαναρχίζει τις εξηγήσεις. Το αμάξι που βρίσκεται μπροστά μας δεν κινείται, είναι πιο εύκολο έτσι. Να σε ποιά απόσταση πρέπει να κρατάς το καμινέτο. Και να πώς πρέπει να κρατάς την σπάτουλα. Εδώ. Ακουμπάς με τον αντίχειρα για να καλύψεις την στρογγυλή επιφάνεια του μετάλλου. Στο μέσο, πρέπει να πιέξεις πολύ ελαφρά, για να μη φύγει το καλάι, και, σιγά σιγά, πρέπει να πιέξεις όλο και πιο δυνατά καθώς απομακρύνεσαι: έτσι πετυχαίνεις το στρογγύλεμα. Την σπάτουλα την κινείς πρώτα προς τ' αριστερά κι ύστερα προς τα δεξιά. Έπειτα, μία λίγο προς τα πάνω και μία προς τα κάτω. Ο Μουλούντ επαναλαμβάνει αργά την κίνηση: τέσσερεις, πέντε φορές. Η σειρά μου τώρα: καθοδηγεί το χέρι μου, τοποθετεί τα δάχτυλά μου πάνω στο ξύλο. Έτσι. Νάτο. Ωραία, θα τα καταφέρεις μάλλον... Το μυαλό μου μοιάζει να τα καταλαβαίνει όλα αυτά: όμως, τα χέρια μου θα υπακούσουν;

Το διάλειμμα τελειώνει, η δουλειά ξαναρχίζει. Το βοηητό της αλυσίδας. Ένα καινούριο αμάξωμα πλησιάζει, αργά και απειλητικά: τώρα θα πρέπει να ξανακάνω τις ίδιες κινήσεις στην πραγματικότητα. Γρήγορα, το καμινέτο, α, όχι! Ξέχασα, τα γάντια πρώτα, πού είναι το καλάι; Να πάρει η οργή, πώς τρέχει έτσι, βρίσκεται κιόλας στη μέση της διαδρομής, δίνω μια με τη φλόγα, σκατά! έπεσε πολύ καλάι, πρέπει να το μαζέψω με την σπάτουλα, γέμισε ο τόπος... Ο Μουλούντ μου το παίρνει από τα χέρια. Ακόμα μια προσπάθεια... Όχι, δεν είναι καλό. Είμαι παραγμένος, ρίχνω ένα απελπισμένο βλέμμα στον Μουλούντ, αυτός μου λέει: "Μη χολοσκάς, προχώρα, στην αρχή είναι πάντα λίγο δύσκολο, ξεκουράσου, άσε να το κάνω εγώ". Για μια ακόμα φορά βρίσκομαι στο πλάι, παρακολουθώντας ανίκανος: η αλυσίδα μ' έχει απορρίψει. Κι όμως, φαίνεται να προχωράει τόσο αργά...

Ο Μουλούντ δε μου εμπιστεύεται πια τα εργαλεία.

"Αύριο θα πάνε καλύτερα τα πράγματα, πήγαινε τώρα, δεν πρέπει να στεναχωριέσαι". Μιλάμε για το δικό του ξεκίνημα σ' αυτή τη θέση, εδώ και πολύ καιρό: συνήθισε αρκετά γρήγορα, αλλά στην αρχή δεν είν' εύκολο... Τώρα πια έχει μεγάλη πείρα στην κόλληση με το καλάι και την κάνει μηχανικά.

Στην πραγματικότητα, απ' ότι έχω ακούσει, ο συγκολλητής είναι τεχνίτης. Τί ειδικευση έχει ο Μουλούντ; Τον ρωτάω που τον έχει κατατάξει η Σιτροέν. "Μ 2", απαντάει, λακωνικά. Χειρώνακτας.

Ξαφνιάζομαι. Ακόμα χειρώνακτας είναι; Δεν είναι δα και τόσο εύκολη δουλειά η συγκόλληση με το καλάι. Κι εμένα, που δεν ξέρω να κάνω τίποτε, με προσέλαβαν σαν "ειδικευμένο εργάτη". (Ο.Σ. 2, λέει το συμβόλαιο) : Ο.Σ., ανήκεις σίγουρα στην ιεραρχία των ασήμαντων,

ωστόσο δεν παύεις να 'σαι ανώτερος από τον χειρώνακτα. Ο Μουλούντ, είναι φανερό πως δε θέλει να συνεχίσει. Δεν επιμένω. Με την πρώτη ευκαιρία θα κοιτάξω να μάθω περισσότερα σχετικά με τους κανόνες ταξινόμησης της Σιτροέν. Λίγες μέρες αργότερα, ένας άλλος εργάτης θα μου δώσει αυτές τις πληροφορίες. Υπάρχουν έξη κατηγορίες ανειδίκευτων εργατών. Από κάτω προς τα πάνω: τρεις κατηγορίες χειρωνακτών (Μ 1, Μ 2, Μ 3)· τρεις κατηγορίες ειδικευμένων εργατών (Ο.Σ. 1, Ο.Σ. 2, Ο.Σ. 3). Όσο για την κατανομή, γίνεται μ' ένα πολύ απλό τρόπο: τον ρατσιστικό. Οι Μαύροι είναι Μ1, στην κατώτερη βαθμίδα της κλίμακας. Οι Άραβες είναι Μ 2 ή Μ 3. Οι Ισπανοί, οι Πορτογάλοι και οι υπόλοιποι ευρωπαϊοί μετανάστες είναι γενικά Ο.Σ. 1. Οι Γάλλοι γίνονται αυτόματα Ο.Σ.2.* Και μπορείς να γίνεις Ο.Σ.3 ανάλογα με τη φάτσα που διαθέτεις και σύμφωνα με την καλή διάθεση των υπεύθυνων. Να λοιπόν γιατί εγώ είμαι "ειδικευμένος εργάτης" και ο Μουλούντ χειρώνακτας, να γιατί κερδίζω μερικές δεκάρες παραπάνω την ώρα, μόλο που είμαι ανίκανος να κάνω τη δουλειά του. Κι έπειτα, οι επιστήμονες θα πάνε να επεξεργαστούν λεπτομερείς στατιστικές σχετικά με τους "πίνακες κατατάξεων", όπως τους λένε οι ειδικοί.

Να, λοιπόν. Ο Μουλούντ μόλις έχει τελειώσει το τελευταίο αμάξι του. Το εκατοστό τεσσαρακοστό όγδοο της ημέρας. Η ώρα είναι έξη παρά τέταρτο. Η αλυσίδα ακινητοποιείται. "Γεια χαρά", μου λέει ο Μουλούντ, "θα τα πούμε αύριο... Μη στεναχωριέσαι, πήγαινε, αύριο θα 'ναι καλύτερα". Φεύγει προς τ' αποδυτήρια. Στέκομαι για μια στιγμή στο τμήμα που αδειάζει, το κεφάλι μου βουίζει, τα πόδια αβέβαια. Όταν ξεκινάω για τις σκάλες, είμαι ο τελευταίος, δεν υπάρχει κανένας γύρω μου. Τα φώτα έχουν σβήσει και τα ακίνητα αμαξώματα, σκοτεινές μάζες, περιμένουν την αυγή που θα ξαναρχίσει η δουλειά.

Επιστρέφω στο σπίτι, αποκαμωμένος και γεμάτος αγωνία. Γιατί με πονούν όλα μου τα μέλη; Γιατί πονάω στον ώμο, στα μπούτια; Κι όμως, το καμινέτο και η σπάτουλα δεν ήταν και τόσο βαριά... Είναι σίγουρα η επανάληψη πανομοιότυπων κινήσεων. Και η ένταση στην προσπάθεια να ξεπεράσω την αδεξιότητά μου. Και το ότι έμεινα όρθιος όλο αυτό το διάστημα· δέκα ώρες. Κι οι άλλοι όμως το ίδιο κάνουν. Είναι άραγε το ίδιο εξαντλημένοι;

Σκέφτομαι: ανικανότητα του διανοούμενου για σωματική προσπάθεια. Απλοϊκότητα. Δεν πρόκειται μονάχα για σωματική προσπάθεια. Η πρώτη μέρα στο εργοστάσιο είναι τρομακτική για όλο τον κόσμο, πολλοί θα μου μιλήσουν γι' αυτή στη συνέχεια, συχνά με αγωνία. Ποιό πνεύμα, ποιό σώμα μπορεί ν' αποδεχτεί, δίχως μια κίνηση εξέγερσης, την υποδούλωσή του σ' αυτό το ρυθμό της αλυσίδας που εκμηδενίζει, που είναι ενάντια στη φύση; Την ταπείνωση και τη φθορά της αλυσίδας τη ζουν όλοι με την ίδια βιαιότητα, εργάτης και αγρότης, διανοούμενοι και χειρώνακτες, μετανάστες και Γάλλοι. Και δεν είναι σπάνιο να δεις έναν καινούργιο να πληρώνεται το μεροκάματό του το ίδιο κιόλας βράδυ της πρώτης μέρας, τρομαγμένος από τον θόρυβο, τις λάμπεις, την τερατώδη διαστολή του χρόνου, τη σκληρότητα των ατελείωτα επαναλαμβανόμενων κινήσεων, τον αυταρχισμό των υπεύθυνων και τη στεγνότητα των διαταγών, την καταθλιπτική ατμόσφαιρα φυλακής που παγώνει το τμήμα. Να μείνεις μήνες και χρόνια εκεί μέσα; Μπορείς να το διανοηθείς; Όχι, καλύτερα η φυγή, η φτώχεια, η αβεβαιότητα κάποιας μικροδουλειάς· οτιδήποτε άλλο! Κι εγώ, ο "εγκατεστημένος", θα τα καταφέρω άραγε; Τί θα γίνει αν αύριο εξακολουθώ να μην πετυχαίνω τις κολλήσεις; Θα με πετάξουν έξω; Τι ειρωνεία! Μιάμιση μέρα "εγκατάστασης" στο εργοστάσιο... και να με σχολάσουν λόγω ανικανότητας! Και τότε, οι άλλοι, αυτοί που δεν έχουν διπλώματα και που δεν είναι ούτε γεροδεμένοι ούτε επιδέξιοι στα χέρια, πώς κερδίζουν το ψωμί τους;

Νύχτα. Δεν μου κολλάει ύπνος. Μόλις κλείσω τα μάτια, βλέπω να παρελαύνουν μπροστά

μου Ντεσεβώ, μια θλιβερή λιτανεία γκριζών αμαξωμάτων. Ξαναβλέπω το πορνό περιοδικό του Σάντοκ ανάμεσα στα σάντουιτς και στους ντενεκέδες του λαδιού, ανάμεσα στα σιδερικά. Όλα είναι άσχημα. Και τα Ντεσεβώ, αυτή η ατέλειωτη ουρά από Ντεσεβώ... Χτυπάει το ξυπνητήρι. Κιόλας έξη; Είμαι όλος κομμένος, το ίδιο εξαντλημένος σαν χδες βράδυ. Μα τι έκανα όλη τη νύχτα;

ΤΑ ΦΩΤΑ ΤΗΣ ΜΕΓΑΛΗΣ ΑΛΥΣΙΔΑΣ

ΕΙΧΑ ΑΔΙΚΟ Ν' ΑΝΗΣΥΧΩ.

Δε μπαίνει ζήτημα να με διώξουν. Δυο χέρια προς τέσσερα φράγκα την ώρα, η Σιτροέν θα βρει τρόπο να τα χρησιμοποιήσει ακόμα κι αν δεν είναι σπουδαία. Ακατάλληλος για τη συγκόλληση με καλάι; Δε χάλασε ο κόσμος, υπάρχουν τόσες άλλες θέσεις, τόσες βίδες για σφίξιμο, τόσα πράγματα για μεταφορά! Σίγουρα, αν ήμουν Μαύρος ή Άραβας δε θα είχα δικαίωμα σε δεύτερη δοκιμή: θα μου πετούσαν μια σκούπα στο χέρι ή θα με στέλνανε να σπρώχνω κάποια παραγεμισμένα καρότσια. Αλλά είμαι Γάλλος. Ακόμα και Ο.Σ., ακόμα και αδέξιος, θα 'πρεπε να μπορώ να κάνω κάτι καλύτερο από το να σκουπίζω.

Στις επτά το πρωί, στο ξεκίνημα της αλυσίδας, ο Μουλούντ με άφησε να κάνω ακόμα μια δοκιμή. Στις επτά και μίση είχε πια παραιτηθεί οριστικά από κάθε προσπάθεια.

"Δεν πειράζει, πήγαινε, θα σου βρούνε σίγουρα κάτι άλλο να κάνεις. Κι έπειτα, μπορεί να βγεις και κερδισμένος. Ξέρεις, εδω δεν είναι καλή θέση. Το καλάι σε αρρωσταίνει. Εμένα, μου παίρνουν αίμα κάθε μήνα. Αυτόν που ήταν εδω πριν από μένα, τον πήραν γιατί άρχισε να μην είναι και τόσο καλά. Αλλά δεν του αναγνώρισαν επαγγελματική ασθένεια, α, όχι! Τον πήγαν σ' άλλη δουλειά κι αυτό ήταν όλο. Δεν πρόκειται να παραδεχτούν ποτέ πως το καλάι προκαλεί επαγγελματική ασθένεια. Αλλά τότε γιατί μας παίρνουν αίμα; Κι εμένα, θα μ' αλλάξουν θέση μόλις αρχίσω να φτύνω κομμάτια σίδερο. Μη στενοχωριέσαι, δε χάνεις τίποτα σπουδαίο".

Γύρω στις οχτώ, ο προϊστάμενος Γκραβιέ κάνει την εμφάνιση του. "Λοιπόν Μουλούντ, τα καταφέρνει;" Ο Γκραβιέ είναι ψήλος και γεροδεμένος, στυλ ομορφάντρα, μ' ένα ίχνος χυδαιότητας στη φωνή του, ίσα για να τονίζει την εργατική του προέλευση. Είναι απότομος και τον φοβούνται. "Τα καταφέρνει; Μπορεί να συνεχίσει μόνος του τη δουλειά; - Ε... όχι ακόμα αφεντικό, δεν ξέρω αν θα μπορέσει". Ο Μουλούντ είναι διστακτικός, δε θέλει να με εκθέσει. Για καλό και για κακό προσθέτει: "Κάνει ότι μπορεί, αφεντικό, δεν είν' εύκολα στην αρχή..." Ο Γκραβιέ τον κόβει αποφασιστικά: "Καλά, άστο". Έπειτα, γυρίζοντας προς εμένα: "Έλα, ακολούθα με".

Η σκάλα. Διάδρομοι φραγμένοι από κονταίηνερς. Ο τρομακτικός θόρυβος που βγαίνει από τις πρέσες. Φαρδείς διάδρομοι όπου τρέχουν με ορμή οι κλαρκίστες. Σκάλες. Λοξοδρομίσματα. Κύματα κρούου. Κύματα ζέστης. Ανωψωτικά μηχανήματα. Αίδουσες γεμάτες υλικό. Σκάλα. Κι ύστερα, μια αίθουσα που μου φαίνεται απέραντη, μια έκρηξη από διαπεραστικούς θορύβους και φανταχτερά χρώματα. Παντού χώροι δουλειάς, μια ατέλειωτη αλυσίδα που τρέχει κατά μήκος της μακρύτερης πλευράς ενός τεράστιου παραλληλόγραμμου, και άλλες μικρότερες αλυσίδες, κάθετες, εγκάρσιες, λοξές, και μικροί πάγκοι με εργατές που στρίβουν τριπούν, κόβουν, βιδώνουν. Μια κίνηση διάφορων στοιχείων προς όλες τις κατευθύνσεις: στο έδαφος, στο ύψος

του ανθρώπου, στο ταβάνι. Και η παρέλαση των ζηηρόχρωμων, στιλνών αυτοκινήτων. Χρώματα που με ξαφνιάζουν, ένα σοκ μετά το γκριζωπό χρώμα της ακατέργαστης λαμαρίνας στο τμήμα της συγκόλλησης. Κι ακόμα οι θόρυβοι, πολύ πιο ανομοιόμορφοι και άρρυθμοι. Ένα σοκ, ναι, αλλά όχι ευχάριστο: αυτό το τεχνητό φως και αυτό το διαφορετικό βουητό δεν υποφέρονται καλύτερα από το σούριμο της λαμαρίνας και την κυκλική επανάληψη των θορύβων στο τμήμα του Γκραβιέ. Στου Γκραβιέ υπήρχε μονάχα μέταλλο. Εδώ είναι διαφορετικά: είναι ένα τμήμα φινιρίσματος, όπου τ' αμάξια καταφθάνουν βαμμένα, λαμπερά, και όπου οι εργάτες τα "ντύνουν": καλύπτουν το εσωτερικό, βάζουν τα καθίσματα, τα φώτα, τα χρώμια, τοποθετούν τον κινητήρα στο σασί, τα τζάμια, τις ρόδες. Όλα αυτά, τα βλέπω φευγαλέα στο πέρασμά μου. Δεν υπάρχει χρόνος για χάζεμα: ακολουθώ τροχάδην την ζαχαρί μπλούζα του Γκραβιέ. Μπαίνουμε σ' ένα γραφείο, ένα μεγάλο γυάλινο κλουβί, στο κέντρο της αίθουσας. Ένας άλλος προϊστάμενος κάθεται πίσω από ένα τραπέζι: κοντός, χοντρός, το μισό κεφάλι φαλακρό. Ο Γκραβιέ με συστήνει με δυο κουβέντες και απομακρύνεται. Ο άλλος: "Περίμενε εκεί". Και ξαναβυθίζεται στα χαρτιά του. Σ' όλους τους εργάτες μιλάνε στο ενικό. Γιατί; Γιατί αυτός ο σπαστικός τόνος; Είναι η εξουσία που το θέλει έτσι. Είναι το σύστημα. Ένα μικρό στοιχείο του συστήματος Σιτροέν. Όπως το να σε αγνοούν καθώς περνούν μπροστά σου, όπως οι στεγνές διαταγές, όπως το να λένε σε κάποιον άλλο ενώ εσύ είσαι εκεί μπροστά: "Βάλτε τον λοιπόν σ' εκείνη τη θέση". Χίλιοι δυο τρόποι για να σου επαναλαμβάνουν κάθε στιγμή ότι δεν είσαι τίποτα, ότι είσαι κάτι λιγότερο από ένα εξάρτημα του αυτοκινήτου, κάτι λιγότερο από ένας γάντζος της αλυσίδας (όλα αυτά δε γίνονται τυχαία). Ένα τίποτα.

Περιμένω, όρθιος - κανένας δε μου είπε να καθίσω - ένας εργάτης να κάθεται την ώρα της δουλειάς; για φαντάσου, αυτό θα ξεπερνούσε κάθε όριο· τον ανέχονται ήδη να μην κάνει τίποτε ανάμεσα στα δυο πόστα του, μάνι μάνι πέντε - δέκα φράγκα πληρωμής για τίποτε, δε θα τον βάλουν να κάτσει κι από πάνω! Περιμένω αμίλητος και ακίνητος. Πάντως, μ' έχει ενοχλήσει η αποτυχία μου στο καλάι. Δεν έχω καμία διάθεση να τραβήξω επάνω μου την προσοχή.

Ο προϊστάμενος είναι χωμένος στα χαρτιά του. Είναι ο Υγκέ, ένας κοντός κύριος, ντυμένος στην τρίχα, πολύ στυλ επιχειρηματία, με τη γραβάτα και το σακάκι κάτω από τη φρεσκοσιδερωμένη άσπρη μπλούζα. Δεν είναι όποιος και όποιος αυτός ο Υγκέ: ηγεμονεύει στο τμήμα 85, στη μεγάλη αλυσίδα, το μεγαλύτερο τμήμα του εργοστάσιου του Σουαζύ. Έχει κάτω από τις διαταγές του πολλές εκατοντάδες ανθρώπους.

Αυτή τη στιγμή μου δείχνει το ροδαλό και γυαλιστερό φαλακρό του μέτωπο. Κάνει τον σπουδαίο. Κάνει κάτι πολύ σπουδαίο. Μετράει το δυναμικό. Είναι σημαντικό πράγμα το δυναμικό. Να ξέρεις ποιός είναι εδώ και ποιός δεν είναι. Ποιός βάρεσε κάρτα με δέκα λεπτά καθυστέρηση. Ή ακόμα και με δυο λεπτά καθυστέρηση. Και βέβαια! Δυο λεπτά καθυστέρηση. Δεν πα' να λαχανιάζεις από το τρέξιμο, να φοράς τη φόρμα της δουλειάς με αστραπιαία ταχύτητα, να διασχίζεις σα βέλος τ' αποδυτήρια, να φτάνεις στη θέση σου βαριανασαίνοντας τη στιγμή ακριβώς που αρχίζει να παίρνει μπρος η αλυσίδα, ν' αρχίζεις τη δουλειά σου στον ίδιο ακριβώς χρόνο με τους υπόλοιπους, η κάρτα σου έχει ήδη παρθεί από τον θυρωρό, και προσγειώνεται στον Κύριο προσωπάρχη, στον Κύριο προϊστάμενο. Αδύνατο να σβηστούν αυτά τα δύο λεπτά, θα πρέπει να εξηγηθείς, φίλε μου. Κι αν είναι η τρίτη φορά μέσα στο μήνα, τότε χάνεις το επίδομα, αν δε σε βγάλουν μάλιστα και υποχρεωτική αργία. Εσύ λες: δυο λεπτά, δυο ασήμαντα λεπτά! Και άρχισα τη δουλειά την ίδια στιγμή με τους άλλους. Η Σιτροέν δεν έχασε δευτερόλεπτο εξαιτίας μου, ούτε ένα δισεκατομμυριοστό ενός Ντεσεβύ, ούτε δεκάρα, γιατί λοιπόν θα πρέπει να χάσω το επίδομα; Ναι, αλλά η πειθαρχία; Και τί γίνεται με την πειθαρχία; Τί χρειά-

ζεται ο προϊστάμενος αν όχι για να επιβάλλει πάνω απ' όλα την πειθαρχία! Να λοιπόν γιατί το όνομά σου βρίσκεται τώρα κάτω από το βλέμμα του Υγκέ που σμίγει τα φρύδια και κοιτάζει τα χαρτιά του με αυστηρό ύφος: "Γκονσάλβες Αντόνιο... Γκονσάλβες Αντόνιο... Δεν είχε καθυστερήσει μια φορά ακόμα αυτό το μήνα;" Έχει σημασία να ξέρει σε ποιόν θα κολλήσει μια προειδοποίηση μετά από μια δεύτερη αδικαιολόγητη αργοπορία. Ή μια υποχρεωτική αργία για μια τρίτη. Και ποιόν θα πρέπει ν' απολύσει αν δε στείλει έγκαιρα ιατρική βεβαίωση. Όλα αυτά είναι πολύ σημαντικά πράγματα! Και στη συνέχεια θα πρέπει να εξετάσει πόσα αυτοκίνητα τέλειωσαν την πρώτη ώρα (α, πόσο καλά θα 'ταν αν έβγαине ένα παραπάνω από την προηγούμενη μέρα!). Και να ελέγξει αν τα υλικά που παραγγέλθηκαν έχουν φτάσει. Να διαπιστώσει αν ρυθμίστηκε το πρόβλημα της αποθήκευσης των κινητήρων. Και να παραδώσει στο γραφείο μεθόδων την αναφορά του σχετικά με τη χρονομέτρηση στο τμήμα κατασκευής καθισμάτων. Όλα αυτά είναι πολύ σημαντικά, ο προϊστάμενος είναι ένα πολύ σημαντικό πρόσωπο. Και δεν είναι περιέργο που δεν έχει ούτε λεπτό να μου παραχωρήσει. Εγώ δε βιάζομαι.

Περιμένω.

Χωρίς αμφιβολία υπάρχει και κάποιο διάλειμμα ανάμεσα σ' όλα αυτά τα σημαντικά καθήκοντα. Η άσπρη μπλούζα μου παραχωρεί ξαφνικά μερικά δευτερόλεπτα για ν' ασχοληθεί με την ταπεινή μου ύπαρξη. Εκείνη ακριβώς τη στιγμή, μια μπλε μπλούζα πλησιάζει. Η άσπρη μπλούζα τον καλεί: "Α, Ντυπρέ, να ένας καινούριος. Δοκιμάστε να τον βάλετε στην αλυσίδα με τις πόρτες, μια και σας λείπει ένας. Και να μη ξεχάσετε να μου στείλετε τον κατάλογο με τις κυριότερες επιδιορθώσεις στη βαφή που έγιναν χτες γιατί σε λίγο θα δω τον Ώλεν". Και μ' αυτά τα σπουδαία λογία, που ακούστηκαν με σεβασμό, το φαλακρό μέτωπο ξαναβουτάει στα χαρτιά του. Μα το θεό, ο προϊστάμενος είναι ένας πολύ σπουδαίος κύριος. "Πολύ καλά, κύριε Υγκέ", απάντησε με σεβασμό η μπλε μπλούζα - Ντυπρέ. Και σε μένα, σε ξερό τόνο: "Ακολούθησε με".

Βγαίνουμε.

Ο Ντυπρέ είναι εργοδηγός και βιάζεται. Με εμπιστεύεται σ' ένα ρυθμιστή. Ιεραρχική διαδοχή. "Δείξ' του τα τζάμια", λέει η μπλε μπλούζα στον ρυθμιστή. "Ακολούθησε με", λέει ο ρυθμιστής. Ο ρυθμιστής είναι ένας πολύ μικρός υπεύθυνος, ο πιο μικρός, μόλις μια βαθμίδα πάνω από τον τεχνίτη. Τον φωνάζουν έτσι γιατί υποτίθεται ότι "ρυθμίζει" τις μηχανές στην πραγματικότητα, ο ρόλος του είναι να ελέγχει και συχνά συμβαίνει να αντικαθιστά κάποιον σ' ένα πόστο όποτε υπάρξει κάποιο πρόβλημα ή κάποια προσωρινή απουσία. Δε φοράει μπλούζα - πράγμα που τον διαχωρίζει από τους άλλους υπεύθυνους - αλλά περνάει ένα σημαντικό κομμάτι της μέρας του τριγυρνώντας δίχως να κάνει τίποτε, πράγμα που τον κάνει να μοιάζει μ' αυτούς.

Τούτος εδώ ο ρυθμιστής έχει τα έντονα χαρακτηριστικά ενός ναύτη που βρίσκεται στο τέλος μιας μακρόχρονης καριέρας στα καράβια. Είναι πολύ κοκκινομάλλης και βρίσκω πως έχει μια φυσιογνωμία Ιρλανδού. Απλώνει παντού ένα μπλαζέ βλέμμα τυχοδιώκτη που βρέθηκε κατά τύχη σ' αυτή τη χαμένη γωνία της αυτοκινητοβιομηχανίας. Και η προοπτική να μου δείξει τι πρέπει να κάνω "στα τζάμια" μοιάζει να τον κάνει να πλήττει θανάσιμα. Σερνόμαστε προς τα 'κει. Με λίγα λόγια δείχνει ν' αδιαφορεί πλήρως. Κι αυτό είναι που θα μου πουν στη συνέχεια γι' αυτόν: "Αδιαφορεί". Πράγμα που, όταν λέγεται από τους εργάτες για ένα ρυθμιστή, είναι σίγουρα ένας έπαινος.

Τέρμα της διαδρομής: ένα μικρό τραπέζι, πλάι στην αλυσίδα όπου προχωρούν οι πόρτες που τύνουν οι εργάτες (τζάμια, κλειδαριές, βέργες από χρώμιο...) Πάνω στο τραπέζι, μια στοίβα

τζάμια: ένας από τους εργατές της αλυσίδας τροφοδοτείται απ' αυτήν σε κάθε πέρασμα της πόρτας και στερεώνει αμέσως το τζάμι πάνω στην πόρτα που κινείται. Η δουλειά μου θα είναι να ετοιμάζω τα τζάμια, δηλαδή να τους περνάω γύρω - γύρω το καουτσούκ. Είναι μια θέση όπου μένεις ακίνητος, μόνο που ο ρυθμός σου εξαρτάται προφανώς από το ρυθμό της αλυσίδας που τροφοδοτείς. Έχω ένα είδος σκόνης, σαν ταλκ, ώστε να μη γλιστράει το καουτσούκ. Έχω ένα ξύλινο σφυρί. Πρέπει να σκοπεύω σωστά ώστε η φόρμα του καουτσούκ να εφαρμόζει ακριβώς πάνω στο τζάμι: αν δεν τοποθετηθεί σωστά από την αρχή, αλλού κάνει ζάρες, αλλού τραβάει, το καουτσούκ φεύγει στις γωνίες και όλα πρέπει να γίνουν από την αρχή. Ο κοκκινομάλλης μου κάνει ένα είδος επίδειξης φτιάχνοντας δυο τζάμια, με ρωτάει αν κατάλαβα ("Ναι"), με πληροφορεί μέσα απ' τα δόντια του ότι η θέση αυτή έχει "παραγωγή" και ότι θα πρέπει να φτιάχνω τουλάχιστον τρακόσια είκοσι τζάμια την ημέρα. Μ' αυτά τα τελευταία λόγια, εξαφανίζεται με βήμα περιπάτου, δίχως καν να περιμένει να με δει να πιάνω το πρώτο τζάμι. Δεν είναι περίεργος.

Από την πρώτη στιγμή μια δυσάρεστη αίσθηση, η επαφή της σκόνης και του καουτσούκ με τα δάχτυλα και η αηδιαστική μυρωδιά. Υπολογίζω: τρακόσια είκοσι τζάμια τη μέρα, σημαίνει τριανταδύο τζάμια την ώρα, κάτι λιγότερο από δυο λεπτά το τζάμι. Πόσες φορές άραγε το μήνα, αυτή η άθλια δουλειά που θα πρέπει να υπομένω επ' άπειρο; Ω! Δεν υπάρχει χρόνος για σκέψεις. Η κατάσταση γίνεται επείγουσα: το απόθεμα των τζαμιών μειώνεται ταχύτατα και ο εργάτης της αλυσίδας που έρχεται για ανεφοδιασμό μου ρίχνει ανήσυχα βλέμματα. Αρχίζω.

Μετά από μίση ώρα έχω πειστεί πως το μέλλον μου στο καουτσούκ των παραθύρων δε θα είναι καλύτερο από εκείνο στη συγκόλληση με το καλάι. Ποτέ δε θα μπορούσα να φανταστώ πόσες παγίδες μπορεί να κρύβει ένα κομμάτι καουτσούκ, ένα τζάμι "ασφαλείας" και η λευκή σκόνη, με την οποία έχω κιάλας καλύψει το τραπέζι, τα παράθυρα, το σακάκι μου, το πρόσωπό μου. Στα τρία τζάμια βγάζω σκάρτα τα δύο και παρά τις προσπάθειες που καταβάλλω δεν κατορθώνω να κάνω παρά μόνο έξη σε μίση ώρα αντί για δεκαέξη που είναι το μίνιμουμ. Και το απόθεμα έχει σχεδόν εξαντληθεί. Σκουπίζω το μέτωπο μου, αμήχανα, όταν καταφθάνει μια απρόσμενη βοήθεια.

Ένας ψήλος τύπος, με ύφος πλαίη μπού, με τζιν και ζιβγάκο, που δούλευε σφυρίζοντας στην αλυσίδα με τις πόρτες, λίγα μέτρα πιο πέρα από το τραπέζι μου, αφήνει τη θέση του και δίχως κουβέντα αρχίζει να περνάει το καουτσούκ στα τζάμια. Μέσα σε δέκα λεπτά έχει φτιάξει έξη - επτά.

Το διάλειμμα των οχτώ και τέταρτο. Τον ευχαριστώ. "Τίποτα, τίποτα". Απορώ πώς μπόρεσε ν' αφήσει τη θέση του στην αλυσίδα για δέκα λεπτά. Γελάει. "Υπάρχει ο Πάβελ κι ο Στεπάν!" Εξήγηση: πρόκειται για τρεις Γιουγκοσλάβους που δουλεύουν σε συνεχόμενες θέσεις που τα σύνολό τους αποτελούν τη συναρμολόγηση όλης της κλειδαριάς - δουλειά λεπτή με πάρα πολλές μικρές βίδες που πρέπει να τοποθετηθούν στις γωνίες. Αλλά είναι τόσο επιδέξιοι και δουλεύουν τόσο γρήγορα ώστε κατορθώνουν να ανασυνθέτουν τις τρεις θέσεις σε δύο: ο ένας από τους τρεις μπορεί έτσι να είναι μόνιμα ελεύθερος, εκ περιτροπής και να καπνίζει με την ησυχία του στις τουαλέτες ή να πιάνει κουβέντα με τα κορίτσια των καθισμάτων. Χάρη σ' αυτό το σύστημα ο Ζωρζ - έτσι λέγεται - μπόρεσε να με βοηθήσει. Και ο υπεύθυνος κλείνει τα μάτια σ' αυτή τη συνεννόηση των τριών Γιουγκοσλάβων, αυτή τη μικρή αυθόρμητη ομάδα αλληλοβοήθειας, γιατί δεν έχει ποτέ προβλήματα σ' αυτό το τμήμα της αλυσίδας με τις πόρτες (το "γαϊτανάκι με τις πόρτες", όπως το λένε). Βέβαια, από το μυαλό της διεύθυνσης θα πέρασε οπωσδήποτε η ιδέα να καταργήσει τη μια από τις τρεις θέσεις αφού οι Γιουγκοσλάβοι κατόρθωσαν

να τις περιορίσουν σε δύο. Αλλά αρκεί να τους κοιτάξεις να δουλεύουν και πείθεσαι αμέσως πως κανένας δε θα άντεχε φυσιολογικά έναν τέτοιο ρυθμό, θα 'λεγες πως είναι ταχυδακτυλουργοί.

Ο Ζωρζ, όπως θα μάθαινα γρήγορα, παίζει το ρόλο του αρχηγού της ομάδας. Όχι μόνο στη μικρή ομάδα των τριών αλλά σ' όλη τη γιουγκοσλάβικη κοινότητα του εργοστάσιου. Κι αυτή είναι πολυάριθμη. Η Σιτροέν συγκεντρώνει τις εθνικότητες κατά εργοστάσια. Στο Σουαζύ Γιουγκοσλάβοι, στο Ζαβέλ Τούρκοι... Συγκεντρώνουν ολόκληρες ομάδες για να μπορούν να τις ελέγχουν, να τις πλαισιώνουν συλλογικά, να τις χαφιεδίζουν: σκορπίζουν ανάμεσα τους διερμηνείς του εργοστάσιου, συνδυάζουν την επιτήρηση στο εργοστάσιο και στις εστίες των μεταναστών, διευκολύνουν την διείσδυση από τις φοβερές πολιτικές αστυνομίες, Ισπανούς και Μαροκινούς μπάτσους, χαφιέδες της πορτογαλικής ΠΙΟΕ. Στο Ζαβέλ, οι Τούρκοι καταφθάνουν κατά ολόκληρα χωριά, κουβαλώντας μαζί τους άθικτες τις φεουδαλικές ιεραρχίες τους. Σπουδαία υπόθεση η φεουδαρχία για την Σιτροέν! Ο αρχηγός του χωριού μπαίνει στο εργοστάσιο το πρωί, επικεφαλής της ομάδας του, από είκοσι - εικοσιπέντε άτομα - του κουβαλάνε την τσάντα - όλη την ημέρα δεν πιάνει ούτε εργαλείο. Ενώ στα χαρτιά είναι ένας ανειδίκευτος εργάτης όπως οι άλλοι, στην πραγματικότητα αρκείται στο να επιτηρεί, με τις ευλογίες της Σιτροέν. Κι οι άλλοι Τούρκοι του πληρώνουν, από το μισθό τους, ένα επιπλέον ποσοστό. Μια ιλιγγιώδης δίνη εθνών, πολιτισμών, κατεστραμμένων, τσακισμένων και λεηλατημένων κοινωνιών, που η εξαθλίωση και η παγκόσμια εξάπλωση του καπιταλισμού ρίχνουν κομματιαστά στα πολυάριθμα κανάλια που αποστραγγίζουν την εργατική δύναμη. Τούρκοι, Γιουγκοσλάβοι, Αλγερινοί, Μαροκινοί, Ισπανοί, Πορτογάλοι, Σενεγαλέζοι σύντροφοι, δε γνώρισα παρά λίγα ψίχουλα από την ιστορία σας. Ποιός θα μπορέσει κάποτε να την διηγηθεί στο σύνολό της αυτή τη μεγάλη πορεία που σας άρπαξε, τον ένα μετά τον άλλο, και σας πέταξε στη δουλειά του ανειδίκευτου εργάτη; Οι βρυκόλακες που στρατολογούν εργατικό δυναμικό, οι λακέδες των πολυεθνικών που κορφολογούν την αθλιότητα από τα πιο απομακρυσμένα χωριά, οι γραφειοκράτες και οι ενδιάμεσοι των κάθε είδους εξουσιοδοτήσεων, οι οδηγοί των συνόρων και οι έμποροι πιστοποιητικών, τα υπερφορτωμένα καράβια, τα σαραβαλιασμένα φορτηγά, τα διάσελα που διασχίσατε κάποιο παγωμένο χάραμα και η αγωνία των συνόρων, οι δουλέμποροι και οι έμποροι του ύπνου;

Η Σιτροέν που σας έφερε, κομμάτια κοινωνιών που ξεριζώθηκαν ζωντανά, πιστεύει, αφήνοντας σας έτσι ενωμένους, πως θα μπορεί να σας ελέγχει καλύτερα. Συχνά αυτό είναι αλήθεια. Αλλά αυτό που εσείς διατηρείτε από την εθνική οργάνωση είναι επίσης ένα μέσο για ν' αντισταθείτε, για να υπάρξετε όταν όλα σας αποδιώχνουν. Ορισμένοι μετανάστες ασκούν μια επιρροή ανάμεσα στους συντρόφους τους, που αντί να προστίθεται στην πολύμορφη εξουσία του αφεντικού, αντιτίθεται σ' αυτήν και την αντιπαλεύει. Αυθόρμητη επιβολή μιας προσωπικότητας πιο δυνατής, που γεννάει το σεβασμό στη διεύθυνση, ή στοιχείο πολιτιστικής αντίστασης ενός γραμματισμένου της αλυσίδας (μπορεί κανείς να φανταστεί τη σημασία που έχει για την κοινότητα ο "δημόσιος γραφέας" που, στην εστία, μετά από δέκα ώρες δουλειάς στην αλυσίδα, βρίσκει ακόμα την απαραίτητη ενέργεια για να καλλιγραφήσει τις επιστολές των αναλφάβητων συντρόφων του;) ή κληρονομιά περασμένων αγώνων (το αλγερινό ΕΑΜ άφησε πολλές παραδόσεις). Δεν έμαθα ποτέ γιατί, αλλά ο Ζωρζ είναι κάποιος που παίζει σημαντικό ρόλο για τους Γιουγκοσλάβους. Και το δείχνει, διακριτικά. Καπνίζει αγγλικά τσιγάρα, μιλάει με άνεση και μετακινείται ανάμεσα στα τμήματα της αλυσίδας, στα κλαρκ, τα κονταίηνερ, και τα αμαξώματα, σα να κυκλοφορούσε ανάμεσα σε ομάδες καλεσμένων σ' ένα σαλόνι. Η κομψότητά του μοιάζει σαν μια πρόκληση στο μηχανισμό της Σιτροέν, στην αποκτήνωση της δουλειάς στην αλυ-

σίδα. Χαμογελώντας, δίνει μερικές συμβουλές για μια πιο ορθολογική μεταχείριση του σωρού από τζάμια και καουτσούκ που βρίσκεται μπροστά μου.

Τέλος του διαλείμματος. Ο Ζωρζ επιστρέφει στη θέση του και με ενθαρρύνει μ' ένα κλείσιμο του ματιού. Ξαναρχίζω. Τα πράγματα πάνε το ίδιο άσχημα. Κατά τις εννιά η ώρα, ο ρυθμιστής - ιρλανδός ναύτης - ξαναπερνάει. Ρίχνει ένα απογοητευμένο βλέμμα στο ελάχιστο απόθεμά μου. Με βλέπει να χτυπιέμαι πάνω σ' ένα πεισματάρικο καουτσούκ. "Ε, όχι έτσι..." Φτιάχνει τρία τζάμια. Με παρατηρεί ενώ προσπαθώ να κάνω ένα. Φυσικά αποτυχαίνω. Ανασηκώνει τους ώμους, σηκώνει τα μάτια στον ουρανό και απομακρύνεται με μια έκφραση βαθύτατης πλήξης. Στις δέκα η ώρα, έχω μονάχα ένα τζάμι απόθεμα και ο Ζωρζ έρχεται να με βοηθήσει πάλι τη στιγμή ακριβώς που επρόκειτο να διακοπεί η τροφοδοσία της αλυσίδας. Δέκα τζάμια απόθεμα. Μαζί μ' εκείνα που θα κατορθώσω να φτιάξω, σώθηκα... για μια ώρα. Και μετά; Δεν είναι δυνατό βέβαια να περάσω απ' όλα τα πόστα του εργοστάσιου! Η αγωνία με ξαναπιάνει: αυτή τη φορά θα με διώξουν, είναι σίγουρο. Είναι πραγματικά ηλίθιο. Μαύρες σκέψεις για την ανικανότητα των διανοούμενων, τη διαλεκτική του κυρίου και του σκλάβου του Χέγκελ, την ατροφικότητα των χειρωνακτικών ικανοτήτων σ' εκείνο το κομμάτι του ανθρώπινου είδους που περιορίστηκε στα στυλό και στα γραφεία... Παντού σκόνη, τζάμια που γλιστρούν, κωλοκαουτσούκ.

Η ρότα του κοκκινομάλλη ρυθμιστή τον ξαναφέρει μια - δυο φορές στα νερά μου: σε κάθε του πέρασμα, φτιάχνει χωρίς κουβέντα αλλά με μια έκδηλη αποδοκιμασία, τρία - τέσσερα τζάμια. Αρκετές φορές, ο Ζωρζ ξανάρχεται για να μου ξαναφτιάξει ένα απόθεμα την τελευταία στιγμή. Σέρνομαι έτσι χωρίς καμία μεγάλη καταστροφή, αν και διαρκώς κυνηγημένος από το ρυθμό της αλυσίδας, μέχρι το μεσημέρι, την ώρα του φαγητού στο 85. Προσωρινή απελευθέρωση, αλλά δεν έχω πια αυταπάτες: είμαι ανίκανος να κρατήσω τη θέση.

Καντίνα.

Μία παρά τέταρτο: ξαναρχίζει η δουλειά.

Αφού κακομεταχειρίζομαι για λίγες στιγμές το πρώτο τζάμι του απογεύματος, παρουσιάζεται πάλι ο κοκκινομάλλης. Αυτή τη φορά δεν είναι μόνος. Η περίπτωση μου παράγινε μπελάς, χρειάζονται δύο γνώμες: ο ρυθμιστής έχει πάντα το ίδιο αδιάφορο ύφος; ο εργοδηγός το πολυάσχολο."

- "Δε θα τα καταφέρει", λέει ο ρυθμιστής.

- "Βαλ' τον στα καθίσματα μια κι ο Φερναντέζ δεν έχει έρθει ακόμα", λέει ο εργοδηγός στο ρυθμιστή.

Εκτέλεση: "Παράτα τα κι έλα μαζί μου". Εγκαταλείπω δίχως θλίψη το ξύλινο σφυρί, το ταλκ, τα τζάμια Saint - gobain και τα μαύρα καουτσούκ. Σύντομη διαδρομή μέσα στην αίθουσα. Κάθε στροφή αποκαλύπτει νέες γωνίες, νέες περιοχές δραστηριότητας. Πόστα ακίνητα, πόστα μετακινούμενα. Φευγαλέα βλέμματα. Πλήξη. Κούραση. Επανάληψη. Ανησυχία. Βλέμματα νευρικά. Βλέμματα κουρασμένα. Ένας Μαύρος συσπασμένος. Μια γυναίκα αποκαμωμένη. Αστραφερά αυτοκίνητα. Κόκκινα, μπλε, πράσινα...

Φτάνουμε στα καθίσματα.

Τρία άτομα - μια γυναίκα, δυο άντρες - είναι όρθιοι μπροστά σε πάγκους. Κατασκευάζουν τα μπροστινά καθίσματα του Ντεσεβώ. Τοποθετούν πάνω στο στήριγμα το μεταλλικό σκελετό του καθίσματος (ένα σκελετό καρέκλας, έναν απλό σωλήνα γκρι ή μεπζ, λυγισμένο και ξαναλυγισμένο, γεμάτο από τρύπες στη σειρά), πάνω στον οποίο στερεώνουν δυο ορθογώνια κομμάτια ύφασμα με τη βοήθεια μικρών στρογγυλών καουτσούκ. Πάνω σε κάθε καουτσούκ εφαρμόζουν

δυο συμμετρικοί σιδερένιοι γάντζοι: ο ένας τοποθετείται σε μια τρύπα του μεταλλικού σκελετού, στη συνέχεια τεντώνεται το καουτσούκ και ο άλλος γάντζος μπαίνει στο ύφασμα (θέλει πίεση για να τρυπήσει το ύφασμα που δεν έχει καθόλου τρύπες). Όταν τοποθετηθούν όλα τα καουτσούκ, σχηματίζουν μιαν ελαστική ράχη κι ένα κάθισμα.

Δίπλα από τους τρεις καταλημμένους πάγκους υπάρχει κι ένας αδειανός: αυτός είναι για μένα. Είναι μια ακόμα δουλειά με "παραγωγή". Πρέπει να φτιάχνεις τουλάχιστον εβδομήντα πέντε καθίσματα την ημέρα. Είμαστε τέσσερις που δουλεύουμε, πράγμα που σημαίνει τρακόσια μπροστινά καθίσματα την ημέρα, δηλαδή ο εξοπλισμός εκατόν πενήντα αυτοκινήτων: συχνά βγαίνουν λίγο περισσότερα αυτοκίνητα από τις αλυσίδες αλλά η εταιρεία υπολογίζει στο μικροσκοπικό επίδομα παραγωγής για να μας σπρώξει να καλύψουμε τη διαφορά και κάτι παραπάνω. Φτιάχνεις ένα κάθισμα σημαίνει καρφώνεις πενήντα γάντζους στο ύφασμα: δηλαδή, πιέζεις πενήντα φορές με τον αντίχειρα. Για να καλύψω την παραγωγή της ημέρας θα χρειαστεί να πιέσω τρεις χιλιάδες επτακόσιες πενήντα φορές. Κοιτάζω σαν σε όνειρο τους γεμάτους γάζες κι επιδέσμους αντίχειρες των τριών άλλων, που δουλεύουν με μια μηχανική ταχύτητα.

"Κατάλαβες λοιπόν;" Ο ρυθμιστής διακόπτει την ονειροπόλησή μου. "Άντε, ξεκίνα. Δεν έχεις καιρό για χάσιμο". Τοποθετώ ένα σκελετό πάνω στον πάγκο, παίρνω ένα ορθογώνιο ύφασμα και δυο καουτσούκ. Ένα σπρώξιμο με τον αντίχειρα, ένα δεύτερο σπρώξιμο...

Στο τέλος της μέρας, έχω φτιάξει εικοσιπέντε καθίσματα και ο Ντυπρέ, ο επιστάτης, θεώρησε πως για ένα απόγευμα ήταν μια καλή αρχή. Πράγματι, δυο μέρες αργότερα πέτυχα την απαραίτητη καθημερινή παραγωγή, τα εβδομηνταπέντε καθίσματα. Σ' αυτή την τρίτη θέση τα κατάφερα.

Την πρώτη μέρα που δούλεψα στα καθίσματα γύρισα στο σπίτι με τους αντίχειρες πρησμένους και ματωμένους. Από την επομένη μέρα είχα, όπως οι υπόλοιποι, πολλούς επιδέσμους, η επιφάνεια των οποίων κουρευλιζόταν με το επαναλαμβανόμενο τρίψιμο των γάντζων αλλά που η προστασία του αρκούσε για να αποφεύγεται το πλήγμα των χεριών μου, παρά το επιφανειακό κουρέλιασμα, που ήταν εντελώς αντιαισθητικό και δυσάρεστο, καθώς η μυρωδιά και η δυσάρεστη αφή του καουτσούκ ανακατευόταν με εκείνη του σκισμένου λευκοπλάστη. Ωστόσο, οι τρεις χιλιάδες επτακόσιες πενήντα καθημερινές κινήσεις του αντίχειρα έκαναν το αίμα να συγκεντρώνεται σ' αυτόν, και το βράδυ ένοιωθα το χέρι μου τόσο βαρύ και πρησμένο ώστε χρειαζόμουν πάνω από μια ώρα μετά το τέλος της δουλειάς για να ξαναποκτήσω μια σχεδόν κανονική χρήση του. Και ακόμα απέφευγα προσεκτικά στο σπίτι κάθε πίεση πάνω στον αντίχειρα, όταν ήθελα να πιάσω ή να κρατήσω κάποιο αντικείμενο. Ο ερεθισμός των καουτσούκ και των αποσυνθεμένων επιδέσμων με κυνηγούσε μόνιμα, αμβλύνοντας τις αισθήσεις μου και γεμιζόντάς με με αηδία στο φαγητό. Κανένας δεν έλεγε τίποτε αλλά και οι άλλοι ήταν το ίδιο ευαίσθητοι. Φταρνιζόμαστε πιο συχνά. Διαπίστωσα από κάποιες κοκκινίλες πάνω στο σώμα μου, μια αρχή αλλεργίας. Τί μπορούσα να κάνω; Συνήθισα και δεν έδινα πια σημασία. Αλλά η εντύπωση παρέμενε, στο βάθος, μόνιμα. Ανακάλυπτα αυτή την άλλη ρουτίνα του εργοστάσιου: να βρίσκεσαι διαρκώς εκτεθειμένος στην επίθεση των αντικειμένων, όλες αυτές οι δυσάρεστες, ερεθιστικές, επικίνδυνες επαφές με τα πιο διαφορετικά υλικά: κοφτερές λαμαρίνες, σκονισμένα σιδερικά, καουτσούκ, μαζούτ, λιπαρές επιφάνειες, αγκίδες, χημικά προϊόντα που πειράζουν το δέρμα, που καίνε τα πνευμόνια. Συχνά συνηθίζεις αλλά ποτέ δεν αποκτάς ανοσία. Αλλεργίες υπάρχουν κατά εκατοντάδες, δίχως ποτέ ν' αναγνωρίζεται η ύπαρξή τους. Μετά το εργοστάσιο, καθαριζόμαστε σε βάθος, προσπαθώντας να ξεκολλήσουμε από πάνω μας όλα αυτά. Ορι-

σμένοι χρησιμοποιούν οξέα, απορρυπαντικά, τρίβουν με μανία το δέρμα τους και χειροτερεύουν το κακό - μέσα στο ίδιο το εργοστάσιο, όταν σταματούν οι αλυσίδες, κάτω από το αδιάφορο βλέμμα των επιστατών - αν θέλουν να καταστρέψουν το δέρμα τους δικαίωμά τους; δεν πρόκειται να κοστίσει τίποτα στη Σιτροέν, δεν είναι το ίδιο μ' ένα χαλασμένο αμάξωμα. Κι όλα αυτά τα επικίνδυνα προϊόντα, που αγνοούμε τις επιδράσεις τους! Το καλάι, που χωρίς αμφιβολία θα πειράξει τα πνευμόνια του Μουλούντ, δεν αναγνωρίζεται σαν αρρώστια! Οι πιστολάδοροι των βαφών, που αρρωσταίνουν από βενζολισμό, ούτε αυτό αναγνωρίζεται! Οι χρόνιες βρογχίτιδες, τα αλλεπάλληλα συνάχια, ο άσχημος βήχας, οι ασθματικές κρίσεις, οι βραχνές αναπνοές: "καπνίζετε πολύ", θα διαγνώσει ατάραχος ο γιατρός της Σιτροέν. Και τα δέρματα που σκάνε και γεμίζουν πληγές. Και οι άνθρωποι που τρίβονται και ξύνονται. Εδώ, στις αλυσίδες και στα πόστα που εξαρτώνται απ' αυτές, κανένα σώμα δεν προστατεύεται. Η αρχή της αλλεργίας μου στο καουτσούκ; Σταγόνα στον ωκεανό.

Οι μέρες περνούν, ατέλειωτες, το ένα δεκάωρο μετά το άλλο. Συνηθίζω στη θέση μου. Καθώς τα χέρια μου πραγματοποιούν το πηγαίνελα τους, κοιτάζω γύρω μου. Στα διαλείμματα μιλάω λίγο. Το πόστο μου είναι ένα απειροελάχιστο σημείο μέσα σ' όλη τη βαβούρα του τμήματος. Βλέπω γύρω μου τις διάφορες δουλειές των καθισμάτων, αφρολέξ, υφάσματα, καουτσούκ: μεγάλο ποσοστό γυναικών πολύ κοντά μας, η παρέλαση των βαμμένων αμαξωμάτων πάνω στη μεγάλη αλυσίδα - μπλε, πράσινο, μαύρο, μπα! να ένα φορτηγάκι, ένα κίτρινο φορτηγάκι του ταχυδρομείου - και πιο πέρα η άφιξη των κινητήρων με μια εναέρια αλυσίδα και η τοποθέτησή τους στο σασί. Η αλυσίδα με τις πόρτες δε φαίνεται αλλά μερικές φορές, την ώρα του κολατσιού, περνάω για να χαιρετήσω τον Ζωρζ και τους Γιουγκοσλάβους.

Οι τέσσερις που δουλεύουμε στα μπροστινά καθίσματα αποτελούμε ένα μικρόκοσμο. Κοιτάζω τους άλλους τρεις: ο καθένας έχει τη μέθοδό του.

Η γυναίκα δουλεύει με μεγάλη ταχύτητα. Φοράει παντόφλες και μοιάζει να έχει γίνει ένα σώμα με το πόστο της, με το έδαφος· δε σηκώνει ποτέ τα μάτια, δε μιλάει σε κανέναν. Έχει τραβηγμένα χαρακτηριστικά και αδειανά μάτια. Η όψη της μ' αφήνει κατάπληκτο. Στο τέλος της μέρας, ξεπερνάει σχεδόν πάντα τα ενενήντα καθίσματα.

Υπάρχει ένας νεαρός Γάλλος με μακριά μαλλιά και μαραμένα χαρακτηριστικά. Γινόμαστε φίλοι. Είναι Βρετόνος και φιλάσθενος (φυματικός, όπως θα μάθω αργότερα). Τον λένε Κριστιάν. Δουλεύει αρκετά γρήγορα. Αλλά το θεωρεί ζήτημα τιμής να μην κάνει ποτέ ένα καθίσμα παραπάνω από τα εβδομηνταπέντε της παραγωγής: τελειώνει σχεδόν πάντα μίση ώρα ή τρία τέταρτα πριν από το τέλος της μέρας και περνάει την υπόλοιπη ώρα κόβοντας βόλτες και κουβεντιάζοντας μέσα στο τμήμα, πράγμα που του κοστίζει αρκετά στραβοκοιτάγματα από τους υπεύθυνους που συναντάει, αλλά έχει κάνει την παραγωγή του, τί μπορούν να του πουν; Είναι εξοργισμένος με τη γυναίκα που την ονομάζει "η τρελή": "αν η τρελή συνεχίσει να δουλεύει έτσι, θ' ανεβάσουν πάλι την παραγωγή! Απ' αυτή φτάσαμε στα εβδομηνταπέντε. Πριν ήταν εξήντα καθίσματα την ημέρα κι ήμασταν πέντε άτομα για τη δουλειά". (Υπάρχει πάντα ένα "πριν", όπως και για τις αθλητικές επιδόσεις: εδώ κατάργησαν ένα πόστο, εκεί μείωσαν το χρόνο μιας δουλειάς, αλλού πρόσθεσαν δέκα κομμάτια· βρίσκουν πάντα τον τρόπο να μας αφαιρέσουν ένα δευτερόλεπτο, ένα λεπτό, μία κίνηση: δε θα σταματήσει ποτέ αυτό;) "Κοίτα την πώς τρέχει αυτή η τρελή! Γι' αυτό μας έφτασαν στα εβδομηνταπέντε και μείναμε τέσσερις. Αλλά δε μπορείς να της εξηγήσεις τίποτα... Και τί νομίζεις πως θα κερδίσει στο τέλος του δεκαπενθήμερου; Ούτε πενήντα φράγκα!" Κουνάει το κεφάλι απογοητευμένος.

Η γυναίκα συνεχίζει απλησίαστη κλεισμένη μεσ' στη μανία της να φτιάχνει καθίσματα. Μοι-

άζει να βρίσκεται στην ίδια θέση εδώ και χρόνια. Χρόνια ολόκληρα καρφώνει τέσσερεις χιλιάδες γάντζους την ημέρα, χρόνια που επαναλαμβάνει αυτές τις φρενιασμένες κινήσεις του αντίχειρα. Πιστεύει άραγε πως θα κερδίσει τίποτα έτσι; Ή το κάνει από το φόβο του επιστάτη; Ποιά οικογενειακή δυστυχία να κρύβεται πίσω απ' αυτό το μάταιο αγώνα να παράγει μερικά καθίσματα επιπλέον; Δεν απαντάει καθόλου όταν προσπαθείς να της μιλήσεις. Ποτέ δε θα το μάθω.

Ο τρίτος εργάτης είναι ένας Μαύρος. Αυτός κρατάει μια ενδιάμεση στάση: τρία τέσσερα καθίσματα πάνω από τα εβδομηνταπέντε της παραγωγής, τόσο ώστε να δείχνει καλή διάθεση, αλλά χωρίς φανατισμό. Πρέπει να προσέχει τους υπεύθυνους αλλά φροντίζει να μη σπάει και τη νόρμα. Δεν είν' εύκολο να δείχνεις ανεξαρτησία όταν είσαι μετανάστης; ποιός θα τον ανεχόταν να μιμείται τον Κριστιάν και να κόβει βόλτες μέσα στο τμήμα, μόλις καλύψει την παραγωγή; Ο πρώτος εργοδηγός που θα τον συναντούσε θα τον τσίμπαγε. Ένας νεαρός Γάλλος, κάτι πάει κι έρχεται, αλλά ένας Μαύρος! Ακούω κίολας τη φράση, που έχει επαναληφθεί εκατοντάδες φορές σα χαστούκι. "Αν δεν έχεις όρεξη για δουλειά, γύρνα στο τόπο σου. Δε χρειαζόμαστε τεμπέληδες εδώ πέρα". Αυτό το ελαφρό ξεπέραςμα της παραγωγής είναι το μόνο που μπορεί να κάνει για να δείξει την αλληλεγγύη του. Ο Κριστιάν το ξέρει και τον συμπαθεί. Έτσι κι αλλιώς επικοινωνούμε μόνο με χαμόγελα ή χειρονομίες; δε μιλάει ούτε μια λέξη γαλλικά. Όσο για μένα, μόλις και καταφέρνω τα εβδομηνταπέντε καθίσματα την ημέρα. Και μερικές φορές λείπουν και δυο τρία στο τέλος της μέρας.

Βδομάδες...

Οι μέρες μικραίνουν, το εργοστάσιο βυθίζεται στο χειμώνα, απέραντο καράβι περιορισμένο στο μηχανοστάσιο. Όταν βγαίνουμε το βράδυ είναι νύχτα. Όταν ξαναρχίζουμε την αυγή, είναι νύχτα. Δε ζούμε πια παρά με το φως του ηλεκτρικού, θα πρέπει να περιμένουμε το Σάββατο για να ξαναδούμε τη μέρα.

Νοέμβρης. Σχεδόν τρεις μήνες τώρα, φτιάχνω καθίσματα. Η Σιτροέν μείωσε τη μέρα εργασίας σε εννιά ώρες κι ένα τέταρτο. Στα καθίσματα, όπως και παντού, βρήκαν ευκαιρία για να αυξήσουν ακόμα περισσότερο το ρυθμό μας: εβδομήντα καθίσματα - μόνο πέντε λιγότερα για μια διάρκεια δουλειάς που μειώθηκε κατά τρία τέταρτα. Ο Κριστιάν είναι εξαλλος. Ανταλλάσει μερικές βίαιες κουβέντες με τον Ντυπρέ. Είναι μια ανακούφιση να βγαίνεις τρία τέταρτα νωρίτερα, αλλά βέβαια ένιωσαν την ανάγκη να το αντισταθμίσουν με λίγη συμπληρωματική εξάτληση...

Μια μέρα γκριζα και παγωμένη. Είμαι κουρασμένος ήδη απ' το πρωί.

Μια κίνηση του αντίχειρα, ένα καουτσούκ καρφωμένο, μια κίνηση του αντίχειρα, ένα καουτσούκ, αντίχειρας, καουτσούκ, αντίχειρας, καουτσούκ, ένα κάθισμα τέλειωσε. Τοποθετώ ένα άλλο, ένα αδειανό πλαίσιο. Πρώτη κίνηση του αντίχειρα, καουτσούκ. Ένα βλέμμα στη γυναίκα σταχανοβίστρια: είναι ασυγκράτητη, αρχίζει κίολας το τέταρτο κάθισμα της είκοσι λεπτά μετά το ξεκίνημα. Βλέπω το γρήγορο πηγαινέλα των χεριών της. Την επαναλαμβανόμενη κίνηση των δύο τυλιγμένων δαχτύλων πάνω σε δύο καουτσούκ: κλακ, κλακ, κλακ. Με πιάνει ίλιγγος. Το τμήμα γυρνάει στο ρυθμό των δύο ακούραστων δαχτύλων. Δε βλέπει τίποτα, έχει τα μάτια καρφωμένα στο πλαίσιο της. Τα χέρια μου είναι βαριά, τα δάχτυλα μου πονούν. Πώς τα καταφέρνει αυτή η γυναίκα - μηχανή; Προσπαθώ να την παρακολουθήσω. Δεύτερο κάθισμα τελειωμένο, καινούργιο πλαίσιο, καουτσούκ. Αυτή βρίσκεται στο πέμπτο. Στο πέμπτο ή στο έκτο;

Η μυρωδιά του καουτσούκ μου φέρνει ναυτία. Πώς τα καταφέρνει; Κι όλοι οι άλλοι στη μεγάλη αλυσίδα; Κόλλημα με καλάι. Τρυπάνια. Σφυριά. Τοποθέτηση του κινητήρα. Ένα άλλο αυτοκί-

νητο. Ένα ακόμα αυτοκίνητο. Κι ο Μαύρος από το Μαλί, εκεί κάτω, που βιδώνει το εξηκοστό ρακόρ πάνω στον κινητήρα, αισθάνεται άραγε τα μπράτσα του; Σηρώξιμο με τον αντίχειρα, καουτσούκ. Τα τρυπάνια της αλυσίδας μου τριβελίζουν το μυαλό. Είχα διαβάσει κάτι για τα κορίτσια του Χονγκ Κονγκ που μισοτυφλώνονται στα δεκαπέντε τους χρόνια, συναρμολογώντας τρανζίστορ που εδώ τ' αγοράζουμε σχεδόν τζάμπα. Πού πάνε όλα αυτά τα τρανζίστορ; Πού πάνε όλα αυτά τα Ντεσεβώ; Αυτοκίνητα, καθίσματα, πράγματα χρήσιμα, άχρηστα... Όλα γυρνάνε. Όλα αυτά τα αντικείμενα, που παράγουμε ασταμάτητα, που καταβροχθίζουν τον Στεπάν, τον Πάβελ, τον Σάντοκ, το Μουλούντ, τον Κριστιάν, τη γυναίκα στα καθίσματα και τα κορίτσια από το Χονγκ Κονγκ που δεν γνωρίζω...

"Ε, φίλε, ξύπνα! Τί συμβαίνει; Είσαι κάτασπρος". Ο Κριστιάν στέκεται απέναντι μου και με ταρακουνάει από τον ώμο. Το πρόσωπό του οξύ, λεπτοκαμωμένο. "Ε!" Ανήσυχο βλέμμα. "Δεν πρέπει να μείνεις έτσι, θα λιποθυμήσεις! Πρέπει να πας στο ιατρείο. Περίμενε..."

Ο Ντυπρέ, ειδοποιημένος, καταφθάνει μέσα στο κυμάτισμα της μπλε μπλούζας - αλέκιστης - με ζυγίζει με το βλέμμα, πίσω από τα γυαλιά του. Αυτή η σιδερωμένη καθαριότητα που μας περιφρονεί... "Τί συμβαίνει λοιπόν;" Κριστιάν: "Είναι άρρωστος. Πρέπει να πάει στο ιατρείο. Κινδύνεψε να λιποθυμήσει". Ο Ντυπρέ μουρμουρίζει. Διστάζει. Βλέπει ότι είμαι καθυστερημένος στα καθίσματα. Αυτό δεν του αρέσει. Υπάρχει ακόμα απόθεμα στην αλυσίδα αλλά έχει μειωθεί. Αν δεν το καλύψουμε, θα υπάρξουν προβλήματα. Ο Ντυπρέ είναι ανήσυχος. Άλλωστε, αν είμαι πραγματικά άρρωστος, θα μπορέσει να με αντικαταστήσει με κάποιον άλλο που θα καλύψει την καθυστέρηση. Αποφασίζει: "Ωραία, θα σου κάνω ένα χαρτί".

Με το χαρτί στο χέρι, εξαφανίζομαι. Ένα αγνό χαμόγελο για τον Κριστιάν που έχει κιάλας ξαναρχίσει τα καθίσματά του - μια κίνηση του αντίχειρα, ένα καουτσούκ. Εγώ τέλειωσα. Τέλειωσα για την ώρα. Τα κρεμασμένα μπράτσα μου γεμίζουν ευφορία και το αίμα φεύγει από τα δάχτυλά μου που τα νιώθω να ξεπρήζονται. Εγκαταλείπω τη μυρωδιά της μεγάλης αλυσίδας. Ο θόρυβος μειώνεται. Ήλιγγος. Η ηδονή της απραξίας. Τα πρώτα λεπτά σε μεθούν.

Το ιατρείο, Ο γιατρός: "Τί συμβαίνει μ' αυτόν;"

Εδώ, το γιατρό όλοι τον μισούν. Τον ονομάζουν "ο κτηνίατρος". "Θα έδινε ασπιρίνη σ' έναν ετοιμοθάνατο", μου είπε ο Σάντοκ μια μέρα που τον ξανάστειλαν από το ιατρείο πίσω στην κόλληση μετά από ένα τέταρτο. Είχε γυρίσει κάτωχρος, εξαντλημένος, παραπονήσιμος για πόνους στο στομάχι και έλεγε πιάνοντας το καμινέτο: "Αυτός ο γιατρός είναι καθήκι". Ο Γκραβιέ, που περνούσε, τον άκουσε να βρίζει: "Δεν είσ' ευχαριστημένος; Η πόρτα είν' ανοιχτή. - Όχι, αφενικό, εντάξει, δεν είπα τίποτα..." Όλοι οι εργάτες ξέρουν πως οι γιατροί της Σιτροέν παίρνουν τόσο μεγαλύτερα επιδόματα όσο λιγότερες άδειες δίνουν.

Η δίκη τους "παραγωγή" είναι να ξαναστέλνουν συστηματικά τους άρρωστους στην αλυίδα.

Το ιατρείο, λευκόγκριζο, μυρίζει φάρμακα, αρρώστια και αυτοκίνητα. Ακόμα κι εδώ μου φαίνεται πως ξαναβρίσκω, επίμονη, τη μυρωδιά του σιδήρου και του καουτσούκ. Ψιδυρίζω πως ένιωσα άσχημα. Το χοντρογούρουνο με την άσπρη μπλούζα, το πουλημένο στην εταιρεία που έχει σα σήμα τις δυο οξείες γωνίες, στρέφεται στη νοσοκόμα και δίνει τη συνταγή του: "Δώστε του μια ασπιρίνη και ξαναστείλτε τον στο τμήμα". Αλλά θα πρέπει να έχω πραγματικά άθλια όψη: η νοσοκόμα διστάζει. Δοκιμάζει: "Γιατρέ, φαίνεται να 'χει πυρετό, θα μπορούσαμε ίσως να του βάλουμε το θερμόμετρο;" Ο αρχιμάστορας συγκατανεύει με ένα κούνημα των ώμων και στρέφει την προσοχή του σ' έναν Αλγερίνο που καταφθάνει διστακτικά, με το χέρι ματωμένο: "Πώς το 'παθε αυτός ο ατζαμής;" Ο εργάτης αρχίζει μια αμήχανη εξήγηση, δυσκολεύεται να

εκφραστεί στα γαλλικά, παίρνει ένα ένοχο ύφος, μοιάζει να λέει: "Λυπάμαι αληθινά για την ενόχληση".

Επιστρέφω το θερμόμετρο: σαράντα πυρετός.

"Καλά, εντάξει", δέχεται ο γιατρός, "στείλτε τον σπύτι του με το νοσοκομειακό. Του γράφω τρεις μέρες άδεια".

Ετοιμάζουν τα χαρτιά. Ζαλίζομαι. Βρωμερό ιατρείο, μυρωδιά αντισηπτικού, ο Αλγερίνος σύντροφος που επιστρέφει στην αλυσίδα με τον επίδεσμο του, το τηλέφωνο - μια ιστορία βενζολισμού στις βαφές, που ο γιατρός δεν τη δέχεται κι εκνευρίζεται... ενάντια σε ποιόν; μια συνδικαλιστική διαμαρτυρία; - οι πουλημένοι γιατροί των εργοστάσιων, και πάλι η τάση για εμετό, μια συσσωρευμένη μυρωδιά από καουτσούκ στη μνήμη μου... Όλα γυρίζουν ακόμα. Το νοσοκομειακό. Ο οδηγός που μου μιλάει μες την ομίχλη: "θα ξεκουραστείς". Κάποιοι δρόμοι. Βρίσκομαι στο σπίτι μου, στο κρεβάτι. Σκέφτομαι με βία πράγματα απαλά, μετάξι, το δέρμα μιας αρωματισμένης γυναίκας, να πετάξω όλα αυτά, τη σκόνη, το καουτσούκ, το μέταλλο, το γκριζο, το θόρυβο, ονειρεύομαι ένα χρυσαφένιο δέρμα, βυθίζομαι στον πυρετό μου, κολυμπάω μέσα σε μια φαντασμαγορία ήλιου και θάλασσας, μια ζεστή γωνία, λαχανιασμένος από την επιθυμία για κάτι άλλο μέσα στα σκεπάσματα τα μουσκεμένα από τον ιδρώτα.

Πώς πέρασαν αυτές οι τρεις μέρες! Χωνεύοντας τη γρίπη μου και την κούραση μου, μια - δυο συγκεντρώσεις, μακριές ανήσυχες νύχτες που διακόπονταν από την εμετική εισβολή του καουτσούκ, την εισβολή προσώπων και αμαξωμάτων...

Και να 'μαι πάλι, να χτυπάω κάρτα, μέσα στο δυνατό κρύο της αυλής, στις παγωμένες σκιές του πρωινού, περνώντας ανάμεσα από μπουφάν, σακάκια, παλτά. "Α, εδώ είσαι πάλι, γειά! - Γειά σου!" Εφτά παρά πέντε: το εργοστάσιο είναι ακόμα σιωπηλό, προτού ξεκινήσει ο σαματάς της αλυσίδας, αλλά αυτή η σιωπή είναι μια απειλή: όλα είναι έτοιμα, τα αμαξώματα, οι μηχανισμοί, οι μηχανές κρατάνε την ανάσα τους για την έκρηξη των εφτά. Ο καθένας αναγνωρίζει τη θέση του, τα εργαλεία του, το μικρό σωρό από μπουλόνια, βίδες, καουτσούκ, εξαρτήματα, που άφησε την προηγούμενη μέρα, τα πενήντα τετραγωνικά εκατοστά του κόσμου του. Τοποθετεί σε μια γωνία το κολατσιό, τυλιγμένο σε χαρτί εφημερίδας, και μερικές φορές (οι πιο ηλικιωμένοι Γάλλοι) το γκριζο σιφεράσι που η γυναίκα γέμισε με βοδινό και καρότα. Καθιστός ή ακουμπισμένος, συγκεντρώνεται για ν' απολαύσει τα δυο - τρία λεπτά αδράνειας που του μένουν, που λιώνουν και χάνονται... Αχ, αυτά τα διαστήματα μέσα στο χρόνο που θα θέλαμε να τα κρατήσουμε, να τα μεγαλώσουμε, ενώ νιώθουμε κιόλας να μας έχει αρπάξει η μελλοντική στιγμή της εκκίνησης και του θορύβου!

Πηγαίνω στη θέση μου. Μπα, κάποιος άλλος είν' εδώ. Ο αντικαταστάτης μου των τριών ημερών είναι κιόλας εκεί, προετοιμάζει τα καουτσούκ. Είναι ένας Αλγερίνος. Έχει ήδη βάλει επίδεσμο στους αντίχειρες.

"Καλημέρα, είσαι εδώ, στα καθίσματα;

- Ναι, μ' έβαλαν εδώ πέρα. Πριν ήσουν εσύ;

- Ναι".

Μου χαμογελάει ανασηκώνοντας τους ώμους. Είμαστε σχεδόν τίποτα, δεν ξέρουμε να κάνουμε τίποτα, και τα ξέρουμε όλα. Ένας Ο.Σ. μπορεί ν' αντικαταστήσει έναν άλλο μέσα σ' ένα τέταρτο της ώρας. Θα τον αφήσουν εκεί; Θα τον βάλουν αλλού; Σε μια καλύτερη θέση; Χειρότερη; Θα δούμε. Στο μεταξύ, ο Μεκτούμπ τακτοποιεί τα καουτσούκ του. Εφτά η ώρα. Θόρυβος. Η αλυσίδα ξεκινάει. Το ίδιο κι αυτός.

Στέκομαι στο πλάι. Περιμένω. Όχι για πολύ: ο Ντυπρέ καταφθάνει γρήγορα, με σκυφτό

κεφάλι, πιστός στην εικόνα του υπεύθυνου - που - τον - βαραίνουν - οι - ευθύνες. Μου φωνάζει: "Ακολουθήσέ με". Κατάλαβα, θα πει πως αλλάζω θέση. Χωρίς αμφιβολία ο Αλγερινός που με αντικατέστησε κάνει περισσότερα καθίσματα από μένα και τον Ντυπρέ τον συμφέρει να έχει απόθεμα από καθίσματα.

"Θα ξεφορτώνεις τις κούνιες". Ο Ντυπρέ μου εξηγεί. Οι βαμμένες κάσες των Ντεσεβώ φτάνουν κατευθείαν στη μεγάλη αλυσίδα, αλλά είναι γυμνές. Όλα τα εξαρτήματα (πόρτες, καπώ, φτερά, πορτ-μπαγκάζ) φτάνουν από το τμήμα της βαφής στο τμήμα της μεγάλης αλυσίδας μ' ένα είδος εναέριας αλυσίδας, κρεμασμένα σε ειδικούς γάντζους (τις "κούνιες"). Η θέση μου βρίσκεται στο τέρμα αυτής της εναέριας αλυσίδας: θα πρέπει να ξεκρεμάω κάθε κομμάτι όταν φτάνει, να εξετάζω αν έχει κάποιο ελάττωμα στη βαφή (ρωγμή, "δάκρυ", στάξιμο) και να το τοποθετώ πάνω στο αντίστοιχο καρότσι (ένα για τ' αριστερά φτερά, ένα άλλο για τα δεξιά, ένα τρίτο για τα καπώ, κλπ). Έχω μια κιμωλία για να σημαδεύω τα ελαττωματικά κομμάτια που βάζω στη μπάντα: αυτά θα ξαναφύγουν για την επιδιόρθωση. Ένας μεταφορέας έρχεται κάθε λίγα λεπτά και μου φέρνει ένα καινούργιο καρότσι αδειανό κουβαλώντας το γεμάτο στην αντίστοιχη θέση της συναρμολόγησης: οι πόρτες πηγαίνουν στην αλυσίδα με τις πόρτες ενώ τα άλλα κομμάτια στα διάφορα σημεία της μεγάλης αλυσίδας.

"Να λοιπόν, κατάλαβες;"

Συγκατανεύω. Ο Ντυπρέ με παρατηρεί μερικές στιγμές να ξεκρεμάω τα πολύχρωμα σιδερικά, βεβαιώνεται πως είμαι σε θέση να ξεχωρίσω μια μπροστινή αριστερή πόρτα από μια πίσω δεξιά και να σημαδέψω μ' ένα κύκλο από κιμωλία ένα ελάττωμα στη βαφή, και φεύγει για να εκπληρώσει τις υπόλοιπες υποχρεώσεις του σαν υπεύθυνος.

Ο μεταφορέας που κουβαλάει τα καρότσια, φτάνει λίγο μετά τρέχοντας.

"Καλημέρα, εσύ είσαι τώρα εδώ;"

Έκπληξη: είν' ένας Γάλλος αρκετά ηλικιωμένος. Συνήθως, σε τέτοιες θέσεις δουλεύουν μετανάστες. Ο άνθρωπος έχει ένα φαρδύ ανοιχτό μέτωπο και τα μαλλιά του είναι σχεδόν άσπρα: ένα κεφάλι δάσκαλου ή καθηγητή. Φοράει μια παλιά φθαρμένη φόρμα. Γρήγορος, περνάει με ταχύτητα απ' το ένα καρότσι στο άλλο, ρίχνοντας μικρά ζωηρά βλέμματα γύρω του. Δεν υπάρχει χρόνος για κουβέντα. Έφυγε κιόλας μ' ένα φορτίο καπώ.

Οι κούνιες είναι μάλλον καλή δουλειά: λίγο χειρίστης, λίγο ελεγκτής. Βέβαια πρέπει να σηκώνεις συχνά τα χέρια αλλά τα κομμάτια δεν είναι πολύ βαριά (τα καπώ λίγο περισσότερο από τα άλλα, και κύρια ογκώδη). Και καθώς είναι βαμμένα, η επαφή είναι λιγότερο δυσάρεστη απ' ότι ήταν με τα ακατέργαστα σιδερικά: δεν κινδυνεύεις να κόψεις τα δάχτυλά σου με κανένα κομμάτι χάλυβα (στο τμήμα του Γκραβιέ, στην κόλληση, ορισμένα μεταλλικά κομμάτια είναι πραγματικές κινούμενες λαιμητόμοι και τα αιματηρά κοψίματα είναι αμέτρητα). Το άσχημο είναι ότι πρόκειται για ένα πόστο εξαρτημένο: ο ρυθμός των κινήσεων μου εξαρτάται απόλυτα από το μηχανικό σύστημα που κινεί τις κούνιες. Στην "παραγωγή" είχα αναπτύξει μια μικρή ατομική τακτική για να ξεγελάω το χρόνο: επιταχύνσεις, επιβραδύνσεις, μια πιο έντονη προσπάθεια το πρωί ξεκινώντας, ένας πιο αργός ρυθμός πριν από το γεύμα και την ώρα της χώνεψης, αιχμές ταχύτητας για να σπάει η μονοτονία. Παρά τη σκληρότητα της δουλειάς στα καθίσματα, είχα συνηθίσει αυτή τη σχετική αυτονομία του εργάτη, μόνου μπροστά στον πάγκο του. "Εντάξει, θα φτιάξω δύο ακόμα και θα καπνίσω ένα τσιγάρο, θα κάτσω ένα λεπτό». Εδώ, αυτό δεν είναι πια δυνατό: ο ρυθμός της αλυσίδας επιβάλλεται ανελέητος. Στην αρχή, αυτός ο ακρωτηριασμός της ελεύθερης βούλησής μου μ' ενοχλεί ιδιαίτερα. Στη συνέχεια, συνηθίζω και βρίσκω πλεο-

νεκτήματα στη λιγότερη κούραση και τον αυτοματισμό της κίνησης. Ο μηχανισμός της συνήθειας εισάγει και πάλι μια νέα μικρή σφαίρα ελευθερίας: κοιτάζω γύρω μου, παρατηρώ τη ζωή σ' αυτή την άκρη του τμήματός μου, δραπετεύω με τη σκέψη, αφήνοντας μόλις μια μικρή γωνία του μυαλού μου σε επαγρύπνηση για να διακρίνει τα ελαττώματα της βαφής.

Ξεκρέμασμα. Καινούρια ρουτίνα.

Οι κούνιες βρίσκονται κοντά στην αλυσίδα με τις πόρτες. Να με λοιπόν και λίγα μέτρα πιο πέρα από τους τρεις Γιουγκοσλάβους, πολύ κοντά στο εφήμερο πόστο μου του ντυσίματος των τζαμιών. Αυτό το πηγαϊνέλα διεύρυνε τον κόσμο μου. Τώρα ένα ολόκληρο κομμάτι του τμήματός μου είναι πια οικείο: από τα καθίσματα μέχρι τις κούνιες, περνώντας από την αρχή της μεγάλης αλυσίδας και της αλυσίδας με τις πόρτες.

Το βουερό ανακάτωμα που με είχε ξεκουφάνει την πρώτη μέρα, διευθετήθηκε προοδευτικά, μέσα από τις διαδρομές, τις συναντήσεις, τα πόστα που γνώρισα. Υπάρχει πάντα το στοίβαγμα των κονταίνερς, το τρέξιμο των κλαρκ, οι ορδές γωνίες και οι μυτερές προεξοχές στα γυάλινα γραφεία του προϊστάμενου και του προσωπάρχη, αλλά τώρα πια έχω αποχτήσει συνήθειες: επισκέψεις από τα καθίσματα στην αλυσίδα με τις πόρτες για να χαιρετήσω τους Γιουγκοσλάβους· το τρίτο σκαλοπάτι της σκάλας που οδηγεί στις βαφές και που έχει γίνει το συνηθισμένο μέρος του κολατσιού· τώρα ο Κριστιάν έρχεται για κουβέντα στα διαλείμματα ή στο τέλος της μέρας. Κάποια σημεία, κάποια οικεία πρόσωπα: αρκετά για να οριοθετήσεις έναν κόσμο. Αρκετά για να βυθιστείς στην αργή, δίχως εκπλήξεις, ροή των εννιά ωρών και ενός τετάρτου που διαρκεί η μέρα εργασίας. Αρκετά ώστε οι μέρες να κυλούν - αργά, τόσο αργά! - α ξεχώριστες, πανομοιότυπες: ήταν Τρίτη ή Τετάρτη που τσαντίστηκε ο Ντυπρέ με τον Μαύρο από το Μαλί στη συναρμολόγηση των σασί; Έχει περάσει μια βδομάδα από τότε που ήρθε να με δει ο Σάντοκ, στο διάλειμμα των τρεις, ή είναι κιόλας δυο βδομάδες;

Μοιάζει σαν μια προοδευτική αναισθησία: θα μπορούσες να φωλιάσεις μέσα στη νάρκη του τίποτα και να βλέπεις τους μήνες να περνούν - ίσως τα χρόνια, γιατί όχι; πάντα με τα ίδια λόγια, τις συνηθισμένες κινήσεις, περιμένοντας το πρωινό κολατσιό, περιμένοντας την καντίνα, έπειτα περιμένοντας το απογευματινό κολατσιό, τέλος περιμένοντας να φτάσει πέντε το απόγευμα. Από αντίστροφη μέτρηση με αντίστροφη μέτρηση, η μέρα κάποτε περνάει. Όταν ξεπεράσεις το αρχικό σοκ, ο κίνδυνος εντοπίζεται πια εκεί. Στο μούδιασμα. Να ξεχνάς ακόμα και τις ίδιες τις αιτίες της παρουσίας σου. Να ικανοποιείσαι απ' αυτό το θαύμα: επιβιώνεις. Να συνηθίζεις. Φαίνεται πως μπορούμε να συνηθίσουμε τα πάντα. Ν' αφήνεις να βυθιστείς μέσα στη μάζα. Να μετριάζεις τα σοκ. Ν' αποφεύγεις τους τρανταγμούς, προσέχοντας κάθε τι που χαλάει τις συνήθειες. Συνθηκολογώντας με την κούρασή σου. Αναζητώντας καταφύγιο σε μίαν υποζωή. Ο πειρασμός...

Συγκεντρώνεις στα μικροπράγματα. Μια ασήμαντη λεπτομέρεια σε απασχολεί ένα ολόκληρο πρωινό, θα υπάρχει ψάρι στην καντίνα; Ή κοτόπουλο με σάλτσα; Ποτέ δεν είχα αισθανθεί με τέτοια ένταση, όπως τώρα στο εργοστάσιο, την αίσθηση της λέξης «οικονομία». Οικονομία κινήσεων. Οικονομία λόγων. Οικονομία επιθυμιών. Αυτή η ενδόμυχη μέτρηση της πεπερασμένης ποσότητας ενέργειας που φέρνει μέσα του ο καθένας και που απομυζά το εργοστάσιο, και που θα πρέπει τώρα να την μετράς αν θες να διατηρήσεις ένα ελάχιστο ποσοστό, αν θες να μην αδειάσεις ολότελα. Να, στο διάλειμμα των τρεις, θα πάω να δώσω μια εφημερίδα στο Σάντοκ και να συζητήσω τι γίνεται στου Γκραβιέ. Αλλά καλύτερα όχι. Σήμερα είμαι πολύ κουρασμένος, θα πρέπει να κατέβω μια σκάλα, ν' ανέβω μίαν άλλη, να βιαστώ στο γυρισμό. Κάποια άλλη μέρα. Ή στο σχόλασμα.

Αυτό το απόγευμα δεν αισθάνομαι ικανός να σπαταλήσω τα δέκα λεπτά του διαλείμματος. Κι άλλοι, καθισμένοι γύρω μου, με αδειανό βλέμμα, κάνουν τον ίδιο υπολογισμό: να πάω μέχρι την άλλη άκρη του τμήματος, να μιλήσω με τον τάδε ή να του πάρω ένα τσιγάρο; Να πάω να πάρω μια λεμονάδα στο αυτόματο μηχάνημα, στο δεύτερο πάτωμα; Υπολογισμός. Οικονομία. Η Σιτροέν μετράει με το δευτερόλεπτο τις χειρονομίες που μας αποσπάει. Εμείς μετράμε με την παραμικρή κίνηση την κούραση μας.

Πώς θα μπορούσα να φανταστώ ότι θα μου έκλεβαν ένα λεπτό και πως αυτή η κλοπή θα με πλήγωνε τόσο βαθιά, σαν την πιο βρωμερή απάτη; Όταν η αλυσίδα ξαναρχίζει, βίαιη, ύπουλη, μετά από εννιά λεπτά διαλείμματος και μόνο, ακούγονται ουρλιαχτά απ' όλες τις γωνίες του τμήματος; "Ε, δεν είναι ώρα ακόμα! Ακόμα ένα λεπτό!... Καθάρματα!" Φωνές, καουτσούκ που πετούν προς όλες τις κατευθύνσεις, συζητήσεις που διακόπηκαν, ομάδες που διαλύονται βιαστικά. Αλλά το λεπτό έχει κλαπεί, όλος ο κόσμος ξαναπιάνει τη δουλειά, κανείς δε θέλει να βουλιάξει, να μείνει πίσω κι έτσι να δηλητηριαστεί για μισή ώρα, προσπαθώντας να ξαναβρεί τον κανονικό του ρυθμό. Κι όμως, αυτό το λεπτό μας λείπει. Μας κάνει κακό. Κακό για τη λέξη που κόπηκε στη μέση. Κακό για το μισοφαγωμένο σάντουιτς. Κακό για την αναπάντητη ερώτηση. Ένα λεπτό. Μας έκλεψαν ένα λεπτό. Εκείνο ακριβώς το λεπτό που θα μας είχε ξεκουράσει και που χάθηκε για πάντα. Ωστόσο, καμία φορά, το κόλπο τους δεν πιάνει: πολύ μεγάλη κούραση, πολύ μεγάλη ταπεινωση. Αυτό το λεπτό δε θα μας το πάρουν. Δεν θα τους αφήσουμε να μας το κλέψουν: η κραυγή της οργής, αντί να καταλαγιάσει, μεγαλώνει, όλο το τμήμα βουίζει. Τα ουρλιαχτά δυναμώνουν και τρεις - τέσσερις τολμηροί τρέχουν στην αρχή της αλυσίδας, κόβουν το ρεύμα, σταματάμε και πάλι. Οι επιστάτες τρέχουν, κινητοποιούνται για τους τύπους, δείχνουν τα ρολόγια τους. Μέχρι που να κουβεντιαστεί, το αμφισβητούμενο λεπτό έχει περάσει, στα μαλακά. Αυτή τη φορά τους τη φέραμε. Η αλυσίδα ξεκινάει και πάλι χωρίς αμφισβητήσεις. Υπερασπίσαμε το χρόνο του διαλείμματός μας, πόσο πιο ξεκούραστοι νιώθουμε! Μικρή νίκη. Χαμόγελα στην αλυσίδα.

Αυτές οι αφιμαχίες μας ξυπνούν, βρισκόμαστε σε επαγρύπνηση. Κι έπειτα, η υποτονικότητα των επαναλαμβανόμενων κινήσεων μας κυριεύει και πάλι. Αχ, να φωλιάσεις στη ρουτίνα σου, να προφυλάξεις τις δυνάμεις σου, να δεχτείς την αναισθησία, ν' αποφύγεις κάθε τι που ενοχλεί και κουράζει παραπάνω... Ένα φτερό μπλε, ένα καπώ λευκό, μια αριστερή πίσω πόρτα, γρατζουνισμένη, σημαδεύω. Να μην ασχολείσαι με τίποτα. Το διάλειμμα: να το απολαμβάνεις. Ένα τσιγάρο.

Δuo - τρεις ανώδυνες κουβέντες με τον άνθρωπο που κουβαλάει τα καρότσια. Όχι πολλές. Να μην κουραστείς. Ξαναρχίζει η δουλειά. Σε λίγο το μεσημεριανό φαί. Σκέψου το μενού. Ένα φτερό. Ένα καπώ. Μια πόρτα.

Η ειρήνη του κενού; Αδύνατο. Οι κούνιες δεν είναι νησίδα. Ο κόσμος εισβάλλει θυελλώδης.

Ο άνθρωπος με τα καρότσια με είχε προβληματίσει από την πρώτη μέρα. Πώς ήταν δυνατό, ένας Γάλλος, αρκετά ηλικιωμένος, να δουλεύει σε μια τέτοια δουλειά; Παράξενο κεφάλι καθηγητή που ξεπρόβαλλε μέσα από μια μπλε φόρμα, που έπλεε επάνω του, λιωμένη, σα φόρμα φυλακισμένου. Πάντα σε κίνηση, αρκετά ομιλητικός, διαρκώς ανήσυχος, μιλούσε για διάφορα πράγματα τις λίγες στιγμές που τα ταξίδια του μέσα στο τμήμα τον έφερναν προς τα δω, για να προμηθευτεί εξαρτήματα από τις κούνιες. Μου είχε συστηθεί: Σιμόν.

Ένα πρωί ο Σιμόν έρχεται να με δει στο διάλειμμα. Φαίνεται αναστατωμένος. Την πρώτη ώρα κι ένα τέταρτο της δουλειάς, αντίθετα με τη συνήθειά του, δεν άνοιξε το στόμα του, τρέχοντας

ακόμα πιο γρήγορα πίσω από τα καρότσια του. Στο διάλειμμα λοιπόν μου λέει πολύ γρήγορα ενοχλημένος: "Μπορείς να μου δανείσεις εκατό φράγκα; Η γυναίκα μου είν' άρρωστη. Μια πλευρίτιδα. Δεν έχουμε πια ούτε δεκάρα. Είναι για τα φάρμακα".

Έχω αυτό το ποσό επάνω μου και του το δίνω.

Νιώθει ανακούφιση. Αρχίζουμε να μιλάμε. Τον ρωτάω γιατί κάνει αυτή τη δουλειά και γιατί δε ζητάει από την Σιτροέν μια δουλειά με καλύτερη πληρωμή.

Διστάζει ν' απαντήσει. Μετά, στριφογυρνώντας τα τρομαγμένα μάτια του: "Κοίτα, δε λες που κλείσανε τα μάτια και με πήρανε, δε μπορώ να παραπονεθώ, πρέπει να προσέχω".

Νέος δισταγμός. Δε λέω τίποτα, απορημένος. Αυτός, με υπόκωφη φωνή:

"Είναι που... έχω μητρώο. Ποινικό μητρώο". Ο Σιμόν; Ποινικό μητρώο; Αυτός ο ήσυχος ανθρωπάκος; Μου διηγείται την ιστορία του. Η γυναίκα του διαρκώς άρρωστη (τα πνευμόνια), οι αμοιβές των γιατρών, τα φάρμακα. Δε μπορούσε πια να πληρώσει το νοίκι του. Δικαστικός κλητήρας, κατάσχεση, τέλος έξωση.

Βρίσκεται στο δρόμο με τη γυναίκα του. Στη βιασύνη τους, μερικά προσωπικά πράγματα (ρούχα κύρια) έμειναν μέσα. Ήταν χειμώνας. Έπρεπε να τα ξαναπάρει στα γρήγορα. Σπάει τις σφραγίδες που είχαν βάλει πάνω στην πόρτα του σπιτιού και παίρνει πίσω τα πράγματα. Γι αυτό το έγκλημα (παραβίαση κατοικίας) τον έσυραν στα δικαστήρια κι έφαγε τρία χρόνια φυλακή με αναστολή. ΤΡΙΑ ΧΡΟΝΙΑ!

Από τότε κουβαλάει ένα "μητρώο", ζει σ' ένα μόνιμο φόβο, αρκείται στις πιο κακοπληρωμένες δουλειές, και το βουλώνει, ευχαριστημένος που "κλείνουν τα μάτια".

Του έκαναν χάρη, έτσι δεν είναι; Γιατί κατ' αρχήν η Σιτροέν απαιτεί από τους εργάτες της λευκό ποινικό μητρώο: θα πρέπει να το παρουσιάσουν μέσα σε δεκαπέντε μέρες από την πρόσληψη, πριν από το τέλος της δοκιμαστικής περιόδου. Είναι φανερό πως για να δουλεύεις στην αλυσίδα είναι απαραίτητη η παρουσία σοβαρών εγγυήσεων ηθικού χαρακτήρα. Δεν είναι δυνατόν να δίνουν οχτακόσια φράγκα το μήνα για δέκα ώρες δουλειά τη μέρα σε ανθρώπους του υποκόσμου! Ωστόσο δε θα πρέπει να πιστέψετε πως, μετά απ' αυτή την αυστηρή επιλογή, η Σιτροέν θεωρεί τίμιους τους εργάτες της. Όχι. Για τη Σιτροέν, όλοι οι εργάτες είναι πιθανοί κλέφτες, εγκληματίες που δεν έχουν ακόμα πιαστεί στα πράσσα. Αποτελούμε το αντικείμενο μιας συστηματικής παρακολούθησης από τους φύλακες που κάνουν συχνές έρευνες στη έξοδο του εργοστάσιου ("Ε, εσύ εκεί!... Ναι, εσύ, άνοιξε την τσάντα σου"... "Για να δω κάτω από το παλτό σου, φαίνεται πολύ φουσκωμένο"). Έρευνες ταπεινωτικές, επίμονες, ηλίθιες. Σάντουιτς που ξεδιπλώνονται και ψάχνονται εξονυχιστικά. Όλα αυτά βέβαια, για τους εργάτες. Ποτέ δε θα ψάξουν κάποιο από τ' αυτοκίνητα των στελεχών που κυκλοφορούν ελεύθερα: όλος ο κόσμος ξέρει καλά πως αρπάζουν ολόκληρα κιβώτια ταχυτήτων και πως διαλέγουν ανενόχλητα όποιο εξάρτημα θέλουν. Γι' αυτούς η ατιμωρησία είναι εξασφαλισμένη. Αλλά ο φουκαράς που θα πιστεί να έχει πάρει ένα κατσαβίδι, θ' απολυθεί επί τόπου.

Η ιστορία του Σιμόν μ' έχει παγώσει. Τα τρία του χρόνια, το μητρώο του, δε μπορώ να τα πιστέψω. Αυτός δείχνει ανακουφισμένος που μου αποκάλυψε το μυστικό του. Τώρα πια είμαστε συνένοχοι. Μου διηγείται τη ζωή του, κομματιαστά, με πληροφορεί για την εξέλιξη της αρρώστιας της γυναίκας του. Και ανάμεσα σε δυο καρότσια από πόρτες και καπώ, μου εμπιστεύεται ξαφνικά τον καημό του που δεν απόκτησε παιδιά και την αγωνία της μοναξιάς αν πάθαινε τίποτα κακό η γυναίκα του.

Του μιλάω κι εγώ λίγο για μένα. Ένα είδος εμπιστοσύνης δημιουργείται ανάμεσά μας. Οι εκμυστηρεύσεις του μου τον αποκαλύπτουν σιγά - σιγά διαφορετικό. Κάνει τον ψόφιο κοριό

αλλά η εξέγερση είναι πάντα υπαρκτή. Μόνο που τη δάβει. Έχει την πονηρία ενός παιδιού. Μου εμπιστεύεται τη μουσική συμμετοχή του σε προσπάθειες απεργιών, σε μικρά σαμποτάζ, σε προκηρύξεις που περνούν από χέρι σε χέρι. Ενθουσιάζεται καθώς μου διηγείται το Μάη του 68 στη Σιτροέν - Σουαζύ, τον Ζινώ, το μισητό προσωπάρι, που του είχε απαγορευτεί η είσοδος στο εργοστάσιο, το ομοίωμά του κρεμασμένο στη μεγάλη πόρτα, το εργοστάσιο καταλημμένο και με οδοφράγματα. Έμεινε εκεί, μέρα νύχτα, βοηθώντας όσο μπορούσε τους συντρόφους της περιφρούρησης, βοηθώντας να οχυρώσουν το εργοστάσιο και να στήσουν παγίδες σε περίπτωση επίθεσης των C.R.S., φροντίζοντας ταυτόχρονα να μη φαίνεται και πολύ προς τα έξω. Πάντα "στα μαλακά" ("θα πρέπει να παίρνω ιδιαίτερα μέτρα προφύλαξης, καταλαβαίνεις").

Ανάμεσα στα καρότσια του, ονειρεύεται μεγαλόφωνα την επανάσταση και τα μάτια του πετούν σπίδες καθώς μου μιλάει. Αλλά μόλις εμφανιστεί κάποιος υπεύθυνος, κατεβάζει το κεφάλι, ξαναπαίρνει το ύφος του καλού άγρυνου εργάτη, και ασχολείται με το να κουβαλάει τα καπύ και τα φτερά του στην άλλη άκρη του τμήματος.

Γύρω από τη μεγάλη αλυσίδα, υπάρχει μια έντονη κοινωνική ζωή που τροφοδοτείται από την παρουσία πολλών γυναικών στα καθίσματα. Ο Κριστιάν, πάντα ερευνητικός, έχει μια άποψη για την καθεμία. Ένα απόγευμα ήρθε να με δει στο διάλειμμα. Ήταν εκεί κι οι Γιουγκοσλάβοι, ο Ζωρζ, με το αιώνιο αγγλικό τσιγάρο στο στόμα. Λίγα μέτρα πιο μακριά, μια ξανθιά με έντονο βάψιμο και αλογοουρά, έχει ανοίξει μεγάλη συζήτηση με το Ντυπρέ, τον εργοδηγό. Ολοφάνερα την ψήνει, ενώ η γυναίκα, ακουμπώντας στο τραπέζι της δουλειάς, χαμογελαστή, δεν τον αποθαρρύνει. Ο Κριστιάν τους ρίχνει ένα άγριο βλέμμα και φτύνοντας καταγής, ψιθυρίζει ανάμεσα στα δόντια του: "Η πουτάνα! Πάει με τ' αφεντικά!" Το 'πε πολύ γρήγορα, μ' όλη την παραφορά του Βρεττόνου. Ο Ζωρζ, που έμοιαζε να 'ναι μακριά και κοίταζε αλλού, αντέδρασε απότομα, καρφώνοντας τον Κριστιάν στα μάτια: "Γιατί το λες αυτό; Δεν κάνει κακό σε κανέναν! Δεν είν' εύκολη η ζωή για μια γυναίκα μονάχη, τα βγάζει πέρα όπως μπορεί. Τα καθάρματα είναι οι εργοδηγοί που εκμεταλλεύονται τη θέση τους, όχι αυτή". Σιωπή. Ο καθέννας έψαχνε άλλο θέμα κουβέντας όταν το τέλος του διαλείμματος μας χώρισε.

Λίγες μέρες αργότερα, κατά τύχη, έβγαινα από το εργοστάσιο με τον Κριστιάν και συναντήσαμε την ίδια γυναίκα στο δρόμο. Κρατούσε από το χέρι ένα αγοράκι και το 'σφιγγε δυνατά. Το παιδάκι έλαμπε ολόκληρο, ήταν καλοντυμένο. Βάδιζε στητή, καταβροχθίζοντάς το με τα μάτια, αδιαφορώντας για το θόρυβο της κυκλοφορίας, δοσμένη στη μητρική της περηφάνεια. Δεν είχε καμία σχέση με την κοκέττα του 85 που την είχαμε δει "να φλερτάρει με τον επιστάτη". Έφτανε να την κοιτάξεις εκείνη τη στιγμή για να καταλάβεις πως ότι έκανε το 'κανε για το παιδί της. Ο Κριστιάν μου 'ρίξε ένα ντροπιασμένο βλέμμα και δεν είπε τίποτα. Από τότε δεν το ξανάκουσα ποτέ πια να κάνει παρατηρήσεις για τη συμπεριφορά των γυναικών.

Η δουλειά μου σαν ελεγκτής με κάνει να φιλοσοφώ: να εξετάζεις την απόλυτη καθαρότητα αυτών των λείων κομματιών, τι παραλογισμός! Ένα "δάκρυ" πάνω σ' αυτό το αριστερό φτερό: στην πάντα, επιστροφή στο βαφείο! Μια ανωμαλία σ' αυτό το σιλβωμένο κομμάτι: επιστροφή! Το χρώμα έχει στάξει λίγο στο χείλος αυτού του λευκού καπύ: να ξαναγίνει! Έλεγχος. Καινούργιος έλεγχος. Πρέπει να αστράφτει, η εμφάνιση να είναι τέλεια, πρέπει να θαμπώσουμε τον αγοραστή. Γιατί στο τέλος όλων αυτών υπάρχει η πώληση. Μέσα απ' αυτή τη δικτατορία του αντικείμενου (η παραμικρή ατέλεια συγκεντρώνει την προσοχή της ιεραρχίας) εξασκείται επάνω μας η κυριαρχία του εμπορικού τομέα: πωλητές, αντιπρόσωποι, αποκλειστικοί αντιπρόσωποι, διαφημιστές, αυθεντίες του μάρκετινγκ, υποταγμένοι και οι ίδιοι στα καπρίτσια της μόδας, της εμφάνισης, της κοινωνικής θέσης. Δεν είναι πια ένα αυτοκίνητο που πουλιέται αλλά

ένα αστραφτερό όνειρο. Και τί σημασία έχει που ξέρεις ότι μετά από λίγες μέρες χρήσης θα έχει χάσει έτσι κι αλλιώς την τελειότητα του μικρού αριστουργήματος: αυτό που μετράει είναι αν αστράφτει μέσα στη βιτρίνα της έκθεσης. Κι εμείς, στεκόμαστε εδώ, σαν ηλίθιοι, να ελέγχουμε, να ψάχνουμε, να διορθώνουμε, να επιτηρούμε. Να επιτηρούμε; Μα εμείς είμαστε οι επιτηρούμενοι, απ' αυτές τις γυαλιστερές επιφάνειες, πάντα ίδιες και ατελείωτες: μπλε ανοιχτό, μπλε βαθύ, κόκκινο της φωτιάς, σμαραγδένιο. Μια γρατζουνιά, ένα αδύνατο στρώμα χρώμα, γίνονται οι κατηγοροί μας, κι αν υπάρχουν πολλά ελαττώματα, τότε ακούγονται οι πολεμικές κραυγές των εργοδηγών, οι άσπρες μπλούζες που καταφθάνουν, ακόμα και τα κουστούμια. Τα πράγματα είναι πια σοβαρά: μια μεγάλη προσωπικότητα δε μετακινείται για το τίποτα. Πρέπει να τους δεις πώς κάνουν αυτοί οι άνθρωποι των "μεθόδων" ή του "εμπορικού", πώς ακροάζονται το υλικό, πώς μετράνε τις ατέλειες του βερνικιού ή του χημικού μπάνιου, πώς αναρωτιούνται αν κάνει πολλή ζέστη, πολύ κρύο, πολύ υγρασία - για το αυτοκίνητο βέβαια! Εμείς, εμείς μπορούμε να ψοφήσουμε από τον ιδρώτα ή να χτυπάνε τα δόντια μας από τα ρεύματα, στα παλιά τους τα παπούτσια. Εμάς δε μας βλέπουν, μας σπρώχνουν με μια ανυπόμονη κίνηση αν εμποδίζουμε τις κινήσεις τους, αν εμποδίζουμε το φως. Μερικές φορές ο προϊστάμενος, που έχει καταφθάσει με δουλοπρέπεια, επεξηγεί την ανυπόμονη χειρονομία του κουστούμιου: "Έλα, παραμέρισε φίλε μου, δε βλέπεις ότι εμποδίζεις τον κ. Μπινώ;" ενώ ο εν λόγω Μπινώ εξετάζει τη βαμμένη λαμαρίνα με χειρονομίες τεχνοκριτικού, απομακρύνεται, πλησιάζει, κλείνει τα μάτια, στέκεται στο φως, ενώ οι υπόλοιποι κρατάνε την ανάσα τους για να μη διαταράξουν το έργο του πραγματογνώμονα.

Τα αμαξώματα, τα φτερά, οι πόρτες, τα καπώ, είναι λεία, γυαλιστερά, πολύχρωμα. Εμείς, οι εργάτες, είμαστε γκρίζοι, βρώμικοι, τσαλακωμένοι. Όλο το χρώμα το 'χει ρουφήξει το αντικείμενο: δε μένει τίποτα για μας. Αστράφτει από παντού το αυτοκίνητο που κατασκευάζεται. Προχωράει απαλά, στα διάφορα στάδια του ντυσίματος του, εμπλουτίζεται με εξαρτήματα και χρώμα, το εσωτερικό του στολίζεται με μαλακά υφάσματα, κάθε φροντίδα συγκεντρώνεται σ' αυτό. Μας κοροϊδεύει. Μας περιφρονεί. Γι' αυτό, μονάχα γι' αυτό ανάβουν τα φώτα της μεγάλης αλυσίδας. Εμάς, μας σκεπάζει μια αόρατη νύχτα.

Πώς να μη σου έρθει η επιθυμία να τα σπάσεις; Ποιός από μας δεν ονειρεύεται, κάποιες στιγμές, να εκδικηθεί αυτά τα βρωμερά υπερροπικά αυτοκίνητα, τόσο ήρεμα, τόσο λεία - τόσο λεία!

Πότε - πότε, μερικοί δεν αντέχουν πια και περνούν στην πράξη. Ο Χριστιάν μου διηγείται την ιστορία ενός τύπου που το 'κανε εδώ, στο 85, λίγο πριν έρθω - όλος, ο κόσμος το θυμάται.

Ήταν ένας Μαύρος, ψήλος, γεροδεμένος, που μιλούσε δύσκολα τα γαλλικά, αλλά όλο και κάτι ήξερε. Βίδωνε ένα κομμάτι του ταμπλώ μ' ένα κατασβίδι. Πέντε βίδες σε κάθε αυτοκίνητο. Εκείνη την Παρασκευή, το απόγευμα, θα 'πρεπε να είχε φτάσει στην πεντακοσιοστή βίδα της ημέρας. Άξαφνα, αρχίζει να ουρλιάζει και ξεχύνεται πάνω στα φτερά των αυτοκινήτων, κραδαινώντας το κατασβίδι του σα σπιλέτο. Ξέσκισε καμία δεκαριά αμαξώματα προτού μια ομάδα από άσπρες και μπλε μπλούζες, που έτρεξαν όσο πιο γρήγορα μπορούσαν, προλάβουν να τον ακινητοποιήσουν και να τον σύρουν λαχανιασμένοι και χειρονομώντας μέχρι το ιατρείο.

"Και τότε τι έγινε;

- Του έκαναν μια ένεση κι ένα νοσοκομειακό τον πήγε στο τρελάδικο.

- Ξαναγύρισε ποτέ;

- Ναι, στο τρελοκομείο τον κράτησαν τρεις βδομάδες. Μετά τον έδιωξαν, λέγοντας πως δεν ήταν τίποτε σοβαρό, μόνο μια νευρική κατάπτωση. Και η Σιτροέν τον ξαναπήρε.

- Στην αλυσίδα;

- Όχι, σε μια δέση με παραγωγή, πλάι στην παλιά του δουλειά: να, έντυνε καλώδια εκεί κάτω, εκεί που είναι τώρα ο Πορτογάλος. Δεν ξέρω τι του 'χαν κάνει στο τρελάδικο αλλά ήταν περίεργος. Έμοιαζε πάντα απόμακρος. Δε μιλούσε πια σε κανέναν. Έντυνε τα καλώδια με απλανή μάτια, δίχως να λέει τίποτα, σχεδόν δίχως να κινείται... ακίνητος σαν πέτρα, καταλαβαίνεις; Τον είχαν δήθεν θεραπεύσει. Και ξαφνικά, μια μέρα δεν τον ξαναείδαμε. Δεν ξέρω τι απόγινε".

Η ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΒΑΣΗΣ

ΔΕΚΕΜΒΡΗΣ ΣΤΙΣ ΚΟΥΝΙΕΣ...

Έρχονται στιγμές απογοήτευσης. Τί έκανα σε τέσσερεις μήνες εκτός από τα Ντεσεβώ; Δεν μπήκα στη Σιτροέν για να φτιάχνω αυτοκίνητα, αλλά για να "κάνω οργανωτική δουλειά μέσα στην εργατική τάξη". Για να συμβάλω στην αντίσταση, στους αγώνες, στην επανάσταση. Στις φοιτητικές μας συζητήσεις ήμουν πάντα αντίθετος μ' εκείνους που αντιλαμβάνονταν την εγκατάσταση στο εργοστάσιο σαν μια εμπειρία ατομικής αναμόρφωσης: για μένα η πρόσληψη διανοούμενων δεν μπορεί να έχει παρά μόνο πολιτικό νόημα. Και τώρα, αυτή η ίδια η πολιτική αποτελεσματικότητα εξαφανίζεται. Από πού ν' αρχίσω; Είναι απέραντο το εργοστάσιο. Μέχρι χίλια διακόσια άτομα. Δε μπορείς να γνωρίζεις όλο τον κόσμο. Γνωρίζεις κάποιον στην τύχη, κάποιιο φιλικό δεσμοί αναπτύσσονται. Ο διπλανός σου. Κάποιος συμπαθητικός τύπος που σου πιάνει κουβέντα στην καντίνα, Ο υπάλληλος των αποδυτήριων. Όλα αυτά σε βοηθούν να κρατηθείς, σε ξελαφρώνουν λίγο. Αλλά όλα γίνονται στην τύχη και δε σε φέρνουν υποχρεωτικά σ' επαφή με τα πιο "αγωνιστικά στοιχεία", όπως λέγεται.

Όταν είσαι απ' έξω, η εγκατάσταση σου φαίνεται απλή υπόθεση: προσλαμβάνεται και αρχίζει να οργανώνει. Αλλά εδώ μέσα, αυτή η ενσωμάτωση "στην εργατική τάξη" διαλύεται σε άπειρες μικρές ατομικές καταστάσεις, όπου δεν κατορθώνω να βρω μια σταθερή αναφορά. Ακόμα κι αυτές οι ίδιες οι λέξεις "εργατική τάξη", δεν έχουν πια στα μάτια μου το ίδιο άμεσο νόημα που είχαν στο παρελθόν. Όχι πως έφτασα ν' αμφιβάλλω ότι εκφράζουν μια βαθιά πραγματικότητα, αλλά η ποικιλία και η κινητικότητα αυτού του πληθυσμού των ανειδίκευτων εργατών, ανάμεσα στους οποίους έχω βρεθεί, μ' έχουν συνταράξει, κατακλύσει. Ο καθένας εδώ είναι και μία περίπτωση. Ο καθένας έχει την ιστορία του. Ο καθένας καταστρώνει την τακτική του και ψάχνει στα τυφλά, με τον τρόπο του, αναζητώντας κάποια διέξοδο. Πώς να προσανατολιστώ μέσα σ' αυτό το είδος ημισωφρονιστικού περιβάλλοντος, μόνιμα προσωρινού: ποιος μπορεί να φανταστεί ότι θα κάνει "καριέρα" Ο.Σ.; Ποιός δε νιώθει στο βάθος την παρουσία του εδώ μέσα και τον εξευτελισμό της κατακερματισμένης εργασίας του σαν ένα είδος ξεπεσμού ή σαν ένα ατύχημα; Ανταλλάσσουν μυστικά για κομπίνες, ονειρεύονται να επιστρέψουν στη χώρα τους και ν' ανοίξουν εκεί ένα μικρομάγαζο. Πολλοί πέφτουν με τα μούτρα στον ιππόδρομο, μη πετυχαίνοντας τίποτε άλλο έξω από το να συμπιέσουν ακόμα περισσότερο το ήδη ισχνό μεροκάματο των τετρακοσίων φράγκων που παίρνουν κάθε δεκαπέντε μέρες. Άλλοι κάνουν "κόλπα" έξω. Ποιά; Έπειτα υπάρχουν και τα διάφορα μικρεμπόρια. Και η δουλειά στη "μαύρη" το Σάββατο και την Κυριακή: εκεί, μετά από μια βδομάδα στην αλυσίδα, υπάρχουν πολλές πιθανότητες να χάσεις στα γρήγορα το τομάρι σου.

Ναι, πού να βρω κάτι να πιαστώ;

Καταμετρώ τις φιλίες μου, τους εργάτες που γνωρίζω, αυτούς που θα μπορούσα να προσπαθήσω να συγκεντρώσω.

Ο Κριστιάν, ο φυματικός Βρεττόνος στα καθίσματα. Είναι δεκαοχτώ χρονών και δείχνει δεκάξη. Ζωντανός, νευρικός. Είναι πάντα στα καθίσματα. Αποκαμωμένος από τον ηλιθιο τρόπο που κυλούν οι μέρες: εννιά ώρες κι ένα τέταρτο αντίχειρας - καουτσουκ -κάθισμα... Και σα να μη του φτάνουν αυτά, έχει χιλιομπερδευτεί με τη φιλενάδα του, τους γονείς, κλπ. Το πρωί φτάνει με τα μάτια κατακόκκινα και τα χαρακτηριστικά τραβηγμένα. Η φιλενάδα του είναι μαθήτρια στο λύκειο και η οικογένειά της δε βλέπει με καλό μάτι την παρέα της μ' έναν εργάτη. Κι έπειτα, καθώς μένει σε μια εστία της Σιτροέν, όπου βασιλεύει μια στρατιωτική πειθαρχία, δεν έχουν μέρος να συναντηθούν. Ένα βράδυ τους κάλεσα στο σπίτι μου και τους άφησα ένα δωμάτιο. Περίεργο ζευγάρι. Αυτή είναι γλυκιά και χαμογελαστή, πολύ πιο ψήλη απ' αυτόν. Αυτός μιλάει συνεπαρμένος, κάνει όλο σχέδια κι αυτή τον ακούει, αιχμαλωτισμένη. Λίγο αργότερα βρήκαν μια σοφίτα, και ο Κριστιάν μου διηγείται τα Σαββατοκύριακά του: καθώς δεν έχουν λεφτά, μένουν στο κρεβάτι όλη τη μέρα, και πλέκουν δίπλα - δίπλα. Τους φαντάζομαι. Το πλεκτό πάνω στις κουβέρτες. Ο Κριστιάν, με το διαπεραστικό του βλέμμα, όπως στο εργοστάσιο, να μετράει τους πόντους. Και σχέδια, πολλά σχέδια... Είναι σκληρό να ξαναβρίσκεις τα καθίσματα τη Δευτέρα το πρωί και το χορό του αντίχειρα με το καουτσούκ. Βέβαια, αν συμβεί τίποτα, κάτι θα κάνει κι ο Κριστιάν. Αλλά τί μπορώ να του προτείνω; Του μίλησα για την Κίνα, για το Βιετνάμ. Του έδωσα εφημερίδες. "Καλούτσικο το βιβλίο σου", κι άρχισε να μιλάει για κάτι άλλο.

Ο Σάντοκ, ο Αλγερινός με τα ασιατικά χαρακτηριστικά, που είχα δει την πρώτη μέρα να "βουλιάζει" στο τμήμα του Γκραβιέ, με προσκαλεί συχνά στο καφενείο "Το Κανάτι", που βρίσκεται δίπλα στο εργοστάσιο. Στις πέντε το απόγευμα, αφού περάσουμε από τ' αποδυτήρια, με περιμένει και μου λέει διστακτικά σα να με παρακαλάει: "θα πεις μια μπύρα;" Και σχεδόν πάντα, μένει σιωπηλός μπροστά στην μπύρα. Χαμογελάει αόριστα. Φαίνεται ευχαριστημένος που έχει λίγη συντροφιά. Το βράδυ διστάζει ν' αφήσει το εργοστάσιο και τη γύρω περιοχή. Καθυστερεί. Ο φόβος του για τη μοναξιά έχει κάτι το απόλυτο, πλησιάζει στον πανικό. Από τις ελάχιστες ενδείξεις που μου δίνει, καταλαβαίνω πως δεν έχει καμιά ρίζα, ούτε στην Αλγερία. Ο πόλεμος τα εξαφάνισε όλα. Κανένας δεν του γράφει, δεν έχει κανέναν για να γράψει. Αν του συμβεί ένα ατύχημα, δε θα το προσέξει κανείς, θα εξαφανιστεί από την επιφάνεια της γης δίχως τον παραμικρό κυματισμό.

Μια μέρα ήρθε να με δει, πολύ ανήσυχος. Ο ιδιοκτήτης του - ένας έμπορος ύπνου: τρία κρεβάτια το ένα πάνω από τ' άλλο μέσα σ' ένα μικροσκοπικό δωμάτιο - τον είχε πετάξει έξω. Δεν είχε χρήματα, δεν ήξερε πού να πάει να κοιμηθεί. Φοβόταν πως θα τον μάζεψε η αστυνομία αν τον έβρισκε να κοιμάται κατάχαμα, σε κάποιο δημόσιο χώρο. Τον φιλοξένησα πολλά βράδια, μέχρι που να βρει μια θέση σε μια εστία. Από τότε, δεν υπάρχει πια μέρα που να μη μ' επισκεφτεί σε κάποιο διάλειμμα ή να μη με καλέσει στο καφενείο. Μου μεταφέρει τα νέα από το τμήμα της συγκόλλησης, από τον Μουλούντ, από την Καμπύλια. "Δεν αλλάζει τίποτα, το ξέρεις. Όλο και πιο γρήγορα οι κολλήσεις, όλο και περισσότερα αυτοκίνητα".

Έδωσα και σ' αυτόν εφημερίδες. Αλλά τον νιώθω τρομοκρατημένο από τον Γκραβιέ, και λίγο χαμένο.

Κι όλοι οι άλλοι. Ο Σιμόν, οι Γιουγκοσλάβοι, τ' αυτοκίνητα πάνω στην αλυσίδα, η παρέα του τραπέζιου στην καντίνα, ο γερο Ζοζό από το βαφείο, που έχει το ντουλάπι του στ' αποδυτήρια δίπλα στο δικό μου. Συζητήσεις, γρήγορες κουβέντες, κι ο χρόνος που φεύγει, τα λίγα λεπτά

στ' αποδυτήρια, το στρίμωγμα στο σέλφ σέρβις το μεσημέρι, το διάλειμμα που τελειώνει. "Άντε, γεια χαρά! Αύριο πάλι".

Καμία φορά κατορδώνω να περιγράψω μια απεργία με κατάληψη και κλείσιμο του αφεντικού μέσα στο εργοστάσιο, στη Βρετανία. Ή να περιγράψω πώς, σε μια σιδηρουργία στην Σαγγάη, οι εργάτες έσκαψαν μεγάλα ανοίγματα στους τοίχους για να επικοινωνούν με τον έξω κόσμο και να πάψει ο τόπος παραγωγής να μοιάζει με φυλακή. Ή να μιλάω για την εκπαίδευση στη Γαλλία και τις ύπουλες μεθόδους που αποκλείουν τα παιδιά των εργατών και των αγροτών. Και λοιπόν;

Ψάχνω στα τυφλά.

Ψίχουλα προπαγάνδας.

Καταγραφή των πιθανών αγωνιστών.

Όλα αυτά μ' αφήνουν ανικανοποίητο. Όλα αυτά δεν αντισταθμίζουν τα εκατόν σαρανταπέντε Ντεσεβώ που βγαίνουν ατάραχα κάθε μέρα. Ονειρευόμουν τον εαυτό μου φλογερό προπαγανδιστή, και να 'μαι τώρα, παθητικός εργάτης. Φυλακισμένος στο πόστο μου.

Συχνά προσπαθώ ν' αναλύσω από τι είναι φτιαγμένη αυτή η απόχη μέσα στην οποία νιώθω να έχω πιαστεί.

Αρχικά είναι η δουλειά. Έχει πέσει επάνω μου. Εδώ και καιρό τσακίζει τα πάντα. Δέκα ώρες ή εννιά ώρες κι ένα τέταρτο από αδιάκοπες κινήσεις που διακόπτονται από ασθενικά διαλείμματα, όπου ο καθένας, πάνω απ' όλα, προσπαθεί να ξαναπάρει μια ανάσα. Όλη η υπόλοιπη ζωή έχει βρεθεί ξαφνικά συμπιεσμένη, ζαρωμένη, κομματιασμένη. Η συζήτηση θα πρέπει να χωρέσει μέσα στα λίγα λεπτά του διαλείμματος ή στο γρήγορο γεύμα στην καντίνα. Αρχίζεις μια συζήτηση το πρωί με το διπλανό σου στα αποδυτήρια, για μια επικίνδυνη μηχανή και για το μεγάλο αριθμό εργατικών ατυχημάτων στη Σιτροέν. Δίνεις αριθμούς, εξηγείς τι συμβαίνει στο Ζαβέλ. Τον ενδιαφέρει πολύ, αρχίζει να εξηγεί τις ιδέες του για το τι θα 'πρεπε να γίνει. Περνούν μερικά λεπτά, ήδη σας χωρίζει το ξεκίνημα της δουλειάς, ο καθένας πρέπει να τρέξει στο τμήμα του, υπόσχεστε πως θα συνεχίσετε την κουβέντα το βράδυ. Όταν ξαναβρεθείς στ' αποδυτήρια, έχουν περάσει πάνω από δέκα ώρες, όλοι είναι κουρασμένοι, έχεις ξεχάσει πού βρίσκόσουν, το ίδιο κι αυτός. Προσπαθείς ωστόσο να ξαναρχίσεις την συζήτηση αλλά αυτός βιάζεται να φύγει, και σου πετάει ένα: "Άντε, θα τα ξαναπούμε μια άλλη φορά, έτσι; Γεια χαρά", κι έχει ήδη εξαφανιστεί.

Ο χρόνος έχει γίνει ένα σπάνιο αγαθό.

Να κάνεις μια συγκέντρωση. Έξω, είναι το ευκολότερο πράγμα. Αλλά εδώ στο εργοστάσιο, έχω ξαφνικά την αίσθηση μιας απρέπειας στην ιδέα να ζητήσω από μερικούς συντρόφους δυο-τρεις ώρες, χωρίς ιδιαίτερο λόγο, μόνο και μόνο για να δούμε τι θα μπορούσαμε να κάνουμε. Και όμως συχνά, το τέλος της εβδομάδας δεν τους προσφέρει παρά την πλήξη και το μελαγχολικό μέτρημα των ωρών μέχρι να ξαναρχίσει η δουλειά τη Δευτέρα. Ορισμένοι νέοι "διασκεδάζουν": έξοδος με παρέα, ντισκοτέκ, σινεμά. Ή απλούστερα μεθάνε. Αλλά η πλειοψηφία των εργατών, ιδιαίτερα οι μετανάστες, πέφτουν σ' ένα είδος λήθαργου: αργές κινήσεις, κουβέντες, αναμονή στο καφενείο. Οι μυώνες και τα νεύρα προσπαθούν να ανασυγκροτηθούν μέσα απ' αυτή την προσωρινή χαλάρωση. Εδώ και καιρό, τα κυριακάτικα απογεύματα, συναντώ στα μπαρ του 13ου διαμερίσματος ακίνητους και ονειροπόλους μετανάστες, μπρος σε μια μόλις αρχινισμένη μπύρα. Άλλοτε δεν τους πρόσεχα καθόλου. Τώρα, ναι. Στο βλέμμα τους αναγνωρίζω την αγωνία του χρόνου που κυλάει και που δε μπορούν να τον χρησιμοποιήσουν

σε τίποτα, την επίπονη αίσθηση του κάθε λεπτού που χάνεται και τους φέρνει πιο κοντά στο δόρυβο της αλυσίδας και σε μια καινούρια εξαντλητική εβδομάδα.

Λέω λοιπόν στον εαυτό μου πως θα πρέπει να σεβαστώ το ρυθμό της ζωής των ανθρώπων και πως δε θα πρέπει κανείς να εισβάλλει απροειδοποίητα μέσα σε μια ισορροπία που τόσο δύσκολα πετυχαίνεται κάθε βράδυ και στο τέλος της κάθε βδομάδας...

Έπειτα, υπάρχει κι ο φόβος.

Δύσκολο να τον προσδιορίσεις. Στην αρχή τον διαισθανόμουν ατομικά, στον έναν ή τον άλλον. Ο φόβος του Σάντοκ. Ο φόβος του Σιμόν. Ο φόβος της γυναίκας που δούλευε στα καουτσούκ. Κάθε φορά μπορούσα να βρω μια εξήγηση. Αλλά με τον καιρό, αρχίζω να νιώθω πως συγκρούομαι με κάτι πολύ μεγαλύτερο. Ο φόβος είναι κομμάτι του εργοστάσιου, είναι ένας από τους ζωτικούς μηχανισμούς του.

Κατ' αρχήν έχει το πρόσωπο όλου αυτού του μηχανισμού εξουσίας, επιτήρησης και καταστολής που μας περιβάλλει: φύλακες, εργοδηγοί, προϊστάμενοι, προσωπάρχες. Ιδιαίτερα ο προσωπάρχης. Πρόκειται για μια σπασιαλίτη της Σιτροέν: ένας τοπικός υπεύθυνος προσωπικού, μονάχα για ορισμένα τμήματα. Επίσημος μπάτσος, ελέγχει τους φύλακες, ενημερώνει το βιβλίο για τις ποινές και τις υποχρεωτικές αργίες, κανονίζει τις απολύσεις. Κουστούμι και καμία σχέση με την παραγωγή: λειτουργία καθαρά κατασταλτική. Ο δικός μας, ο Ζινώ, είναι, όπως συμβαίνει συχνά, παλιός αποικιακός στρατιωτικός που πήρε τη σύνταξή του από το στρατό και υπηρετεί στη Σιτροέν. Αλκοολικός κοκκινομούρης, μεταχειρίζεται τους μετανάστες σαν τους ιδαγενείς των παλιών καλών καιρών: με περιφρόνηση και μίσος. Ακόμα, πιστεύω, και με μια διάθεση εκδίκησης: να τους κάνει να πληρώσουν την απώλεια της Αυτοκρατορίας. Όταν τριγυρνάει σ' ένα τμήμα, ο καθένας διορθώνει όσο μπορεί τη στάση του και προσποιείται ότι συγκεντρώνεται αποκλειστικά στη δουλειά του· οι συζητήσεις σταματούν απότομα, οι άνθρωποι σιωπούν και δεν ακούγεται τίποτε άλλο έξω από το ουρλιαχτό των μηχανών. Κι αν σε καλέσουν στο "γραφείο", ή ο προϊστάμενος σου κάνει νόημα πως θέλει να σου μιλήσει, ή ακόμα κι ένας φύλακας με κασκέτο σε φωνάζει απότομα στην αυλή, έχεις πάντα ένα μικρό τσίμπημα στην καρδιά. Καλά, όλα αυτά είναι γνωστά: στο εσωτερικό του εργοστάσιου βρίσκεσαι μέσα σε μια κοινωνία ανοιχτά αστυνομική, στα όρια της παρανομίας, αν βρεθείς λίγα μέτρα μακριά από τη θέση σου, ή σ' ένα διάδρομο χωρίς να έχεις ένα χαρτί υπογραμμένο από τον ανώτερό σου, σε παράπτωμα για κάποιο ελάττωμα στην παραγωγή, επιτόπου απολυτέος για έναν τσακωμό, τιμωρητέος για μια καθυστέρηση μερικών δευτερολέπτων ή για μια λέξη ανυπομονησίας σε κάποιον επιστάτη, και χιλιάδες άλλα πράγματα που κρέμονται πάνω από το κεφάλι σου, που εσύ ούτε καν τα σκέφτεσαι αλλά που δεν τα ξεχνούν ποτέ οι φύλακες, οι προϊστάμενοι, οι προσωπάρχες, και όλο το συνάφι τους.

Και όμως ο φόβος είναι κάτι περισσότερο απ' όλα αυτά: μπορείς πολύ εύκολα να περάσεις μια ολόκληρη μέρα δίχως να συναντήσεις τον παραμικρό υπεύθυνο (γιατί κλεισμένοι μέσα στα γραφεία τους, μισοκοιμούνται πάνω στα χαρτιά τους, ή γιατί μια απρόοπτη σύσκεψη σε γλύτωσε σαν από θαύμα απ' αυτούς για μερικές ώρες), και παρόλα αυτά αισθάνεσαι πως η αγωνία είναι πάντοτε υπαρκτή, στον αέρα, στους τρόπους εκείνων που σε περιβάλλουν, στον ίδιο τον εαυτό σου. Χωρίς αμφιβολία, εν μέρει αυτό ισχύει γιατί όλος ο κόσμος ξέρει πως η επίσημη στελέχωση της Σιτροέν δεν είναι παρά το ορατό τμήμα του συστήματος χαφιεδισμού του εργοστάσιου. Ανάμεσα μας βρίσκονται χαφιέδες όλων των εθνικοτήτων και ιδιαίτερα από το σωματείο των αφεντικών, τη C.F.T., συμμαζέμα απεργοσπαστών και τραμπούκων των εκλογών. Αυτό το κίτρινο σωματείο είναι το χαϊδεμένο παιδί της διεύθυνσης: η εγγραφή σ' αυτό διευκολύνει

την άνοδο των στελεχών και συχνά ο προσωπάρχης υποχρεώνει τους μετανάστες να πάρουν την κάρτα του συνδικάτου, απειλώντας τους με απόλυση, ή με έξωση από τις εστίες της Σιτροέν.

Αλλά ακόμα κι αυτό δεν αρκεί για να εξηγήσει απόλυτα το φόβο μας. Αυτός αποτελείται από κάτι πιο ύπουλο και πιο βαθύ. Είναι αζεδιάλυτα δεμένος με την ίδια τη δουλειά.

Η αλυσίδα, η παρέλαση των Ντεσεβύ, η χρονομέτρηση των κινήσεων, όλος αυτός ο κόσμος των μηχανών όπου ο καθένας απειλείται κάθε στιγμή να μείνει πίσω, να "βουλιάξει", να "ξεμείνει", να ξεπεραστεί, να απορριφθεί. Ή να τραυματιστεί. Ή να σκοτωθεί. Ο φόβος βγαίνει σαν πύον από το εργοστάσιο γιατί το εργοστάσιο, στο πιο στοιχειώδες, στο πιο ευδιάκριτο επίπεδο, απειλεί σε μόνιμη βάση τους ανθρώπους που χρησιμοποιεί. Ακόμα και όταν δεν υπάρχει κανένας υπεύθυνος στον ορίζοντα, και όταν καταφέρνουμε να ξεχνάμε τους χαφιέδες, είναι τα ίδια τα αυτοκίνητα που μας επιτηρούν μέσα από τη ρυθμική τους πορεία, είναι τα ίδια μας τα εργαλεία που μας απειλούν στην παραμικρή απροσεξία, είναι οι ίδιοι οι μηχανισμοί της αλυσίδας που μας ανακαλούν βία στην τάξη. Η δικτατορία των ιδιοκτητών εξασκείται εδώ, κύρια μέσα από την παντοδυναμία των αντικειμένων.

Και όταν το εργοστάσιο βουίζει και τα κλαρκ χυμούν στους διαδρόμους, και οι γερανογέφυρες αφήνουν μ' ένα απότομο γδούπο τα αμαξώματα, και τα εργαλεία ουρλιάζουν ρυθμικά, και κάθε λίγα λεπτά οι αλυσίδες ξερνούν ένα καινούριο αυτοκίνητο που το αρπάζει ο κυλιόμενος διάδρομος, όταν όλα αυτά βαδίζουν μόνα τους και ο συσσωρευμένος θόρυβος των χιλιάδων κινήσεων που επαναλαμβάνονται χωρίς σταματημό αντανακλάται αδιάκοπα στα κεφάλια μας, τότε θυμόμαστε πως είμαστε άνθρωποι, θυμόμαστε πόσο πιο εύθραυστοι είμαστε από τις μηχανές.

Ο τρόμος ενός κόκκου της άμμου.

Πήρα την κάρτα μου από τη C.G.T.* αλλά απ' αυτή την πλευρά όλα είναι ήσυχα. Η σωματειακή επιτροπή διαχειρίζεται την εργοστασιακή επιτροπή* (καντίνα, κατασκηνώσεις, κοινωνικές παροχές) και αφιερώνει σ' αυτά τις περισσότερες δυνάμεις της, ενώ η διοίκηση της Σιτροέν διεξάγει εναντίον της έναν πόλεμο φθοράς. Μάχες με αριθμούς, με ελλείμματα και επιχορηγήσεις που έχουν απορριφθεί. Πού και πού μια προκήρυξη καταγγέλλει το σαμποτάρισμα της εργοστασιακής επιτροπής από τ' αφεντικά ή καλεί σε μια στάση εργασίας για μια γενική κινητοποίηση της μεταλλουργίας. Αυτές τις μέρες, μερικοί εργάτες πηγαίνουν σ' αποδυτήρια μια ώρα νωρίτερα από τους άλλους. Αντικαθίστανται αμέσως και η παραγωγή συνεχίζεται σα να μην έχει συμβεί τίποτε. Η C.G.T. έχει κυρία δύναμη στους τεχνίτες, στους ειδικευμένους γάλλους τεχνίτες που ασχολούνται με τη συντήρηση. Ο γερο Ζοζό, ο γείτονας μου σ' αποδυτήρια, μου πούλησε την κάρτα του: παρακολουθεί από κοντά τις υποθέσεις του συνδικάτου, στο βαθμό μάλιστα που βρίσκεται κι ο ίδιος σε μια σκληρή πάλη για να αναγνωριστούν οι πνευμονικές του διαταραχές σαν επαγγελματική ασθένεια (χρόνια τώρα δουλεύει στις βαφές). Αλλά στα μάτια των περισσότερων εργατών, το συνδικάτο είναι ένα κομμάτι των δεσμών του εργοστασίου. Αναφέρονται σ' αυτό μόνο σαν ένα τέτοιο δεσμό, σαν ένα πιθανό καταφύγιο: "μια απ' αυτές τις μέρες, θ' ανέβω στον αντιπρόσωπο για κείνη την ιστορία του πριμ..." Στην αρχή του Γενάρη, πήγα στη χρονιάτικη συγκέντρωση της ανανέωσης των ταυτοτήτων. Βρίσκονταν εκεί καμία δεκαπενταριά άτομα, γύρω από ένα ποτό.

Η αντίσταση. Τη μαντεύω καταχωνιασμένη στις εθνικές κοινότητες των μεταναστών. Ψιδυρισμένη στα βερβέρικα, στα αραβικά, στα σερβοκροάτικα, τα πορτογαλικά. Κρυμμένη πίσω από μια ψεύτικη παραίτηση. Διαπερνάει, ολοζώντανη και αναπάντεχη, στη βοή που ξεσηκώνει η

κλοπή ενός λεπτού του διαλείμματος. Βουίζει στον ερεθισμό της Παρασκευής, όταν οι άνθρωποι της αλυσίδας βρίσκονται με τα νεύρα σπασμένα, όταν καουτσούκ και μπουλόνια πετάνε προς όλες τις κατευθύνσεις, και μυστηριώδη ατυχήματα ακινητοποιούν συχνά τις αλυσίδες. Ή, πιο ταπεινή, ενσαρκώνεται στην απλότητα μιας χειρονομίας αλληλοβοήθειας: ο διπλανός που δεν τον αφήνουν να βουλιάξει, κάνοντας ένα μέρος της δουλειάς του προτού προλάβει να τον πνίξει· ο Ζωρζ ο Γιουγκοσλάβος, που ερχόταν να με βοηθήσει στα τζάμια ενώ δεν ήξερε τίποτα για μένα έξω από την ολοφάνερη αμηχανία μου. Το ίδιο και συμπεριφορές. Να στέκεσαι στητός. Να φροντίζεις όσο γίνεται περισσότερο την εμφάνισή σου.

Από αυτή την άποψη, τα αποδυτήρια με γοητεύουν. Λειτουργούν σαν ένα κόσκινο, και κάθε βράδυ, διεξάγεται εκεί μέσα μια θεαματική συλλογική μεταμόρφωση. Μέσα σ' ένα τέταρτο, μέσα σε μια πυρετική δραστηριότητα, ο καθένας προσπαθεί να εξαφανίσει από το σώμα κι από την όψη του τα σημάδια της δουλειάς. Τελετουργία καθαρισμού και επισκευής. Πρέπει να βγεις έξω καθαρός. Ακόμα καλύτερα, κομψός.

Το νερό από μερικούς νιπτήρες τινάζεται παντού. Ξεβρώμισμα, σαπούνι, σκόνες, δυνατά τριψίματα, καλλυντικά. Παράξενη αλχημεία όπου υπεισέρχονται ακόμα υπολείμματα ιδρώτα, μυρωδιές λαδιού και σιδηρικών. Προοδευτικά, η μυρωδιά του εργοστάσιου και της κούρασης αδυνατίζει, παραχωρεί τη θέση της στη μυρωδιά του καθαρισμού. Τέλος, με προσοχή, ξεδιπλώνουν και φοράνε τα ρούχα της εξόδου: αλέκιστο πουκάμισο και συχνά μια γραβάτα. Ναι, είναι μια κρισάρα ανάμεσα στη σάπια ατμόσφαιρα του δεσποτισμού του εργοστάσιου και τον θεωρητικά ελεύθερο αέρα της ιδιωτικής κοινωνίας. Από τη μια πλευρά το εργοστάσιο: βρωμιά, μεταχειρισμένα ρούχα, φαρδιές φόρμες, λερωμένες, συρτά βήματα, ταπείνωση των διαταγών χωρίς δυνατότητα απάντησης ("Ε, εσύ!"). Από την άλλη η πόλη: κουστούμι, γυαλισμένα παπούτσια, στητό κορμί κι η ελπίδα να σε αποκαλέσουν "Κύριο".

Από όλους τους μετανάστες, οι Μαύροι είναι οι πιο φροντισμένοι. Ο ασήμαντος σκουπιδιάρης, που έπλεε μέσα σε ένα άμορφο γκρίζο ύφασμα, που μόλις τον είδα δέκα λεπτά πριν να σπρώχνει το χύμα από το ένα σκαλοπάτι στο άλλο, τώρα βγαίνει από το εργοστάσιο: κοστούμι με λεπτές ρίγες, κάτασπρο πουκάμισο, γραβάτα, αστραφτερά παπούτσια, τετράγωνη τσάντα. Πολλοί εργάτες έρχονται και ξαναφεύγουν με μια τέτοια τσάντα στο χέρι - που τις περισσότερες φορές έχει μέσα το σάντουιτς του διαλείμματος και πότε πότε μια εφημερίδα του ιππόδρομου για να συμπληρωθεί το δελτίο. Να περνιέσαι στο δρόμο ή στο μετρό, για υπάλληλος, δημόσιος ή ιδιωτικός, για Αφρικανός υπεύθυνος που βρίσκεται σε αποστολή στη Γαλλία... Σε κάθε άλλη περίπτωση θα θεωρούσα αστεία αυτή τη μεταμφίση. Εδώ μου φαίνεται ν' αποτελεί, φυσιολογικά, κομμάτι της αντίστασης των Ο.Σ. Ν' αδράχνεις κάθε ευκαιρία για να δείξεις πως δε θ' αφεδείς να βουλιάξεις. Ένας τρόπος ανάμεσα σ' άλλους για να προβάλεις τον αυτοσεβασμό σου.

Περισσότερο ακόμα κι από την πολιτική ανάλυση, εδώ, σ' αυτές τις ελάχιστες εκδηλώσεις αντίστασης που τις αντιλαμβάνομαι κάθε μέρα, βρίσκω τους αληθινούς λόγους της ελπίδας μου. Ακόμα και στις χειρότερες στιγμές της απογοήτευσης, εξακολουθεί να επιβιώνει μια διάχυτη, σχεδόν ασυνείδητη, βεβαιότητα για την ύπαρξη μιας υπόγειας δύναμης που κάποια μέρα θα ξεπηδήσει.

Πρέπει λοιπόν να περιμένω. Πιστεύοντας πως τελικά κάτι θα συμβεί.

Κι αυτό το κάτι έγινε τελικά. Τον Γενάρη.

Δύο φορές. Πρώτα η συνάντηση με τον Πρίμο. Στη συνέχεια, μια πρόκληση της Σιτροέν με τη μορφή υπηρεσιακής ανακοίνωσης.

Γνώρισα τον Πρίμο με την ευκαιρία του μοιράσματος μιας προκήρυξης. Εκείνο το πρωί, ο Υβ, ο μαθητής σύντροφος που έκανε, σε σύνδεση μαζί μου, την εξωτερική δουλειά στη Σιτροέν - Σουαζύ, μοίραζε μια προκήρυξη που είχαμε πολυγραφήσει την προηγούμενη μερα. Επρόκειτο για μια βίαιη καταγγελία της C.F.T., του κίτρινου συνδικάτου, που οι τραμπούκοι του ανδράγαθησαν για μια ακόμα φορά με μια επίθεση ενάντια σε αγωνιστές στην πόρτα του Ζαβέλ.

Είναι ακόμα νύχτα και το μοίρασμα της προκήρυξης γίνεται σιωπηλά. Γενικά, οι εργάτες που μπαίνουν, παίρνουν την προκήρυξη που τους δίνει ο Υβ, τη διπλώνουν προσεχτικά και τη βάζουν στην τσέπη τους, περιμένοντας, για να την διαβάσουν (ή για να τους την διαβάσουν), μια ήσυχη στιγμή της ημέρας. Ορισμένοι αρχίζουν να την διαβάζουν προχωρώντας. Σχεδόν κανείς δε σταματάει. Το έντονο κρύο, ο φόβος μπρος σε μια καινούργια μέρα δουλειάς, ο καθένας είναι τεντωμένος. Μόνο ένας μικρόσωμος εργάτης, στητός μέσα στο παλτό του, σταματάει και στέκει ακίνητος πλάι στον Υβ, βυθισμένος στην προκήρυξη. Μόλις τελειώνει, λέει με δυνατή φωνή που αντηχεί παράξενα στον παγωμένο αέρα:

"Είναι αλήθεια αυτά που λένε εδώ μέσα! Δε δ' αφήνουμε αυτά τα καθάρματα να μας χτυπάνε χωρίς να κάνουμε ποτέ τίποτα!"

Στρεφόμενος προς τον Υβ, προσθέτει:

"Μπράβο σύντροφε! Έχετε δίκιο και δε φοβόσαστε. Πρέπει να συνεχίσετε".

Και σφίγγει το χέρι του μαθητή, με το μπράτσο σχεδόν τεντωμένο, σε μια στάση άκαμπτη και τελετουργική, σα να υπέγραφε κάποιο σύμφωνο. Ο Υβ, κατακόκκινος από συγκίνηση, έσφιξε ενεργητικά αυτό το αναπάντεχο χέρι. Δεν ήταν μικρή χειρονομία. Εδώ και μερικό καιρό, οι άνθρωποι της C.F.T. προκαλούν αδιάκοπα φασαρίες όταν μοιράζονται «αριστεριστικές» προκηρύξεις και προσπαθούν να τρομοκρατήσουν τους εργάτες που τις παίρνουν. Στο Ζαβέλ υπάρχουν ήδη σοβαρά τραυματισμένοι: ένας άνθρωπος με βγαλμένο μάτι, άλλοι εγκαταλειμμένοι στο πεζοδρόμιο, πλημμυρισμένοι στο αίμα. Ο απόηχος αυτών των επεισοδίων έφτασε γρήγορα και σε μας, στο Σουαζύ, και η ατμόσφαιρα βάρυνε. Το να εκδηλώσει κανείς την αλληλεγγύη του, όπως έκανε ο μικροσκοπικός άνθρωπος με το παλτό, ήταν μια πράξη θάρρους. Ο Υβ τον ευχαριστεί με κοφτές φράσεις. Στη συνέχεια αρχίζει να του διηγείται με λεπτομέρειες τα επεισόδια του Ζαβέλ και τις προβοκάτσιες της C.F.T. και πως ελπίζουμε να μπορέσουμε να απανήσουμε μαζί με τους εργάτες. Ο άλλος ακούει με προσοχή. Επιδοκιμάζει με το κεφάλι. Ζητάει διευκρινίσεις. Αντιδρά έντονα όταν ο Υβ αναφέρει ένα γνωστό όνομα ("Α, μα τον γνωρίζω αυτόν τον Ταμπούτσι, είναι ένα καθάρμα, έρχεται κι από δω, είναι πάντα παρέα με το Ζινώ!").

Τρεις τέσσερεις εργάτες σταμάτησαν και κάνουν κύκλο για ν' ακούσουν. Εγώ στεκόμουν λίγα βήματα παράμερα, όπως σε κάθε μοίρασμα. Πλησιάζω την ομάδα και μπαίνω στην κουβέντα. Οι κομπίνες της C.F.T. εδώ, στη Σιτροέν - Σουαζύ, οι μετανάστες που υποχρεώνονται από τον προσωπάρχη να γραφτούν στο κίτρινο συνδικάτο, το χαφιέδωμα στο εργοστάσιο και στις εστίες... Ο άνθρωπος επιδοκιμάζει, δίνει παραδείγματα που δεν ήξερα. Τέλος, κοιτάζοντας την ώρα: "Άντε, πρέπει να πηγαίνω, θα κλείσει η πόρτα. Γεια χαρά παιδιά, κρατάτε καλά!".

Μπαίνει στο εργοστάσιο δείχνοντας όπως πάντα την κάρτα του στο φύλακα. Ακολουθώ κι εγώ. "Μα, δουλεύεις κι εσύ στο εργοστάσιο; Σε ποιά τμήμα; θα ξαναιδωθούμε λοιπόν!" Δίνουμε ραντεβού στην καντίνα το μεσημέρι για να συζητήσουμε.

Τώρα πια βλέπω συχνά τον Πρίμο. Δουλεύει στις βαφές, πάνω από μας. Στο 84. Στο τμήμα με τις βλαβερές αναθυμιάσεις, τα άρρωστα πνευμόνια, το βενζολισμό, τις παθήσεις του αίματος. Αλλά και το πιο μαχητικό τμήμα, που παλεύει για να αναγνωριστούν οι επαγγελματικές

παθήσεις και για να πετύχει από τη Σιτροέν τον εκσυγχρονισμό των ανθυγιεινών αιδουσών, με τον κακό αερισμό και τη μόνιμη απειλή πυρκαγιάς.

Ο Πρίμο είναι Σικελός. Μιλάει πολύ καλά τα γαλλικά αλλά με έντονη προφορά. Οι ευθύνες συσσωρεύτηκαν πάνω του από πολύ νωρίς και τις αντιμετώπισε με το να έρθει εδώ. Πρωτότοκος γιος μιας μεγάλης αγροτικής οικογένειας, που οι κακές σοδειές και η ανεργία του Νότου τον έκαναν να πάρει την απόφαση να μεταναστεύσει. Στέλνει τακτικά χρήματα στην "φαμίλια", δίνει γραπτά τη γνώμη του για τα γεγονότα του χωριού και ασχολείται με τις σπουδές των μικρότερων αδερφών του στους οποίους στέλνει με τη μεγαλύτερη φροντίδα τις συμβουλές ή τις εντολές του.

Δεν είναι ούτε τριάντα χρόνων αλλά φαίνεται πολύ πιο μεγάλος, με το πολύ αραιό, σχεδόν φαλακρό μέτωπό του και τα καμένα μάγουλα του αγρότη του Νότου (ένα κρανίο περισσότερο ωχρο στη θέση του καπέλου που προκαλεί μια έντονη αντίθεση μ' ένα πρόσωπο κεραμιδί). Μόνο το χαμόγελό του, που έχει κάτι το παιδικό, διαψεύδει το πρόωρο ωρίμασμα των χαρακτηριστικών του. Βαδίζει ολόρθος, πάντα ντυμένος στα σκούρα, χωρίς επιτήδευση αλλά και χωρίς αφροντισιά. Και φαντάζομαι πως βλέποντας τον στον δρόμο δυσκολεύεται κανείς να τον χαρακτηρίσει: κάτι ανάμεσα στον αγρότη με τα κυριακάτικα του και τον επαρχιακό συμβολαιογράφο.

Τα γκριζα ή μαύρα ρούχα που φορά έξω από το εργοστάσιο μοιάζουν τόσο πολύ ν' αποτελούν κομμάτι του εαυτού του ώστε πάντα εκπλήσσομαι όταν τον βλέπω να καταφθάνει, μέσα στο συνωστισμό, της καντίνας, με τα ρούχα του πιστολαδόρου. Θεαματική στολή, αλήθεια: μια φουσκωτή πράσινη φόρμα, μπότες από καουτσούκ, λεκέδες από χρώμα παντού, ακόμα και στο πρόσωπο. Οι σύντροφοι από τις βαφές μοιάζουν με δύτες που αναδύονται από κάποιο σαπισμένο υγρό, γεμάτοι ακόμα από χημικές μυρωδιές που σε πιάνουν στο λαιμό.

Αυτές οι συζητήσεις στην καντίνα με τον Πρίμο μεταβάλλονται σε κανονικό ραντεβού. Ακριβής και συγκεκριμένος, χρησιμοποιεί πάντοτε αυτά τα είκοσι λεπτά με όσο πιο τέλειο τρόπο γίνεται. Όλα τον ενδιαφέρουν. Του φέρνω εφημερίδες, βιβλία, τον πληροφορώ για ό,τι μπορώ να ξέρω πάνω στη Σιτροέν, στα άλλα εργοστάσια, στην κατάσταση στη Γαλλία. Αυτή τη στιγμή υπάρχουν φήμες για μια πιθανή συγχώνευση της Σιτροέν με τη Φιάτ. Πώς θα γινόταν; Ο Ανιέλλι θα αναδιοργάνωνε τη Σιτροέν σύμφωνα με τις ιταλικές μεθόδους; Μήπως θα μπορούσαμε να συνδέσουμε τους αγώνες μας με τους ιδιαίτερα δυνατούς αυτή την στιγμή, αγώνες του Τορίνο; Τα συνδικάτα, οι αλλαγές θέσεων. Η ασφάλεια. Ο Πρίμο έχει μια πολύ συγκεκριμένη γνώση της οργάνωσης της εκμετάλλευσης στο εργοστάσιο, των αδύνατων σημείων της, της διάθεσης των εργατών. Ποτέ δε λέει "εμείς οι μεταλλουργοί", γιατί μιλάει δίχως έμφαση, αλλά υπάρχει κάτι στην ίδια του την ύπαρξη που το εκφράζει αδιάκοπα. Αν και ποτέ δεν υπήρξε εργάτης στην Ιταλία, νιώθει δεμένος με τους συντρόφους του της ιταλικής αυτοκινητοβιομηχανίας, που συχνά έχουν έρθει από το Νότο όπως και ο ίδιος. Οι ανάρτικες απεργίες του Πιεμόντε - σπάσιμο των ρυθμών δουλειάς και μια αρχή ελέγχου της παραγωγής από τους εργάτες - τον συναρπάζουν. Όταν εξηγεί, όταν ρωτάει, έχω την έντονη αίσθηση της απτής πραγματικότητας αυτού του διεθνούς προλεταριάτου στο οποίο ο Πρίμο ποτέ δεν ξεχνάει ότι ανήκει. Μεταλλουργοί της Σιτροέν, της Φιάτ, της Μπερλιέ, της Πεζώ, της Κράουσερ, της Ρενώ, της Φορντ: εκατομμύρια άνθρωποι στην αλυσίδα παραγωγής αυτοκινήτων, παραδομένοι σε όμοιους μηχανισμούς, ενωμένοι πέρα από σύνορα, μέσα από την επανάληψη των ίδιων κινήσεων και μέσα από μια πολύμορφη αντίσταση.

Αλλά ο Πρίμο δεν μπλέκεται μέσα στις αφαιρέσεις. Η τύχη τον έκανε εργάτη της Σιτροέν και

εδώ θα πρέπει να υπάρξει. Καμία λεπτομέρεια της καθημερινής καταπίεσης δεν τον αφήνει αδιάφορο. Συνδικαλισμένος στη βάση, δεν έχει καμία άλλη υπευθυνότητα πέρα από την αντίληψή του για την αξιοπρέπεια του εργάτη. Αυτό αρκεί για να τον κρατάει σε μόνιμη εγρήγορση. Είναι έτοιμος να "ανέβει στον αντιπρόσωπο" για να του επισημάνει την περίπτωση ενός συντρόφου που αντιμετωπίζει δυσκολίες. Και πολύ συχνά δίνει ακριβείς πληροφορίες για το τμήμα του ώστε να συμπληρώνουμε τις προκηρύξεις μας:

"Στη βαφή, ο αεραισμός εξακολουθεί να μη δουλεύει. Και χδες ακόμα ένας εργάτης λιποθύμησε. Να απαιτήσουμε από τη διεύθυνση τα στοιχειώδη μέτρα υγιεινής..." Υπογραφή: "Σύντροφοι από το 84".

Στα μέσα του Γενάρη, μια μικρή ανακοίνωση της διεύθυνσης, κολλημένη σ' όλα τα τμήματα, μας προειδοποιεί πως μετά από ένα μήνα, στα μέσα του Φλεβάρη, θα ξαναρχίσει η "αναπλήρωση".

"Αναπλήρωση". Μια πικρή λέξη που έρχεται σαν η άλλη όψη του 'όθ. Με τις απεργίες του Μάη - Ιούνη, οι εργάτες είχαν πάρει μια μικρή προκαταβολή από τη φοβισμένη διεύθυνση. Όλος ο κόσμος την είχε πάρει σαν πληρωμή των ημερών της απεργίας, που ο συσχετισμός των δυνάμεων είχε επιβάλει στ' αφεντικά. Αλλά η Σιτροέν δεν το 'βλεπε έτσι. Μόλις αποκαταστάθηκε η τάξη, η διοίκηση ανακοίνωσε πως θ' αποζημιωθεί με απλήρωτη συμπληρωματική εργασία: το ωράριο παρατείνεται για σαρανταπέντε λεπτά, από τα οποία τα μισά θα πληρώνονται χωρίς καμία προσαύξηση και τα άλλα μισά θα είναι δωρεάν. Αυτό το καθεστώς επιβλήθηκε από τις αρχές του Σεπτέμβρη μέχρι τα μέσα Νοέμβρη, και στη συνέχεια διακόπηκε από τη διεύθυνση (λιγότερες παραγγελίες;). Το καθημερινό ωράριο ξανάγινε εννιά ώρες και ένα τέταρτο. Σκεφτήκαμε πως το λεγόμενο χρέος του Μάη του 'όθ (λες και είναι δυνατό οι εργάτες να έχουν "χρέη" απέναντι στ' αφεντικά!) ξωφλήθηκε.

Αυταπάτη.

Μηρος στο μικρό τυπωμένο κείμενο της ανακοίνωσης, σχηματίζεται ένα πηγαδάκι στο διάλειμμα. Μουρμουρητά. Μερικοί ζητάνε να τους μεταφράσουν. Έκπληξη, αμηχανία. "Ακόμα!;" λένε τα πρόσωπα και οι κινήσεις.

"Από τη Δευτέρα, 17 Φεβρουαρίου 1969, το ωράριο εργασίας θα είναι δέκα ώρες και το τέλος της εργάσιμης ημέρας ορίζεται στις 17.45. Η έναρξη εργασίας ορίζεται στις 7.00 και η διάρκεια του μεσημβρινού γεύματος 45 λεπτά. Το ήμισυ των 45 λεπτών της συμπληρωματικής εργασίας θα κρατείται ως εξώφληση των προκαταβολών που καταβλήθηκαν στο προσωπικό κατά τους μήνες Μάιο και Ιούνιο του 1968".

Διαβάζουμε και ξαναδιαβάζουμε λες και υπήρχε και κάποια μυστική διάταξη. Κι όμως δεν είναι δύσκολο να καταλάβουμε. Αποφάσισαν πως έπρεπε να δουλεύουμε και πάλι δέκα ώρες την ημέρα γιατί έτσι τους γουστάρει και ότι θα δουλεύαμε κι από πάνω είκοσι λεπτά δωρεάν: σα να μην τους έφταναν τα άλλα που μας κλέβουν!

Κι αν δε μας αρέσει, η πόρτα είναι ανοιχτή.

Ο Πρίμο, μανιασμένος, έτρεξε κατευθείαν να βρει τον αντιπρόσωπο στον οποίο είχε τη μεγαλύτερη εμπιστοσύνη, τον Κλατζμάν, για να τον ρωτήσει πώς σκόπευε να αντιδράσει η C.G.T. Ο Κλατζμάν είναι ένας παπάς - εργάτης, διακριτικός και αφοσιωμένος, αλλά ξεπερασμένος από τα γεγονότα. Αντιλαμβάνεται τη δουλειά του σαν μια σειρά από συγκεκριμένες παρεμβάσεις, προσπαθώντας να ρυθμίσει τις πιο σκανδαλώδεις περιπτώσεις, και όχι σαν μια δουλειά προπαγάνδας. Ο τρόπος του να μιλάει αργά, διστάζοντας πάνω στις λέξεις, του δίνει έναν τόνο

αναποφασιστικότητας, πράγμα που δεν είναι αλήθεια. Απέναντι στη διεύθυνση του εργοστασίου, δεν του λείπει η αποφασιστικότητα. Δεν αμφιβάλω πως ο Κλατζμάν είναι τίμιος, αλλά μου φαίνεται πως σέβεται υπερβολικά τη συνδικαλιστική ιεραρχία για να μπορέσει να πάρει ενεργητικές πρωτοβουλίες. Προτιμώ άλλους παπάδες - εργάτες του 13ου διαμερίσματος, συνδικαλιστές βάσης στα εργοστάσιά τους, ένθερμους δαυμαστές του Τσε Γκεβάρα, που διψούν για δικαιοσύνη και δράση, και που συχνά μου δίνουν κουράγιο και συμβουλές. Ο Κλατζμάν υποσχέθηκε στον Πρίμο να βάλει το ζήτημα της αναπλήρωσης στην επόμενη συνεδρίαση του γραφείου της C.G.T. στα άλλα εργοστάσια της Σιτροέν (όπου η αναπλήρωση θα άρχιζε επίσης μετά τις 17 Φλεβάρη), αλλά έγινε φανερό πως ο συσχετισμός των δυνάμεων δεν επέτρεπε μια οποιαδήποτε δράση. Ήδη τα συνδικάτα είχαν καλέσει τους εργάτες να αρνηθούν την αναπλήρωση το Φθινόπωρο του 1968, και είχαν αποτύχει: ορισμένα μέλη τους είχαν σταματήσει τη δουλειά, αλλά οι εργάτες δεν τους ακολούθησαν. Και δεν ήταν δυνατό να ξαναγίνουν τέτοιες ενέργειες που αποθάρρυναν τη βάση των συνδικαλισμένων. Επιπλέον, η κατάσταση στην εργοστασιακή επιτροπή ήταν δύσκολη: η C.F.T., με την υποστήριξη και τα μέσα εκδυσσεως και πίεσης της διεύθυνσης, γινόταν όλο και πιο απειλητική και το παραμικρό λάθος χειρισμού της C.G.T. θα μπορούσε ν' αποβεί μοιραίο για τις προσεχείς εκλογές στην εργοστασιακή επιτροπή. Με άλλα λόγια, το συνδικάτο δε σκόπευε να κάνει τίποτε. Ο Πρίμο απάντησε πως το κάλεσμα του φθινοπώρου του '68 δεν ήταν και πολύ πειστικό και ότι σε κάθε "μέρα πανεθνικής δράσης στη μεταλλουργία" το συνδικάτο καλούσε τους εργάτες ν' απεργήσουν ενώ ήξερε πολύ καλά πως ακόμα και στην καλύτερη περίπτωση δεν επρόκειτο να εισακουστεί παρά από καμία τριανταριά άτομα. Και πως αυτή τη φορά το θέμα ήταν πολύ πιο σημαντικό. Και πως την C.F.T. την ενθάρρυνε κανείς περισσότερο αφήνοντας τη διεύθυνση να κάνει ότι θέλει χωρίς καμία απάντηση, κλπ. Ο Κλατζμάν, με μια χειρονομία αδυναμίας, του έδειξε πως η απόφαση δεν ήταν δική του, και πως άσχετα με την προσωπική του άποψη δεν μπορούσε πια να κάνει τίποτα.

Στην καντίνα. Ο Πρίμο μου διηγείται αυτή τη συνάντηση. Συνήθως δε χάνει την ψυχραιμία του, αλλά αυτή τη φορά οι ζωηρές κινήσεις του κάνουν το τραπέζι να τρέμει. "Μα δεν είναι δυνατό! Δε μπορούμε να τ' αφήσουμε δίχως ν' αντιδράσουμε!" Ναι, βέβαια, πρέπει κάτι να κάνουμε. Ο χρόνος πιέζει. Άλλοι εργάτες περιμένουν όρδιοι, με τους δίσκους στο χέρι. Τους δίνουμε τις θέσεις μας. Το βράδυ στην έξοδο.

Όλο τ' απόγευμα καταστρώνω διάφορα σχέδια, κάνοντας απρόσεχτα τις μηχανικές κινήσεις μου. "Τι συμβαίνει; με ρωτάει ο Σιμόν, ανάμεσα σε δύο διαδρομές έκπληκτος που με βλέπει τόσο ανήσυχο. Του απαντάω πως έχω εξοργιστεί γιατί σε λίγο θα είμαι υποχρεωμένος να δουλεύω και πάλι δέκα ώρες τη μέρα. Το ίδιο κι εκείνος. Και προσθέτει πως όλος ο κόσμος είναι δυσαρεστημένος κι ότι έχει ακούσει πολλές κουβέντες πάνω σ' αυτό.

Ξαναβρίσκω τον Πρίμο στο μπαρ. Χωνόμαστε σε μια γωνία για να μιλήσουμε ήσυχα.

Απ' αυτή τη συζήτηση γεννιέται το σχέδιο να οργανωθούμε ανεξάρτητα από το συνδικάτο, να ενοποιήσουμε όλους εκείνους που είναι αντίθετοι στην αναπλήρωση, ώστε ν' απεργήσουμε τη μέρα που θ' αρχίσει. Εγώ θα αναλάμβανα, με τη βοήθεια των εξωτερικών συντρόφων, όπως ο Υβ που ο Πρίμο ήδη γνωρίζει, να τυπώσουμε και να μοιράσουμε τις προκηρύξεις που θα ετοιμάσουμε μαζί με τον Πρίμο.

Εξηγώ στον Πρίμο την προσωπική μου κατάσταση, το ότι έχω "εγκατασταθεί" στο εργοστάσιο για να συμβάλω στον αγώνα των εργατών. Δε φαίνεται να εκπλήσσεται. Έχει κιόλας ακούσει να μιλάνε για την "εγκατάσταση" και τη θεωρεί καλό πράγμα. Μπορεί να βοηθήσει στο να

διευρύνει τον ορίζοντα των εργατών και να προσγειώσει τους διανοούμενους των επαναστατικών ομάδων που τείνουν υπερβολικά στην αφαίρεση. Ο καθένας θα βγει κερδισμένος. Και η στροφή της νεολαίας προς την εργατική τάξη δεν τον αφήνει αδιάφορο: οι φοιτητές άλλαξαν, υπάρχουν πια κληρονόμοι της αστικής τάξης που απορρίπτουν τα προνόμιά τους και διαλέγουν το άλλο στρατόπεδο. Ο Πρίμο αντιμετωπίζει αυτά τα καινούργια πράγματα γεμάτος ελπίδα. Αλλά εκείνο που μετράει τώρα είναι τι θα κατορθώσουμε να κάνουμε συγκεκριμένα.

Υπολογίζουμε γρήγορα ποιούς θα μπορέσουμε να συναντήσουμε. Ο Πρίμο πιστεύει ότι μπορεί να υπολογίζει σε πέντε - έξη συντρόφους από το βαφείο και σε μερικούς άλλους σκορπισμένους στο εργοστάσιο. Εγώ θα μιλήσω στον Κριστιάν, τον Σιμόν, τους Γιουγκοσλάβους, σε συντρόφους από το τμήμα του Γκραβιέ. Θα πρέπει όμως να ορίσουμε μια μέρα συνάντησης. Διαλέγουμε την Παρασκευή γιατί εκείνη τη μέρα η δουλειά τελειώνει νωρίτερα και θα 'ναι πιο εύκολο για τον καθένα να βρει τον απαραίτητο χρόνο στην ανακούφιση του τέλους της εβδομάδας. Θα συναντηθούμε στο "Καφέ ντε σπορ", ένα μεγάλο καινούργιο καφενείο που οι επιγραφές του λαμπυρίζουν στην απέναντι πλευρά της Εξωτερικής Λεωφόρου και που το αφεντικό του παραχωρεί εύκολα το υπόγειο σε ομάδες αρκεί να καταναλώνουν.

Η προετοιμασία της συγκέντρωσης. Αρχίζω αμέσως, εκμεταλλεύομενος τα διαλείμματα, την καντίνα, τα αποδυτήρια, δίνοντας με δυο λόγια ραντεβού στο στριμωξίδι της εισόδου και της εξόδου, στο ρολόι που χτυπάμε κάρτα. Συχνά και στο καφενείο.

Με την ίδια ευκαιρία αρχίζω να εξηγώ την "εγκατάστασή" μου σ' όλους εκείνους που κρίνω ότι γνωρίζω αρκετά. Δε θα ήταν τίμιο να τους το κρύψω αφού πρόκειται να δράσουμε μαζί.

Την "εγκατάσταση" την είχα ήδη εξηγήσει στον Σάντοκ, σχεδόν κατά τύχη, γιατί ήρθε στην κουβέντα, στο εργοστάσιο. Του είχα πει πως δεν ήμουν εργατής στην πραγματικότητα, ότι είχα τελειώσει τις σπουδές μου για καθηγητής. Με άκουγε μ' έναν επιεική σκεπτικισμό, εκφράζοντας μίαν έκδηλη αμφιβολία για το ότι μπορούσε να διαλέξει κανείς μια τέτοια ζωή δίχως να τον υποχρεώσουν. Έμοιαζε λίγο με την αντίδραση του κρατούμενου στον οποίο ο καινούργιος, που μόλις έχει φτάσει στο κελί, δηλώνει: "Εγώ είμαι ειδική περίπτωση, είμαι αθώος!" Λέγε ότι θες φίλε μου, σκέφτεται ο παλιός, το ξέρουμε το παραμύθι. Αργότερα όμως, όταν, διωγμένος από τον ιδιοκτήτη του, ήρθε να μείνει στο σπίτι για μερικές μέρες, πείστηκε από τους σωρούς τα βιβλία και τα χαρτιά.

"Θα μπορούσες δηλαδή να είσαι καθηγητής και να δουλεύεις σ' ένα γραφείο;
- Ναι".

Δε μου απάντησε τίποτα αλλά τα μάτια του έλεγαν: "Είσαι τρελός".

Αυτή η ακραία αντίδραση του Σάντοκ ήταν και η μοναδική. Οι περισσότεροι από τους άλλους δεν ένωσαν ιδιαίτερη έκκληση. Οι Γιουγκοσλάβοι το άκουσαν δίχως κανένα σχόλιο. Ο Σιμόν μου είπε: "Α, έτσι. Και είστε πολλοί που το κάνετε αυτό;" Το αεικίνητο πρόσωπό του παίρνει μια σαγηνευμένη έκφραση, λες και θα μάθαινε κάτι το πολύ ενδιαφέρον. Αλλά δεν πρόλαβα να του απαντήσω και άρχισε κιάλας να μιλάει για κάτι άλλο. Όσο για τον Κριστιάν, άρχισε να με ρωτάει για την κατάσταση στις σχολές και τις σχέσεις ανάμεσα στις επαναστατικές ομάδες. Στη συνέχεια, πολύ γρήγορα, αυτό το θέμα πέρασε στη γενική κατηγορία των ατομικών χαρακτηριστικών με τα οποία, από συνήθεια, δεν ασχολείται κανείς. Κανείς πια δεν μου μιλά γι' αυτό.

Έξω από το εργοστάσιο, η "εγκατάσταση" φαίνεται θεαματική, οι εφημερίδες την έχουν κάνει πραγματικό μύθο. Ίδωμένη από το εργοστάσιο, δεν είναι τίποτα το τρομερό. Ο καθένας απ' αυτούς που δουλεύουν εδώ έχει μια περίπλοκη ατομική ιστορία συχνά πιο συνταρακτική και πιο περιπετειώδη από εκείνη του φοιτητή που έγινε προσωρινά εργατής. Οι αστοί φαντάζονται πάντα

πως έχουν το μονοπώλιο της ατομικής πορείας. Τι φάρσα! Το μόνο που έχουν είναι το μονοπώλιο του δημόσιου λόγου. Δείχνονται παντού. Οι άλλοι ζουν την ιστορία τους με ένταση, αλλά βυθισμένοι στη σιωπή. Κανένας δε γεννιέται Ο.Σ. Γίνεται. Άλλωστε, εδώ, στο εργοστάσιο, πολύ σπάνια λέει κάποιος για τον άλλον "ο εργάτης που..." Όχι. Λένε: "το άτομο που δουλεύει στη συγκόλληση", "το άτομο που δουλεύει στους προφυλακτήρες". Το άτομο. Δεν είμαι ούτε ο "εργάτης" ούτε ο "εγκατεστημένος". Είμαι "το άτομο που δουλεύει στις κούνιες". Και η ιδιαιτερότητα μου σαν "εγκατεστημένου" παίρνει την ανώδυνη θέση της στο ανακάτωμα των πεπρωμένων και των ειδών.

Η μόνη πραγματική διαφορά με τους συντρόφους μου στο εργοστάσιο - ανάμεσα στους οποίους βρίσκονται και πολλοί ευκαιριακοί εργάτες που ήρθαν από το χωρίο ή από άλλες χώρες - είναι πως εγώ θα μπορούσα πάντα να ξαναβρώ τη θέση μου, σα διανοούμενος. Ζω τον κόπο μου όπως αυτοί αλλά είμαι ελεύθερος να καθορίσω τη διάρκειά του. Νιώθω πολύ έντονα αυτή τη διαφορά, σαν μια ιδιαίτερη ευθύνη. Δε μπορώ να την εξαφανίσω. Η καταπίεση, όση κι αν είναι, ποτέ δε θα μπορέσει να με χτυπήσει το ίδιο σκληρά μ' αυτούς.

Υπόσχομαι στον εαυτό μου να μείνω στο εργοστάσιο όσο δε θα με διώξουν, όποια κι αν είναι η έκβαση του αγώνα μας, όση κι αν είναι η καταπίεση. Σε καμία περίπτωση δε θα ζητήσω από μένος μου να φύγω.

Παρασκευή, τεσσεράμιση το απόγευμα. Είμαστε καμία εικοσαριά, μαζεμένοι στο υπόγειο του «Καφέ ντε σπορ». Όπως είχαμε συμφωνήσει, ο Πρίμο έφερε μερικούς συντρόφους από το βαφείο. Στη συνέχεια θα ξαναδώ συχνά έναν απ' αυτούς, το Μωχάμεντ. Τσοπάνης στην Καμπύλια, αγάπησε την ποίηση και άρχισε να μελετά σαν αυτοδίδακτος. Ήρθε στη Γαλλία με την ελπίδα να κάνει φιλολογικές σπουδές. Χωρίς οικογένεια, χωρίς υποτροφία, χωρίς κανένα στήριγμα, δεν είχε καμία δυνατότητα. Βρέθηκε Ο.Σ. στην Σιτροέν. Στον τρόπο που μιλάει, ήρεμο και περιέργα εξεζητημένο, μοιάζει σα να διατηρείται η ανάμνηση των φιλολογικών οραμάτων του. Είναι πολύ νέος, με όψη ντροπαλή. Ο Πρίμο μου τον παρουσίασε σαν ένα από τους πιο δραστήριους στο τμήμα των βαφών.

○ Ζωρζ και πέντε άλλοι Γιουγκοσλάβοι είναι παρόντες. Το ίδιο κι ο Σιμόν.

○ Σάντοκ ήρθε με καθυστέρηση. Πιστεύω πως ήθελε να βεβαιωθεί πως θα υπήρχε κόσμος στη συγκέντρωση προτού έρδει αυτός. Έριξε ένα φευγαλέο βλέμμα από ψηλά και μου έστειλε ένα χαμόγελο, που ήταν ταυτόχρονα χαιρετισμός και συγγνώμη, και κατέβηκε να καθίσει, λίγο πιο πίσω από τους άλλους.

Πολλοί από τους εργάτες που ήρθαν μου είναι άγνωστοι: Ισπανοί, Μαύροι - από το Μαλί και τη Σενεγάλη.

○ Κριστιάν ήρθε μαζί μ' ένα Γάλλο σύντροφο, το Ζαν-Λουί, ένα νεαρό ξανθό νότιο, μ' ένα γενάκι στο πηγούνι. Είναι πολύ δεμένοι μεταξύ τους και πολύ ανόμοιοι. Αντίθετα με τον Κριστιάν, που είναι ένα κουβάρι νεύρα, και βρίσκεται πάντα στα πρόθυρα της βίαιης σύγκρουσης με το σύστημα της Σιτροέν, ο Ζαν-Λουί συμπεριφέρεται με προσοχή. Με το ένα πόδι στο συνδικάτο της C.G.T., που θέλει να τον κατεβάσει στις εκλογές των αντιπροσώπων του προσωπικού, και με το άλλο στο δρόμο της ανόδου μέσα στη Σιτροέν, όπου παρακολουθεί νυχτερινά μαθήματα, ελπίζοντας να γίνει τεχνίτης. Μένει σε μια από τις σκληρές εστίες της Σιτροέν, που έχει διαχειριστή έναν παλιό επαγγελματία στρατιωτικό. Προσπαθεί να πλέει ανάμεσα σ' όλα αυτά τα εμπόδια και αποφεύγει να εκτίθεται. Ήρθε περισσότερο από φιλία για τον Κριστιάν και από περιέργεια παρά για να αντιταχθεί στην "αναπλήρωση". Δε μιλάει καθόλου στη διάρκεια της συγκέντρωσης παρά μόνο για να πει πως θα 'ταν σωστό να ειδοποιήσουμε και τη σωμα-

τειακή επιτροπή της C.G.T. για την ενέργεια μας, πράγμα με το οποίο όλοι συμφωνούν.

Η συγκέντρωση είναι σύντομη.

Ο Πρίμο κι εγώ παρουσιάζουμε το θέμα: να οργανώσουμε την άρνηση της αναπλήρωσης με απεργία και να προετοιμαστούμε για στάσεις κάθε μέρα, στις πέντε το απόγευμα, μετά τις 17 Φλεβάρη.

Το πρώτο πράγμα που έχουμε να κάνουμε είναι να βρούμε όσο το δυνατό περισσότερο κόσμο, θα πρέπει λοιπόν να φτιάξουμε μια προκήρυξη. Τι σκέφτονται οι σύντροφοι γι' αυτό;

Ο Ζωρζ μιλάει πρώτος. Δηλώνει πως είναι σύμφωνος αλλά αμφιβάλλει για το αποτέλεσμα. Δίχως να χάσει χρόνο πάνω σε γενικές τοποθετήσεις, αρχίζει να περιγράφει την κατάσταση τέτοια που μπορούμε λογικά να την προβλέψουμε. Ο ίδιος πιστεύει πως μπορεί να συσπειρώσει ένα σημαντικό αριθμό από Γιουγκοσλάβους. Έτσι κι αλλιώς ο Στεπάν, ο Πάβελ κι αυτός θα σταματήσουν στις πέντε η ώρα στις 17 Φλεβάρη, και πιστεύουν πως θα έχουν μαζί τους σίγουρα δύο Πορτογάλους από τη γραμμή: επομένως θα σταματήσει η παραγωγή στις πόρτες. Ωραία. Αλλά υπάρχουν αποθέματα για πάνω από τρία τέταρτα της ώρας. Έτσι το τμήμα 85 δεν πρόκειται να μπλοκαριστεί. Ο Σιμόν κι εγώ θα σταματήσουμε τις κούνιες. Αλλά οποιοσδήποτε εργοδηγός ή ρυθμιστής μπορεί να μας αντικαταστήσει αμέσως και να αποκαταστήσει τη διανομή των κομματιών στη μεγάλη αλυσίδα. Τα καθίσματα δεν παίζουν αποφασιστικό ρόλο. Βέβαια ο Κριστιάν θα σταματήσει να φτιάχνει καθίσματα, αλλά αυτό δε θα έχει κανένα άμεσο αποτέλεσμα, αν πάρουμε υπόψη το απόθεμα που υπάρχει, ακόμα και αν ο Αλγερινός και ο Μαύρος που δουλεύουν δίπλα του σταματήσουν κι αυτοί (όσο για τη γυναίκα, αυτό φαίνεται σχεδόν αδύνατο). Συμπέρασμα: όλα αυτά δεν αρκούν. Το βασικό στο 85 είναι η μεγάλη αλυσίδα της συναρμολόγησης. Αν αυτή σταματήσει, έχουμε κερδίσει. Διαφορετικά, όλες οι υπόλοιπες στάσεις δεν πρόκειται να μπλοκάρουν την παραγωγή. Και απ' όσους είμαστε εδώ, πόσοι δουλεύουν στη μεγάλη αλυσίδα; Κανένας. Γι' αυτό, για την επόμενη συγκέντρωση θα πρέπει οπωσδήποτε να βάλουμε σα στόχο να έρθουμε σ' επαφή με κόσμο από τη μεγάλη αλυσίδα γιατί διαφορετικά οι στάσεις θα πέσουν στο κενό. Στο μεταξύ, ο Ζωρζ είναι περιέργος να μάθει σε ποιούς ακριβώς υπολογίζουμε για τ' άλλα τμήματα. Και όχι μόνο από άποψη συνολικών αριθμών αλλά και από την άποψη της δυνατότητας να μπλοκαριστεί η παραγωγή. Γιατί αν η κατάσταση είναι παντού όπως στο 85...

Και μ' αυτά σβήνει τη γόπα του τσιγάρου του από ξανθό καπνό και σωπαίνει.

Σιωπή.

Η μικρή ομιλία του λειτούργησε σαν ψυχρολουσία.

Καμία εικοσαριά στους χίλιους διακόσιους, άντε ας πούμε σαράντα υπολογίζοντας κι εκείνους που είμαστε σίγουροι πως θα πάρουμε μαζί μας, είναι πράγματι πολύ λίγοι. Αόριστα το ξέραμε, αλλά ο Ζωρζ μας έκανε να το συνειδητοποιήσουμε συγκεκριμένα. Το εργοστάσιο είναι ένα τέρας που θα πρέπει να σταματήσουμε. Και αν αυτό συνεχίσει ήρεμα το δρόμο του αδιαφορώντας για τη δράση μας; Ο Ζωρζ έχει δίκιο. Μια αληθινή απεργία σημαίνει μπλοκάρισμα της παραγωγής, να τους κάνουμε δηλαδή να χάσουν Ντεσεβώ. Αν το κατορθώσουμε, τότε θα χτυπήσουμε πραγματικά τη διεύθυνση κι αυτό θα έχει ένα νόημα για όλους μας. Αλλιώς θα συντριβούμε, θα μας κυριεύσει η απογοήτευση και το σύστημα της Σιτροέν θα βγει ενισχυμένο.

Κάνουμε μια ανασκόπηση όλων των τμημάτων. Στα γρήγορα. Κανένας στις πρέσες. Στις βαφές, ο Πρίμο πιστεύει πως μπορεί να σταματήσει η παραγωγή στο σύνολο της αρκεί να συμφωνήσουν με μερικούς τεχνίτες, μέλη της C.G.T. Στο τμήμα της συγκόλλησης του Γκραβιέ; Ο

Σάντοκ κουνάει το κεφάλι. Ένας Τυνήσιος, με βλογοικομμένο πρόσωπο, συγκολλητής στο 86, μοιάζει κι αυτός να αμφιβάλλει. Όλοι φοβούνται τον Γκραβιέ - το τμήμα είναι μικρό και βρίσκεται κάτω από διαρκή έλεγχο. Στα κλαρκ; Κανένας. Στις γερανογέφυρες; Κανένας. Στους "οδηγούς" που παίρνουν και παρκάρουν τα τελειωμένα αυτοκίνητα; Κανένας. Πρόκειται για θέσεις κλειδιά απ' όπου θα μπορούσαμε να μπλοκάρουμε τις εσωτερικές διαδικασίες. Για την ώρα δεν έχουμε καμία πρόσβαση. Με λίγα λόγια όλα πρέπει να γίνουν από την αρχή.

Αυτή την απεργία θα πρέπει να την οικοδομήσουμε υπομονετικά, πόστο με πόστο, άνθρωπο με άνθρωπο, τμήμα με τμήμα. Για πρώτη φορά αντιμετωπίζω το πρόβλημα από αυτή τη σκοπιά. Ο ταξικός πόλεμος, στο επίπεδο του χαρακώματος. Πρωτάρης.

Τότε επεμβαίνει ο Κριστιάν. Κι αν μια αποφασισμένη ομάδα έκοβε το ρεύμα στην αρχή κάθε αλυσίδας, στις πέντε το απόγευμα ακριβώς, και μετά αντιμετώπιζε τους επιστάτες που θα προσπαθούσαν να το ξαναβάλουν 'μπρος;

Ο Ζωρζ απορρίπτει την πρόταση αμέσως. Και λοιπόν; Έξη επτά απολυμένοι επί τόπου για συμπλοκή στο χώρο εργασίας, και δεν είναι σίγουρο πως η παραγωγή θα σταματήσει πάνω από πέντε λεπτά. Άλλωστε, αν ο κόσμος θέλει την αναπλήρωση, δε μπορείς να τον εμποδίσεις. Είναι δικό του θέμα. Όχι, θα πρέπει να συμφωνήσουμε με αρκετό κόσμο ώστε να μπλοκάρουμε το εργοστάσιο, αυτό είναι το πρόβλημα.

Δεν υπάρχει καμία αντίρρηση, θα πρέπει να βάλουμε μπρος.

Πρίμο: "Λοιπόν, μας μένει ένας μήνας. Στη μεγάλη αλυσίδα συναρμολόγησης του 85 δουλεύουν Αλγερινοί, Μαροκινοί, Τυνήσιοι, Γιουγκοσλάβοι, Ισπανοί, Πορτογάλοι, Μαύροι από το Μαλί, ακόμα κι από άλλες χώρες. Ας γράψουμε μια καλή προκήρυξη για να τους εξηγήσουμε τι θέλουμε να κάνουμε. Και να την μεταφράσουμε σ' όλες τις γλώσσες της αλυσίδας, έτσι ώστε αυτοί που ξέρουν να διαβάζουν να καταλάβουν και να μπορέσουν να εξηγήσουν στους υπόλοιπους τι γράφει. Μετά θα πάμε να τους βρούμε έναν έναν και - θα συζητήσουμε".

Αυτή η ιδέα των προκηρύξεων σε πολλές γλώσσες αρέσει σ' όλο τον κόσμο. Δεν είναι μόνο χρήσιμη. Αποτελεί και μια ένδειξη σεβασμού απέναντι σε κάθε πολιτιστική παράδοση που αντιπροσωπεύεται στο εργοστάσιο. Είναι ένας τρόπος να ζητήσεις από τις διάφορες ομάδες των μεταναστών να πάρουν τα πράγματα στα χέρια τους.

Τώρα θα πρέπει να συντάξουμε το κείμενο. Για ποιό λόγο αρνούμαστε την αναπλήρωση. Οι εξηγήσεις πέφτουν βροχή. Μπορούμε να μιλήσουμε για την κούραση του δεκάωρου. Όσοι έχουν μια ώρα ταξίδι να πάνε και μια να γυρίσουν, δεν έχουν πια άλλη ζωή έξω από το εργοστάσιο. Η κούραση πολλαπλασιάζει τα ατυχήματα. Κάθε αλλαγή ωραρίου είναι μια ευκαιρία για να εντείνεται ο ρυθμός δουλειάς. Και γιατί να μην εκμεταλλευτούμε την περίπτωση για να ξαναθυμήσουμε και τις ιδιαίτερες διεκδικήσεις; Την αναγνώριση ειδικευσης στους βαφείς και τους συγκολλητές. Να μιλήσουμε επίσης για τις ανθυγιεινές αίθουσες. Και ο ρατσισμός των υπεύθυνων; Και η πληρωμή των υπερωριών; Φτάνει! Αυτό πια δεν είναι προκήρυξη, είναι μυθιστόρημα...

Και πάλι ο Πρίμο: "Μα δεν αξίζει τον κόπο ν' αραδιάσουμε όλες αυτές τις ιστορίες. Ο μόνος λόγος που το αφεντικό θέλει να μας κάνει να δουλεύουμε πάλι δέκα ώρες και το εικοσάλεπτο δωρεάν είναι για να μας ταπεινώσει, θέλουν να μας δείξουν πως οι μεγάλες απεργίες τελειώσανε. Και πως η Σιτροέν κάνει ό,τι θέλει. Είναι μια επίθεση στην αξιοπρέπειά μας. Τι είμαστε; Σκυλιά; «Κάνε το 'να, κάνε τ' άλλο και βούλωστο!» Φτάνει πια! Θα τους δείξουμε πως δε μπορούν να μας συμπεριφέρονται έτσι. Είναι ζήτημα τιμής. Αυτό όλοι μπορούν να το καταλάβουν, έτσι; Αρκεί να πούμε αυτά τα πράγματα!"

Το περιεχόμενο της προκήρυξης έχει βρεθεί. Γράφω σύντομα, στην άκρη του τραπέζιου, αυτά που είπε μονομιάς ο Πρίμο. Τα διαβάζω. Αλλάζουμε δυο τρεις λέξεις, φτάνουμε στην τελική παρουσίαση: όλοι συμφωνούν. Η προκήρυξη θα μεταφραστεί στα αραβικά, στα πορτογαλικά, στα γιουγκοσλάβικα. Έχω την φευγαλέα ιδέα πως αυτές οι λέξεις ηχούν έντονα σ' όλες τις γλώσσες: "προσβολή", "περηφάνεια", "τιμή"...

Θα τυπώσουμε τη γαλλική προκήρυξη σε χίλια αντίτυπα για να την μοιράσουμε στη μεγάλη πόρτα. Τις μεταφράσεις, σε εκατό αντίτυπα σε κάθε γλώσσα: αυτές τις προκηρύξεις θα τις κολλήσουμε παντού στο εργοστάσιο, στα αποδυτήρια και στα τμήματα και θα τις κυκλοφορήσουμε χέρι χέρι.

Χρειάζεται μια υπογραφή. Αποφασίζουμε να βάλουμε: "Η Επιτροπή Βάσης του Σιτροέν - Σουαζύ".

Θα συναντηθούμε και πάλι την επόμενη Παρασκευή, κι αν είναι δυνατό περισσότεροι για να δούμε πού βρισκόμαστε.

Τελειώσαμε. Ανεβαίνουμε. Το "Καφέ ντε Σπορ" βουίζει ολόκληρο από την υπερδιέγερση της Παρασκευής. Καπνοί. Κομμάτια από λέξεις, κραυγές, γέλια. Πολλές ομάδες μαζεύονται και ετοιμάζουν τα δελτία του ιππόδρομου. Ανταλλάσσουμε χαιρετισμούς.

Ο δρόμος. Κάνει πολύ κρύο. Το χιόνι πέφτει βρεμένο πάνω στο γλιστερό πεζοδρόμιο. Η νύχτα έχει κιόλας τυλίξει τις λεωφόρους απ' όπου φεύγουν τα αυτοκίνητα του Σαββατοκύριακου. Από την άλλη πλευρά, το εργοστάσιο δεν είναι πια παρά μια σκοτεινή μάζα. Άψυχη μέχρι τη Δευτέρα, Οι σύντροφοι τρέχουν βιαστικά προς την είσοδο του μετρό, με σηκωμένους τους γιακάδες.

Μένω ακίνητος για μια στιγμή. Ξαφνικά νιώθω άδειος. Από τη βδομάδα, από τη συγκέντρωση. Σκέφτομαι: τα καταφέραμε, θα κρατήσουμε; Ένας σφυγμός που γεννιέται, ένα ρίγος. Ο αγώνας που αρχίζει εδώ και τώρα. Αυτή η κοινότητα που σχηματίζεται. Τόσες ελπίδες... Σε μεθούν,

"Λοιπόν τι θα γίνει, θα τα φτιάξουμε αυτά τα μακαρόνια;"

Ο Πρίμο με τραβάει χαμογελαστός από τον αγκώνα. Αλήθεια, είχαμε αποφασίσει να φάμε μαζί στο σπίτι μου αυτό το βράδυ.

Πάμε.

Οικοδομούμε την απεργία μας.

Ανακαλύπτω πως οι κούνιες είναι ένα στρατηγικό πόστο. Από δω φεύγουν όλα τα κομμάτια του αμαξώματος που ο Σιμόν κατανέμει κατά μήκος της μεγάλης αλυσίδας. Τώρα πια τον ίδιο δρόμο θα παίρνουν κι οι προκηρύξεις. Ο Σιμόν, γοητευμένος, τις χώνει κάτω από το σακάκι του, με κινήσεις συνομώτη. Αυτή η υπόγεια δουλειά του ταιριάζει απόλυτα. Πήρε τα καπώ και ξαναγυρνάει με το καρότσι αδειανό: οι Ισπανοί πήραν τις προκηρύξεις τους. Ένα ταξίδι στις πόρτες: οι αραβικές προκηρύξεις πήγαν στον Μαροκινό των μπροσινών φώτων. Μου ψιθυρίζει τις λεπτομέρειες, περιγράφει σύντομα τις αντιδράσεις. Στο κολατσιό στεκόμαστε παράμερα και υπολογίζουμε τι βγήκε.

Οι προκηρύξεις έκαναν μεγάλη εντύπωση. Μ' αυτή τη συμπληρωματική δωρεάν δουλειά θέλουν να τσακίσουν την αξιοπρέπεια μας, αυτό επαναλαμβάνουν καθημερινά, σε όλες τις γλώσσες: είναι σημαντικότερο από την κούραση, την πληρωμή κι όλα τα υπόλοιπα· αυτό δεν έχει τιμή!

Ο Μαύρος από τα καθίσματα το διάβασε στα αραβικά, αργά, και μετά ήρθε να μου σφίξει το χέρι. Στις πέντε θα σταματήσει, μου το υπόσχεται.

Τις κολλάμε παντού. Οι καμπινέδες είναι το καλύτερο μέρος: μπορείς να διαβάσεις ήσυχος, μακριά από τα βλέμματα.

Αρχίζει να τσιμπάει λίγο και η μεγάλη αλυσίδα. Εδώ κι εκεί εμφανίζεται μια υπόσχεση για στάση στις πέντε. Θα είναι όμως αρκετό;

Στη δεύτερη συγκέντρωση της επιτροπής βάσης είμαστε καμία τριανταριά. Μετράμε, υπολογίζουμε, συγκρίνουμε τις αντιδράσεις, παίρνουμε υπόψη όλους τους λογούς που αναφέρουν οι διστακτικοί, προετοιμάζουμε απαντήσεις. Φτιάχνουμε έναν κατάλογο από τα πόστα που είναι δύσκολα και σημαντικά για την παραγωγή, όλα εκείνα που η Σιτροέν δύσκολα θα μπορέσει να ξαναβάλει μπρος μέσα σε δυο λεπτά, άμα γίνει στάση.

Από εκείνη την περίοδο διατηρώ την ανάμνηση μιας φυσιολογικής, σχεδόν ειρηνικής λειτουργίας. Και πιστεύω πως το ίδιο ένωσαν και οι περισσότεροι σύντροφοι. Τα συνηθισμένα προβλήματα του αγώνα μας απελευθέρωναν σ' ένα βαθμό από την αγωνία και το άγχος. Όλα αποκτούσαν ένα νόημα. Για μια φορά, οι πληγές και οι ταπεινώσεις της καθημερινής ζωής δεν χάνονταν στο δίχως πάτο πηγάδι της ανίσχυρης λύσσας μας. Οι επιστάτες μπορούσαν να βρίζουν, να μας κυνηγάνε, να μας κλέβουν, να λένε ψέμματα. Όμως αυτή τη φορά τους είχαμε ανοίξει ένα μυστικό λογαριασμό και κάθε φορά που τον επιβάρυναν με μια καινούρια αδικία, σκεφτόμασταν: ραντεβού στις 17 Φλεβάρη.

Είχαμε επιτέλους αποκτήσει έναν κοινό ορίζοντα και πήραμε τη συνήθεια να τον διευρύνουμε. Το πρωί, στο διάλειμμα των οχτώ και τέταρτο, στηνόμαστε στο τρίτο σκαλοπάτι της σιδερένιας σκάλας που οδηγεί από το τμήμα μας στις βαφές. Εκεί, ανάμεσα στα λάδια και τα σάντουιτς, κάναμε μικρές πολιτικές συγκεντρώσεις, έξη επτά άτομα κάθε φορά. Θυμάμαι με λεπτομέρειες μια απ' αυτές τις συζητήσεις και μια απάντηση του Ζωρζ. Ο Σιμόν είχε ανάψει μιλώντας για τη μελλοντική επανάσταση: "θα πρέπει να επιτεθούμε αμέσως στα στρατόπεδα για να πάρουμε όπλα..." Ο Ζωρζ τον διέκοψε με μια ελαφριά ειρωνεία: "Σ' αυτές τις περιπτώσεις δεν είναι τα όπλα που λείπουν αλλά το θάρρος να τα χρησιμοποιήσεις. Τα όπλα πάντοτε βρίσκονται..." Ο Σιμόν έκανε μια περίεργη γκριμάτσα, σαν το μαθητή που τον πιάνουν στα πράσα, και σώπασε.

Με το μοίρασμα των προκηρύξεων, τις μικρές συγκεντρώσεις μας στα τμήματα, τις συνελεύσεις της επιτροπής βάσης, την πυρετώδη παρακολούθηση των επιτυχιών μας, εκείνος ο μήνας της προπαγάνδας ήταν ένας μήνας ευτυχίας.

Η ΑΠΕΡΓΙΑ

ΔΕΥΤΕΡΑ 17 ΦΛΕΒΑΡΗ.

Πέντε παρά πέντε το απόγευμα. Θα πετύχει άραγε; Είμαι λουσομένος στον ιδρώτα, και όχι από την κούραση της δουλειάς. Σφιγμένη ανάσα, υπόκωφοι χτύποι στο στήθος: η αγωνία.

Εκείνη τη συγκεκριμένη στιγμή, η ιδέα της ήττας μου είναι ανυπόφορη. Οι αιτίες συσσωρεύονται στο κεφάλι μου. Οι μισόκουφοι στις πρέσες, οι εργάτες του βαφείου με τα πνευμόνια γεμάτα τοξικά αέρια, οι χαφιέδες της C.F.T., οι έρευνες των θυρωρών, οι εκβιασμοί του Ζινώ, τα κλεμμένα λεπτά από τα διαλείμματα, ο πουλημένος γιατρός... Να τους χτυπήσουμε στη σιγουριά τους, στην χοντρόκωλη αναίδεια τους, τους Γκραβιέ, τους Ζινώ, τους Ντυπρέ, τους Υγκέ και τους διάφορους Μπινώ, κι όλους εκείνους των επάνω ορόφων που ούτε καν τους βλέπουμε!

Πέντε παρά δύο.

Για την τιμή, είπε ο Πρίμο. Για την αξιοπρέπεια, γράψαμε στις προκηρύξεις. Κατά βάθος όλες οι απεργίες συμπυκνώνονται σ' αυτό. Να δείξουμε πως δεν κατόρθωσαν να μας τσακίσουν. Πως παραμένουμε ελεύθεροι άνθρωποι.

Πρέπει να πετύχουμε, πρέπει να σταματήσει το εργοστάσιο. Μελετάω προσεχτικά τα πρόσωπα. Πώς μπορώ να ξέρω; Κατορθώσαμε άραγε να εξηγήσουμε αρκετά καθαρά το στόχο; Μήπως θα έπρεπε να μοιράσουμε προκηρύξεις και στις πόρτες των εστιών; Ή να κάνουμε μια ειδική συγκέντρωση για τους εργάτες των κλάρκ; Ναι, αλλά ποιός θα 'ρχόταν σ' επαφή μαζί τους; Ο Μαρσέλ, ο χοντρός; Δε μιλάει και πολύ. Οι Μαύροι από το Μαλί θα σταματήσουν, όπως φαίνεται να υποσχέθηκαν;

Αρκεί οι υπεύθυνοι να μην αρχίσουν αμέσως τους εκφοβισμούς! Κοιτάζω γύρω μου. Ούτε μια μπλε, ούτε μια άσπρη μπλούζα. Εφαρμόζουν την τακτική της περιφρόνησης: τις προκηρύξεις σας, ξέρετε πού τις γράφουμε· το εργοστάσιο δεν πρόκειται να σταματήσει γιατί το ελέγχουμε· θα σταματήσετε είκοσι τριάντα, θα σας αντικαταστήσουμε και τα Ντεσεβώ θα συνεχίσουν να βγαίνουν κανονικά. Βέβαια, το κόλπο της περιφρόνησης. Αλλά είμαι σίγουρος πως παραμονεύουν μέσα στα γυάλινα κλουβιά τους, έτοιμοι να ορμήσουν αν τα πράγματα πάνε άσχημα.

Ο Ζώρζ μου κάνει νόημα. Δε μένουν ούτε τριάντα δευτερόλεπτα. Ο θόρυβος του τμήματος στο διαπασών. Σφυρίγματα, ουρλιαχτά, τρυπάνια, βίδες, σφυριά, λίμες, πλάνες, διατρητικά μηχανήματα, κλαρκ...

Λίγες στιγμές ακόμα.

Νάτο, πέντε η ώρα.

Σταματάω τις κούνιες και βγάζω τα γάντια μου. Αργά, επιδεικτικά, για να δείξω στους γύρω μου ότι κάνω στάση εργασίας. Το ίδιο και ο Σιμόν, έχει ακινητοποιηθεί. Ο θόρυβος; Σα να μου φαίνεται πως μειώνεται. Μια ματιά στην αλυσίδα με τις πόρτες: έχει σταματήσει. Ο Ζώρζ αφήνει τα εργαλεία του. Ο Στεπάν και ο Πάβελ τα μαζεύουν. Συγκεντρώνω όλη μου την προσοχή στη μεγάλη αλυσίδα. Είναι σίγουρο, κάνει όλο και λιγότερο θόρυβο. Από πόστο σε πόστο, βλέπω τους ανθρώπους να την εγκαταλείπουν.

Ακόμα μερικά μεμονωμένα χτυπήματα από σφυριά και τρυπάνια.

Και η σιωπή. Αυτή η σιωπή που αντηχεί μεσ' στο μυαλό μας!

Είναι πέντε και ένα λεπτό. Το τμήμα της μεγάλης αλυσίδας έχει σταματήσει.

Αλλά το παιγνίδι δεν έχει ακόμα παιχτεί. Πρέπει να κινηθούμε γρήγορα. Μερικές δεκάδες εργάτες άφησαν τις θέσεις τους. Τα κενά σταμάτησαν την αλυσίδα. Αλλά πολλοί άλλοι έχουν

μείνει επί τόπου, αβέβαιοι. Δε δουλεύουν πια, αλλά περιμένουν. Εργοδηγοί, ρυθμιστές, προϊστάμενοι, βγαίνουν από παντού και τρέχουν. Ρυθμιστές κι εργοδηγοί αντικαθιστούν αυτούς που λείπουν και προσπαθούν να ξαναβάλουν μπρος τις μηχανές. Τώρα είναι που θα πρέπει να δώσουμε στη στάση μια πιο μαζική στροφή, προτού κατορθώσουν να ξεκινήσουν. Ο Ζωρζ και οι Γιουγκοσλάβοι το κατάλαβαν. Το ίδιο κι ο Κριστιάν που καταφθάνει τρέχοντας. Και να που σχηματίζουμε μια μικρή διαδήλωση από καμιά πενήντα εργάτες βαδίζοντας προς τη μεγάλη αλυσίδα, από πόστο σε πόστο, για να πείσουμε τους συντρόφους να σταματήσουν οριστικά και να κατευθυνθούν προς τ' αποδυτήρια.

"Έλα, σταμάτα, έλα μαζί μας. Το βλέπεις, όλα έχουν σταματήσει. Κι εξάλλου το ξέρεις, πως από τούτη τη στιγμή και μετά θα δουλέψεις δωρεάν για τ' αφεντικό. Μην εγκαταλείπεις τους συντρόφους που απεργούν!".

Στις αλυσίδες, ο κόσμος αρχίζει ν' αραιώνει για τα καλά. Άλλοι κατευθύνονται προς τ' αποδυτήρια και άλλοι έρχονται να προστεθούν στη πορεία μας. Γίνεται πανζουρλισμός. Το εργοστάσιο έχει σταματήσει εδώ και πάνω από τρία λεπτά και δεν έχουν κατορθώσει να το ξαναβάλουν μπροστά.

"Πρέπει να πάμε στο μεταφορέα, να προσπαθήσουμε να πείσουμε το Θεόδωρο να σταματήσει", λέει ο Ζωρζ.

Πρόκειται για μια θέση κλειδί, δύσκολη: τη στερέωση του κινητήρα πάνω στο σασί. Ο εργάτης που δουλεύει εκεί, ο Θεόδωρος, είναι Γιουγκοσλάβος. Αν σταματήσει, μπλοκάρονται τα δυο σκέλη της μεγάλης αλυσίδας. Τρέχουμε προς τα κει. Τον περιτριγυρίζουμε. Μιλάμε όλοι μαζί. Ο Ζωρζ του μιλάει στα γιουγκοσλάβικα, ήρεμα, προσπαθεί να τον πείσει. Φοβάται, μας απαντάει κι' ο φόβος του φαίνεται. Κρατάει ακόμα τα εργαλεία στο χέρι, το μεγάλο καλώδιο με το διακόπτη για τη λειτουργία του μεταφορέα, τα κλειδιά για την τοποθέτηση. Στέκεται μαρμαρωμένος, μιλάει δύσκολα. Τα μάτια του τρέχουν από τη μίαν άκρη του τμήματος στην άλλη. Δεν περνάνε λίγα δευτερόλεπτα και αμέσως καταφθάνουν οι υπεύθυνοι. Μας έχουν πάρει από πίσω προσπαθώντας να περιορίσουν τις επιδράσεις της διαδήλωσης και να αναχαιτίσουν τη στάση. Τώρα ανοίγουν δρόμο προς τον Θεόδωρο. Ανάμεσα τους βρίσκεται ο Υγκέ που σμίγει τα φρύδια και ορθώνει το κοντούλικο ανάστημά του, ο Ντυπρέ, που ψιδυρίζει κάτι ακαθόριστο, από το οποίο ξεχωρίζουμε μόνο τις λέξεις "...αυτό το τσίρκο", και κύρια ο Ζινώ, ο προσωπάρχης, κατακόκκινος, πρησμένος από οργή, που κοντεύει να πάθει αποπληξία και γαυγίζει: "Αφήστε τους ανθρώπους να δουλέψουν! Παρεμποδίσετε την ελευθερία της εργασίας! Θα πάρω τα ονόματα, θα πάρω τα ονόματα! Δεν έχετε δικαίωμα!" Βρίσκεται τώρα πολύ κοντά στον Θεόδωρο. Προσπαθεί να μας σπρώξει, να παραμερίσει τον Ζωρζ. Είμαστε αποφασισμένοι να μη χτυπηθούμε. Ξέρουμε καλά πως αυτό ακριβώς περιμένει. Ένα χτύπημα, ένα σπρώξιμο και θα μας απολύσουν αμέσως. Αλλά μένουμε εκεί, σαν ένα σώμα, ενώ αυτός ξεφωνίζει βγάζοντας αφρούς, με την πιπίλα της "ελευθερίας της εργασίας" στο στόμα.

Αυτή τη στιγμή που γράφω, έχω ακόμα στο μυαλό αυτή την εικόνα: ένα γραβατωμένο γουρουνί, που σηκώθηκε από την πολυθρόνα του για να ουρλιάξει για το δικαίωμα της "ελευθερίας της εργασίας" σ' έναν κουρασμένο και αγχωμένο εργάτη, που η Σιτροέν αποφάσισε να τον καρφώσει στην αλυσίδα για τρία τέταρτα ακόμα. Ο εργάτης διστάζει, κοιτάζει μια τον προσωπάρχη και μια εμάς.

Μοιάζει να έχει ξεπεραστεί από τα γεγονότα. Κάτι σαν απελπισία φαίνεται να περνά για μια στιγμή από τα μάτια του. Και ξαφνικά, ο Θεόδωρος αφήνει τα εργαλεία του και αρχίζει να ουρλιάζει: "Παρατήστε με, παρατήστε με!" Ένα είδος νευρικής κρίσης. Είναι πολύ ψήλος και τρέ-

μει ολόκληρος. Ο Ζινώ, τρομαγμένος, πηδάει προς τα πίσω. Μια μικρή γροθιά, ίσα ίσα να έχει ένα πρόσχημα απόλυσης, δε θα 'ταν κι άσχημα, αλλά ν' αρπάξει κι ένα πραγματικό βρωμό-ξυλο, όχι, να του λείπει!

Η άγρια κραυγή του Θεόδωρου ολοκλήρωσε την αποδιοργάνωση της αλυσίδας. Οι εργάτες τρέχουν από παντού. Η μικρή μας ομάδα φουσκώνει ξαφνικά, το τμήμα σταματάει για τα καλά. Τώρα, καμιά τριανταριά σύντροφοι από τις βαφές κατεβαίνουν από τις σκάλες. Είναι μια αληθινή διαδήλωση, καμιά διακοσαριά εργάτες, που διασχίζει το ακινητοποιημένο εργοστάσιο. Οι μηχανές έχουν σιγήσει: δεν ακούγονται παρά οι φωνές μας.

Θορυβώδης έξοδος. Ο Υβ και οι εξωτερικοί σύντροφοι περιμένουν ανυπόμονοι. Αγκαλιάσματα. Τα καταφέραμε. Όλο το εργοστάσιο σταμάτησε. Ραντεβού σε λίγη ώρα για τις προκήρυξεις.

Πυρετώδης συγκέντρωση στο "Καφέ ντε Σπορ". Κάνουμε και ξανακάνουμε τους υπολογισμούς μας' στην οχλαγωγία του υπόγειου. Το 84. Το 85. Το 86. Όλα τα τμήματα σταμάτησαν. Πάνω από τετρακόσιοι απεργοί. Ούτε ένα αυτοκίνητο δε βγήκε μετά τις πέντε. Τώρα θα πρέπει να κρατήσουμε. Γράφουμε μια προκήρυξη: ο αριθμός των απεργών, ένα κάλεσμα. Και πάλι οι μεταφράσεις. Ο πολύγραφος. Όλα είναι έτοιμα αργά τη νύχτα.

Δε με πιάνει ύπνος.

Κάθε τόσο αποκοιμιέμαι για λίγο κι ο ύπνος μου γεμίζει με οράματα.

Οι παραγκουπόλεις ξεχύνονται στο Νείγυ.*

Μια μεγάλη γιορτή των προλετάρων στα Ηλύσια Πεδία.*

Ο καταχωνιασμένος κόσμος μας αναβλύζει και κατακλύζει τον άλλον. Σα μια χαμένη ήπειρος που ανακαλύπτεται ξαφνικά και το παλλιρροϊακό κύμα που προκαλεί η ανάδυσή της. Η παλιά κοινωνία, μέσα στον τεκτονικό σπασμό της, μην πιστεύοντας στα μάτια της, βλέπει να εξαπλώνεται μια ανεπανάληπτη και ακατανόητη χαρά.

Θα συντρίψουμε τους τοίχους του εργοστασίου για να εισχωρήσει το φως και ο κόσμος.

Θα οργανώσουμε την εργασία μας, θα παράγουμε άλλα αντικείμενα, θα γίνουμε όλοι σοφοί και συγκολλητές, συγγραφείς και σκαφτιάδες. Θα ανακαλύψουμε καινούριες γλώσσες, θα εξαφανίσουμε την αποκτήνωση και τη ρουτίνα. Ο Σάντοκ και ο Σιμόν δε θα φοβούνται πια. Μια πρωτόγνωρη αυγή.

Ξεθωριασμένη και ψυχρή, η αυγή του Φλεβάρη, η πραγματική, κόβει το όνειρο. Πρέπει να ξαναγυρίσω στο εργοστάσιο. Μια και μόνη σκέψη στις κουρασμένες κινήσεις μου: σήμερα το απόγευμα, στις πέντε.

Τρίτη, 18 Φλεβάρη.

Το εργοστάσιο είναι φτιαγμένο για να παράγει αντικείμενα και να συντρίβει τους ανθρώπους. Τούτο το πρωινό της Τρίτης, από την πρώτη ώρα, ο απεργοσπαστικός μηχανισμός της Σιπροέν έχει μπει μπροστά. Χθες, οι υπεύθυνοι εφάρμοσαν την τακτική της περιφρόνησης. Σήμερα αλλαγή τακτικής: παρουσία. Και τι παρουσία! Ολόκληρο το εργοστάσιο αντηχεί από τις κραυγές τους, από τα πηγαινέλα τους, από τις εκνευριστικές επεμβάσεις τους. Ξεπροβάλλουν από παντού. Είχε τόσους πολλούς, καταχωνιασμένους μέσα στις γυάλινες φωλιές τους! Μπλε μπλούζες, άσπρες μπλούζες, γκριζες μπλούζες, μέχρι και τα κοστούμια που καταφθάνουν με διάφορα προσχήματα. Το κάθε τι τους είναι ένα πρόσχημα για να μην αφήσουν σε ησυχία τους εργάτες: αυτή η κόλληση δε λείει τίποτα! Αυτή η βαφή το ίδιο! Αυτή η συναρμογή είναι άχρηστη! Αυτή η διόρθωση δε λείει τίποτα!

Τίποτα δεν πάει καλά σήμερα.

Εμείς ξέρουμε τι είναι αυτό που δεν πάει καλά: η χθεσινή απεργία. Αλλά για την ώρα δε μιλάνε γι' αυτή. Μας πολιορκούν στη δουλειά μας και στέκονται εκεί για να μας εκφοβίσουν. Φανερά, μας επιτηρούν, θα δούμε λοιπόν αν το απόγευμα στις πέντε η μάζα των εργατών θα τολμήσει ν' απεργήσει και πάλι κάτω από τη μύτη τους!

Ο Ζινύ περιφέρει προς κάθε κατεύθυνση και χωρίς λόγο την κατακόκκινη μούρη του, που μοιάζει με μεθύστακα караβανά. Μιλάει στους φύλακες, εξετάζει τα χαρτιά στο γραφείο του προϊστάμενου, κατευθύνεται και πάλι στο ρολόι με τις κάρτες, ξαναγυρνάει μ' ένα μάτσο κάρτες, και αυτοί που τον βλέπουν να περνάει, βυθισμένο στη λίστα των ονομάτων μας, δε μπορούν παρά να αναρωτιούνται: τι να μαγειρεύει; Να κοιτάζει άραγε τη δικιά μου κάρτα, το δικό μου όνομα αυτή τη στιγμή;

Αλλά ο άνθρωπος κάνει απλά τη δουλειά του! Αυτός δεν είναι ο επίσημος αρχηγός της κατασταλτικής υπηρεσίας του εργοστασίου; Το να σπάει απεργίες είναι η δουλειά του και ασχολείται μ' αυτή. Βρίσκεται στο μέτωπο, καθοδηγεί τις δυνάμεις του. Συναγερμός στους προϊστάμενους και τους εργοδηγούς! Συναγερμός στους φύλακες! Συναγερμός στη C.F.T., το κίτρινο συνδικάτο! Η Σιτροέν έχει κηρύξει επιστράτευση.

Μεσημέρι. Στην καντίνα ανταλλάσσουμε γρήγορα τα νέα. Από παντού, οι ίδιες πολεμικές προετοιμασίες. Ο Πρίμο πιστεύει πως στις βαφές θα κρατήσουν. Οι σύντροφοι από το 86 είναι λιγότερο αισιόδοξοι. Ο Γκραβιέ, ο προϊστάμενος, και ο Αντουάν ο εργοδηγός έχουν λυσσαξίσει. Αντιδρούν σαν ηγεμονίσκοι. Έκπληκτοι και λυσσασμένοι από τη χθεσινή στάση, έχουν αποφασίσει να την εμποδίσουν με κάθε τρόπο σήμερα. Εντείνουν το ρυθμό της δουλειάς, ανακαλύπτουν κάθε στιγμή κακοφτιαγμένες συγκολλήσεις, και υποχρεώνουν τους εργάτες να τις ξανακάνουν. Έφτασαν να απειλήσουν ένα Τυνήσιο πως θα τον απολύσουν για ανεπαρκή απόδοση. Από τα υπόλοιπα τμήματα καταφθάνουν παρόμοιες πληροφορίες. Κάνουν ότι μπορούν για να μας δηλητηριάσουν τη ζωή. Οι κλαρκίστες τολμήσαν ν' απεργήσουν χθες; Ε, λοιπόν θα δουν τι θα πάθουν. Ανακαλύπτουν αδιάκοπα στοιβες που χρειάζονται μετακίνηση, κονταίηνες, κομμάτια έτοιμα για παράδοση. Μεταφορές ξεχασμένες εδώ και δεκαπέντε μέρες, γίνονται ξαφνικά επείγουσες. Και θα πρέπει να γίνουν αμέσως. Όλο το πρωινό στις μεταφορές ήταν κόλαση. Αυτή η ξέφρενη κυκλοφορία απελπίζει τους οδηγούς και μας απειλεί σε κάθε μετακίνηση: αδύνατο να κάνεις είκοσι μέτρα μέσα στο τμήμα δίχως να κινδυνέψεις από ατύχημα. Και το απόγευμα τα πράγματα θα 'ναι χειρότερα γιατί είναι αναρίθμητες οι συσσωρευμένες παραγγελίες που έχουν κατακλύσει τους κλαρκίστες. Όλοι οι χειρώνακτες έχουν τραβήξει των παθών τους τον τάραχο. Ακόμα και οι σκουπιδιάρηδες δε μπορούν να σταθούν στιγμή: οι εργοδηγοί, συνεννοημένοι μεταξύ τους, διαμαρτύρονται εν χορώ για κάθε σκουπίδι που δήθεν ανακαλύπτουν.

Η εργασία μας κομματιασμένη, διασκορπισμένη σε ασήμαντες χειρονομίες που επαναλαμβάνονται αδιάκοπα, μπορεί να γίνει μαρτύριο. Πότε πότε το ξεχνάμε, όταν η σχετική νάρκωση και η ρυθμικότητα της δουλειάς στο τμήμα μας προσφέρουν το εύδραυστο καταφύγιο της συνήθειας. Αλλά αυτοί, οι υπεύθυνοι, δεν το ξεχνούν. Ξέρουν πως η παραμικρή ένταση της πίεσης, η παραμικρή επιτάχυνση των ρυθμών, η παραμικρή επίθεση από την πλευρά τους, τινάζουν στον αέρα αυτό το λεπτό κέλυφος μέσα στο οποίο καταφεύγουμε. Και δεν υπάρχει πια προστασία για κανέναν. Και νάμαστε πάλι γυμνοί, με την κούραση πολλαπλασιασμένη από τον εκνευρισμό, δεχόμενοι σα μαστίγιο στα πρόσωπα μας αυτή τη δουλειά του O.S. σαν αυτό που είναι: ανυπόφορη.

Όλη αυτή η κινητοποίηση των υπευθύνων είναι ένας έμμεσος εκβιασμός. Α, αρνείστε λοιπόν

να δουλέψετε τρία τέταρτα παραπάνω; Πολύ καλά. Θα σας δείξουμε τι μπορούμε να σας κάνουμε στις εννιά ώρες και ένα τέταρτο που βρίσκεστε κάτω από την εξουσία μας: θα μετρήσουν διπλές, θα σας εξαντλήσουν περισσότερο από τις δέκα "κανονικές" ώρες που θέλουμε να σας επιβάλουμε, θα δούμε λοιπόν ποιός θα εγκαταλείψει πρώτος. (Μερικούς μήνες αργότερα, ο εργοδηγός Γκραβιέ θα μου μιλήσει ανοιχτά μ' αυτό τον τρόπο: "Έχετε μεγάλη υπομονή, αλλά εμείς έχουμε ακόμα περισσότερη: να δούμε ποιός θα κουραστεί πρώτος". Υπονοούμενο: Έχουμε χιλιάδες τρόπους για να σας κάνουμε το βίο αβίωτο και να σας υποχρεώσουμε να φύγετε).

Το σύστημα λειτουργεί σύμφωνα με μια σιδερένια λογική: η δουλειά είναι εξαντλητική αλλά η απεργία ακόμα περισσότερο. Η φυσική κούραση των δέκα ωρών; Ίσως. Αλλά δίχως προβλήματα, θα πρέπει ν' ανοίξεις την πόρτα της υποταγής για να κερδίσεις την ηρεμία σου. Πού τις βρίσκουν με τέτοια ακρίβεια, αυτές τις τεχνικές της εξουσίας;

Όλο το πρωινό προσπαθήσαμε να συγκρατήσουμε αυτή την πίεση. Να μοιράζουμε προκληρύξεις, να συζητάμε. Να εκμεταλλευόμαστε τα διαλείμματα. Να προσπαθούμε ν' ανανεώσουμε τη χτεσινοβραδινή χαρά: "Τους τη φέραμε, ε; Είδες τις φάτσες τους; Και σήμερα το απόγευμα θα γίνει το ίδιο!"

Κάθε δυο ώρες οι πιστολαδόροι έχουν δέκα λεπτά διάλειμμα σε μια υποτιθέμενη αίθουσα ανάπαυσης (μερικές σιδερένιες καρέκλες σε μια βρώμικη γωνιά λίγο πιο πέρα από τις χημικές αναθυμιάσεις): μ' ένα ποτήρι γάλα κάθε μέρα, για να εμποδίσουν δήθεν τη βιολογική καταστροφή τους που ο καθένας ξέρει πως είναι αναπόφευκτη. Ο Πρίμο εκμεταλλεύτηκε αυτά τα διαλείμματα τρέχοντας από τη μία άκρη του εργοστασίου στην άλλη, παντού όπου είχε γνωστούς.

Αλλά χρειάζεται προσοχή. Η επιτήρηση είναι άγρυπνη.

Ο Ζωρζ εκμεταλλεύτηκε το κολατσιό για να πάει στου Γκραβιέ να μιλήσει σε δυο Ισπανούς συγκολλητές. Δεν είχε πάνω από ένα λεπτό εκεί όταν ο Γκραβιέ τινάχτηκε από το γραφείο του σαν ένας διάολος από το κουτί του, και του είπε να ξεκουμπιστεί ("Τι μπουρδέλο είν' αυτό! Δεν είναι πλατεία εδώ, δε θέλω κανέναν ξένο στο τμήμα!"). Έφυγε με επιδεικτική νωχέλεια, μ' ένα ειρωνικό βλέμμα στα χείλη αλλά χωρίς να μάθει τι θα κάνουν οι Ισπανοί το βράδυ. Ξαφνιάστηκε από την τεταμένη ατμόσφαιρα που πλανιόταν στο 86. Κανένας δε μιλούσε. Μια βαριά σιωπή.

Ευτυχώς που ο Σιμόν, με το πηγαινέλα στα καρότσια με τ' ανταλλακτικά, κατόρθωσε να διατηρήσει την επαφή με τη μεγάλη αλυσίδα. Ξανακάναμε τους υπολογισμούς: υπάρχουν λιποταξίες αλλά συνολικά φαίνεται να κρατάμε. Μερικοί μάλιστα που δεν απέργησαν χτες δήλωσαν πως θα ενωθούν μαζί μας αυτό το απόγευμα.

Τρίτη απόγευμα. Από τη στιγμή που ξαναπιάσαμε δουλειά μετά το φαί, μια νέα παρουσία μπαίνει στο προσκήνιο: οι διερμηνείς.

Α, πόσα άτομα μπορούν να τρέφονται με την υπεραξία των εργατών της αλυσίδας!

Οι διερμηνείς της Σιτροέν... κομποί, άνετοι, ομιλητικοί, αυτοί οι Μαροκινοί, Γιουγκοσλάβοι και Ισπανοί αστοί είναι τα όργανα ενός απειλητικού ελέγχου. Άδειες παραμονής, άδειες εργασίας, συμβόλαια, κοινωνική ασφάλιση, επιδόματα, όλα περνούν απ' αυτούς. Για τους μετανάστες που δε μιλάνε καθόλου ή πολύ λίγο τα γαλλικά οι διερμηνείς του εργοστασίου αποτελούν μια υποχρεωτική δίοδο προς την επίσημη, τόσο περίπλοκη και αποπροσανατολιστική, κοινωνία με τις διατυπώσεις της, τα γραφεία της, τους μυστηριώδεις κανονισμούς της. Ο κύριος διερμηνέας θα τα κανονίσει όλα αυτά. Ο κύριος διερμηνέας είναι ο φίλος σας, ο εκπρόσωπος, στη γλώσσα σας, των καλών προθέσεων του αφεντικού.

Σήμερα, η "βοήθειά" του αποκαλύπτει το πραγματικό της πρόσωπο.

Διασκορπίστηκαν σ' όλα τα τμήματα. Από πόστο σε πόστο, πιάνουν κουβέντα με τους απεργούς. Σ' όλες τις γλώσσες το ίδιο λογύδριο: "Άκου, Μωχάμεντ (ή Μίκλος ή Μ'Μπα ή Γκονσάλβες ή Μανουέλ), χθες έκανες μια ανοησία: ξέρεις καλά πως τώρα η δουλειά τελειώνει στις έξη παρά τέταρτο, και δεν είχες δικαίωμα να φύγεις στις πέντε. Λοιπόν, για μια φορά μπορεί και να ξεχαστεί. Αλλά αν συνεχίσεις, θα έχεις μεγάλους μπελάδες. Και πρώτα πρώτα δε χρειάζεται να ξανάρθεις να με βρεις για κάποιο χαρτί ή για να σου κανονίσω οτιδήποτε. Αν φύγεις σήμερα στις πέντε, δεν σε ξέρω πια. Σκέψου καλά".

Τρομερή απειλή. Ποιός μπορεί να την αψηφήσει;

Δίχως διερμηνέα, είναι σα να βρίσκεσαι ξαφνικά στο σκοτάδι, κωφάλαλος, ανίκανος για το οποιοδήποτε διάβημα, αποδιωγμένος από τη δημόσια διοίκηση, απ' όλη την κοινωνία. Και πώς θα ξεφύγεις πια από τις χίλιες δυο παγίδες της γαλλικής γραφειοκρατίας, από τη συντριπτική αδράνεια ενός εχθρικού κόσμου;

"Αν φύγεις στις πέντε, δεν σε ξέρω πια".

Έχουν έναν κατάλογο. Προχωρούν μεθοδικά από απεργό σε απεργό. Είναι φρέσκοι και άνετοι, αεράτοι. Μιλούν πολλές γλώσσες, χωρίς αμφιβολία σπουδάζουν νομικά ή έχουν κιόλας ολοκληρώσει την πανεπιστημιακή τους εκπαίδευση. Προετοιμάζονται για στελέχη ή μπάτσοι στις χώρες τους, αν δεν είναι ήδη. Αυτοί οι αστοί έρχονται εδώ για να σπάσουν τις απεργίες των προλετάρων συμπατριωτών τους. Νιώθω ένα είδος ναυτίας καθώς τους βλέπω έτσι γλυκερούς και επίμονους.

Είκοσι μέτρα μπροστά μου βρίσκεται ένας απ' αυτούς, κοντά στις κούνιες. Αυτή τη στιγμή έχει "αναλάβει" την αλυσίδα με τις πόρτες. Μαυρισμένος, μελαγχρινός, με στομαχάκι, έχει πάρει ένα ύφος κινηματογραφικού ηθοποιού δεύτερης κατηγορίας - μόνιμο χαμόγελο πάνω σε άσπρα δόντια. Κάτω από το σκούρο κουστούμι του διακρίνεται ένα μικρό γιλέκο, αραδιάζει το παραμύθι του με χειρονομίες ασφαλιστικού πράκτορα, και στο τέλος ένα πατρικό χτύπημα στον ώμο του εργάτη που δουλεύει αμίλητος.

Εμετικό.

Έτσι δουλεύει ο απεργοσπαστικός μηχανισμός. Πήρε μπρος χωρίς τινάγματα, σα να ξεκίνησε αυτόματα μετά το συναγερμό της Δευτέρας. Βρισκόταν εκεί, καλολαδωμένος, έτοιμος να λειτουργήσει, καλυμμένος κάτω από το βουητό των άλλων μηχανισμών, των φτιαγμένων από σίδηρο και μαντέμι. Κι ακόμα δε λειτουργεί με πλήρη απόδοση! Έχει κι άλλους πόρους, κι άλλους μηχανισμούς που το σύστημα μεταβίβασης δεν έχει βάλει ακόμα σε κίνηση: οι ξυλοδαρμοί, οι απολύσεις, η επέμβαση της αστυνομίας, η απέλαση των μεταναστών που "πρωτοστατούν" στις χώρες τους (κι ο τύπος, που η αστυνομία θα 'ρθει να τον παραλάβει από τα γραφεία του προσωπάρχη, είκοσι τέσσερις ώρες αργότερα θα βρίσκεται στις φυλακές του Φράνκο ή του Χασάν του Ζου), το κυνηγητό στις εστίες... Όλος ο κόσμος ξέρει πως αυτός ο μηχανισμός υπάρχει, πως αυτά έχουν συμβεί και θα ξανασυμβούν. Βρίσκεται απλά σε αναμονή. Για την ώρα, ο απεργοσπαστικός μηχανισμός δουλεύει σε αργό ρυθμό. Κυνηγητό στη δουλειά, κινητοποίηση των υπεύθυνων, εκβιασμός των διερμηνέων, απειλές. Η ρουτίνα.

Μ' αυτόν τον τρόπο παράγονται τ' αυτοκίνητα. Υπάρχουν μηχανές που επεξεργάζονται τη λαμαρίνα και άλλες που ζυμώνουν την ανθρώπινη πρώτη ύλη. Το εργοστάσιο είναι ένα ενιαίο σύνολο. Οι άντρες κι οι γυναίκες του τμήματος δουλεύουν σιωπηλά και τα πρόσωπα τους παραμένουν ανέκφραστα. Επάνω τους βραβαίνει τώρα ο μηχανισμός. Και πώς μπορείς να μετρήσεις

αυτή την αντίσταση; Θα το μάθουμε στις πέντε.

Όσο πλησιάζει η στιγμή, η ένταση μεγαλώνει. Τη διακρίνω μέσα στα βλέμματα. Ανταλλάσσονται βουβά ερωτηματικά. Τι θα κάνει ο διπλανός; Τι θα κάνω εγώ; Πρέπει να μαζέψεις όλη σου τη θέληση, να πάρεις την απόφασή σου. Παραφυλάς τον εργοδηγό, τον προϊστάμενο, στημένο στη μέση, μόλις μερικά μέτρα μακριά, τόσο κοντά...

Και ξαφνικά όλα πάνε πολύ γρήγορα. Στις πέντε φεύγουν όλοι από παντού προς τ' αποδυτήρια, οι αλυσίδες ακινητοποιούνται. Μέσα σε λίγες στιγμές το τμήμα έχει αδειάσει κατά το ένα τρίτο. Οι υπόλοιποι δε μπορούν να ξαναρχίσουν: τα κενά είναι πάρα πολλά. Φωνές. Ο εργοδηγός Υγκέ έχει στηθεί στην έξοδο και φωνάζει σε μια ομάδα Μαύρων που φεύγουν: "Δεν είναι ώρα ακόμα! Θα σας δείξω εγώ!" Ο Ντυπρέ από την πλευρά του πηγαινοέρχεται στα καθίσματα, αλλά είναι πολύ αργά. Το κύμα των απεργών απομακρύνεται σιωπηλά.

Το στήθος μου πλημμυρίζει από ένα ξαφνικό κύμα θουμασμού.

Και πάλι το "Καφέ ντε Σπορ" και το ντουμανιασμένο υπόγειο. Πηγαίνουμε αμέσως στο καταφύγιο μας, στριμωγμένοι ο ένας πάνω στον άλλον. Εξετάζουμε την κατάσταση. Όλοι νιώσαμε τη διαφορά αυτής της σιωπηλής στάσης. Χθες ήταν η έκρηξη χαράς, η μεγάλη αναστάτωση, η έκπληξη που βρεθήκαμε τόσο πολλοί. Σήμερα, ο κάθε απεργός άφησε τη θέση του δίχως μια λέξη, δίχως μια χειρονομία. Τα πρόσωπα ήταν σοβαρά. Όλη τη μέρα νιώθαμε να μας κατασκοπεύουν. Οι συζητήσεις είχαν καταφύγει στους καμπινέδες και στις γωνίες των διαδρόμων. Το εργοστάσιο συστελλόταν: ψιθυρίσματα από τη δίκη μας πλευρά, ενώ η φωνή των υπεύθυνων δεν έπαυε να αντηχεί, να καταλαμβάνει το έδαφος. Ήταν σα μια μέγγενη που μπήκε σε λειτουργία από νωρίς το πρωί: σήμερα, Τρίτη, το πρώτο σφίξιμο της βίδας. Ποιό θα 'ναι το δεύτερο;

Το ένα τμήμα με το άλλο, μετράμε τους απεργούς. Γύρω στους τριακόσιους. Εκατό λιγότεροι από χθες, πάλι καλά μετά απ' αυτή την κινητοποίηση της διεύθυνσης. Αλλά οπωσδήποτε πρόκειται για ανάσχεση. Η κινητοποίηση δεν αναπτύσσεται. Ονειρευόμαστε πώς θα γίνει χιονοστιβάδα. Αλλά είμαστε υποχρεωμένοι να διαπιστώσουμε πως το μάξιμουμ το πετύχαμε την πρώτη μέρα: τώρα αρχίζει η διάβρωση. Άλλο σκληρό χτύπημα: εκτός από το Σουαζύ, τίποτα δεν έγινε στα υπόλοιπα εργοστάσια της Σιτροέν στην περιοχή του Παρισιού. Η αναπλήρωση άρχισε παντού χωρίς δυσκολία.

Είμαστε απομονωμένοι.

Πώς θα μπορέσουμε να ξανακερδίσουμε το χαμένο έδαφος; Οι σύντροφοι λένε την άποψή τους ο ένας μετά τον άλλον. Ο Πρίμο ο Σικελός, ο Ζωρζ ο Γιουγκοσλάβος, ο Σάντοκ ο Αλγερινός, ο Κριστιάν ο Βρεττόνος, ο Μπουμπακάρ από το Μαλί... Ο Βερβέρος τσοπάνης απ' τις βαφές, ο Μωχάμεντ, μιλάει περισσότερο απ' όλους με τη μονότονη φωνή του, με τον περίεργο τρόπο του, διαλέγοντας λογοτεχνικές λέξεις. Αύριο το πρωί θα μιλήσουμε στους απεργούς της Δευτέρας που δεν απεργήσανε σήμερα· ίσως μπορέσουμε να αντιστρέψουμε το ρεύμα, να αντιμετωπίσουμε έστω και μερικά τις απειλές των υπεύθυνων. Αλλά αυτό δεν αρκεί, θα πρέπει να προσπαθήσουμε να πλατύνουμε τη βάση του κινήματος, να βρούμε κάθε δυνατό στήριγμα. Η εργοστασιακή επιτροπή της C.G.T. μοίρασε μια προκήρυξη την προηγούμενη βδομάδα ενάντια στην αναπλήρωση. Τη Δευτέρα και την Τρίτη δεν εμφανίστηκε. Ο Μωχάμεντ είναι έτοιμος να πάει να τους βρει σαν εκπρόσωπος της επιτροπής βάσης και να τους ζητήσει να πάρουν το λόγο στην καντίνα το μεσημέρι. Οι αντιπρόσωποι μπορούν ν' αποτελέσουν μια νόμιμη προσαΐα, ένα θεσμό καταφύγιο.

Σύμφωνοι στο να ζητήσουμε από τους αντιπρόσωπους να πάρουν το λόγο.

Άλλο θέμα. Να προσπαθήσουμε να συζητήσουμε με τους ρυθμιστές και με ορισμένους εργοδηγούς. Οι Γιουγκοσλάβοι υποστηρίζουν πως θα πρέπει να φτιάξουμε μια προκήρυξη για τους υπεύθυνους των τμημάτων που θα τους καλεί να μην παίζουν το ρόλο του απεργοσπάστη. Έντονη συζήτηση. Μερικοί πιστεύουν πως αυτό είναι άχρηστο. Ο Κριστιάν λέει πως η πλειοψηφία των υπεύθυνων είναι μέλη της C.F.T.: πρόκειται για επίσημους απεργοσπάστες. Ναι, αλλά όχι όλοι. Έχει σημασία να δείξουμε πως ξέρουμε να ξεχωρίζουμε τους υπεύθυνους που παραμένουν σχετικά ουδέτεροι. Τελικά η ιδέα της προκήρυξης γίνεται δεκτή πάνω στη βάση ενός συμβιβασμού που προτείνει ο Πρίμο: θα καταγγείλουμε ονομαστικά τους υπεύθυνους που έκαναν ανοιχτό εκφοβισμό και απειλούσαν στις πέντε η ώρα τους εργάτες που απεργούσαν. Αλλά ταυτόχρονα δ' απευθυνθούμε στο σύνολο των στελεχών, στους υπεύθυνους, στους εργοδηγούς, στους ρυθμιστές, και θα τους πούμε: η δουλειά σας δε θα έπρεπε να είναι μια δουλειά εκφοβισμού - και για σας είναι ένα ζήτημα αξιοπρέπειας. Το δικαίωμα της απεργίας υπάρχει. Η απεργία είναι θέμα συνείδησης και αφορά τον καθένα χωριστά. Σεβαστείτε τους εργάτες που σταματούν στις πέντε η ώρα.

Επίπονη σύνταξη.

Η σύγκέντρωση τραβάει σε μάκρος, με πολλές λεπτομέρειες και επαναλήψεις. Η κούραση μας υπονομεύει και διαστέλλει τις παρεμβάσεις. Δεν ακούμε καλά, εκνευριζόμαστε, μιλάμε δυνατά... Τέλος πάντων. Τέλειωσε. Το πρόβλημα είναι η εφαρμογή. Ο Μωχάμεντ και ο Σιμόν θα πάνε να βρουν τον Κλατζμάν, τη νύχτα (μένει σε μια εργατική πολυκατοικία στο Ιβρύ). Ο Πρίμο, ο Κριστιάν κι εγώ θα πάμε να πολυγραφήσουμε τις προκηρύξεις με τον Υβ.

Μεμβράνες. Λάθη στο χτύπημα. Ξαναχτύπημα.

Ο πολύγραφος. Το ρυθμικό του μουρμούρισμα. Σα ν' ακούω ένα τρένο να τρέχει ήρεμα μεσ' τη νύχτα. Εικόνες από αλλού.

Η νύχτα χάνεται μέσα σε μυρωδιές από μελάνι και το τρίξιμο του χαρτιού.

Απότομα έρχεται το πρωινό.

Μηρος στο εργοστάσιο στις επτά παρά τέταρτο. Το γρήγορο καρδιοχτύπημα μετά από άγρυνες νύχτες. Οξυμένη και ανήσυχη αντίληψη των ήχων, των προσώπων, των φωτοσκιάσεων, της νύχτας που τελειώνει. Το μέταλλο της μεγάλης πόρτας, η γλιστερή γωνία του πεζοδρομίου, η συμμετρική μάζα των κτιρίων του εργοστασίου, η σιωπηλή ουρά των προσλήψεων, τα αχνά σύννεφα από τις ανάσες και τα τσιγάρα στον παγωμένο αέρα.

Μοιράζουμε τις προκηρύξεις μας.

Κι έρχεται ξαφνικά. Σαν μια γροδιά στο στομάχι.

Τέσσερεις τύποι που ορμούν. Βία. Προκηρύξεις που πετιούνται στον αέρα. Κάποιος πέφτει στο πεζοδρόμιο. Χτυπήματα. Ανταύγειες από μπουφάν μέσα στη νύχτα. Κραυγές. Ουρλιάζουν: "Ξεκομπιστείτε από δω! Οι εργάτες θέλουν να δουλέψουν!" Αναγνωρίζω μια φάτσα, ένα ρυθμιστή της περιχείλιωσης. Τρέχουμε προς τα κει. Διακρίνω τον Κριστιάν πιασμένο στα χέρια μ' έναν τύπο και τον Υβ με κάποιον άλλο. Αρπάζω έναν από το γιακά και παρουσιάζεται ένα χοντρό πρόσωπο, παραμορφωμένο από τη λύσσα, για να εξαφανιστεί αμέσως μετά, μέσα στο στριμωξίδι. Κινήσεις. Κάποιοι εργάτες μας βοηθάνε. Ακούω: "Είναι εργοδηγοί, τύποι της C.F.T.!" Ακόμα: "Υπάρχει ένας τραυματίας!" Ένας απ' αυτούς που μοίραζαν προκηρύξεις είναι καταματωμένος. Ένας άλλος, ξεφεύγοντας από το σημείο της συμπλοκής, προστατεύει το πακέτο με τις προκηρύξεις. Κάποιος φωνάζει στους τύπους: "Δεν είσαστε εργάτες, είσαστε μπάτσοι του

αφεντικού!" Σπρωγμένοι, μπαίνουν στο εργοστάσιο απειλώντας: "Θα ξανάρθουμε περισσότεροι και θα σας λιανίσουμε!"

Λαχάνιασμα μετά τη συμπλοκή.

Διορθώνουμε τα τσαλακωμένα ρούχα.

Ο σύντροφος που έχει ματώσει, βάζει ένα μαντήλι στο μέτωπο.

Το μοίρασμα ξαναρχίζει.

Οι αναπνοές ηρεμούν προοδευτικά.

Δεύτερο σφίξιμο της βίδας: η μέρα θα 'ναι δύσκολη.

Ο Ζινώ αρχίζει την επίθεση από τις εφτάμιση.

Το μέρος όπου ξεφορτώνω τις κούνιες βρίσκεται στην είσοδο του τμήματος, ακριβώς απέναντι από το γραφείο του προσωπάρχη. Από το πόστο μου βλέπω λίγα μέτρα πιο πέρα, το πράσινο μεταλλικό κλουβί, με τα αδιαφανή τζάμια, που εξέχει από τον τοίχο του τμήματος.

Κατά τις εφτάμιση λοιπόν, αρχίζει ένα πηγαϊνέλα που μου κινεί την περιέργεια. Ένας ρυθμιστής αντικαθιστά τον Μαύρο από το Μαλί που δουλεύει στα σασί, στη μεγάλη αλυσίδα, και τον στέλνει στο γραφείο. Αυτός περνά αργά από μπροστά μου και μπαίνει διατάζοντας στο γυάλινο κλουβί. Δυο τρία λεπτά αργότερα, τον βλέπω να ξαναβγαίνει σαν κεραυνοβολημένος και να ξαναπηγαίνει στη θέση του. Ο ρυθμιστής αλλάζει στη συνέχεια έναν Πορτογάλο από τις πόρτες. Το γραφείο. Ο τύπος έχει μια άσχημη όψη βγαίνοντας. Στη συνέχεια είναι η σειρά του Στεπάν, του Γιουγκοσλάβου στις κλειδαριές, που τον βλέπω να ξαναβγαίνει με σφιγμένα δόντια, αναπνέοντας γρήγορα, οργισμένος. Ένας άλλος, κι ακόμα ένας άλλος.

Στο διάλειμμα των οχτώ και τέταρτο, τρέχω να μάθω τι συμβαίνει. Πρόκειται για ατομική κλήση κάθε απεργού. Ο υπεύθυνος μεταχειρίζεται για όλους την ίδια γλώσσα: η εγκατάλειψη της δουλειάς στις πέντε το απόγευμα είναι παράνομη, είναι μια παραβίαση της σύμβασης εργασίας. "Ξέρετε τουλάχιστον τι σημαίνει "σύμβαση εργασίας" στα γαλλικά; Καλά θα κάνετε να το μάθετε. Δε βρισκόμαστε σε μια χώρα αγρίων. Εδώ υπάρχουν νόμοι". Συμπέρασμα: σε παρόμοιες περιπτώσεις, η διοίκηση έχει το δικαίωμα ν' απολύσει χωρίς προειδοποίηση. Και σ' αυτούς που μένουν στα σπίτια της Σιτροέν, τους δύμισε πως πρόκειται για μια καλή προαίρεση της διεύθυνσης την οποία μπορεί να σταματήσει όποτε θέλει αυτή. "Προσέξτε, η Γαλλία σας δέχτηκε αλλά θα πρέπει να σέβεστε τους νόμους της. Μπορείτε να φύγετε".

Καλούν μονάχα τους μετανάστες. Έτσι κι αλλιώς πρόκειται για την συντριπτική πλειοψηφία.

Όλο το πρωινό τους βλέπω να διαδέχονται ο ένας τον άλλο στο γραφείο του Ζινώ. Κάθε φορά φαντάζομαι τη σκηνή που διαδραματίζεται πίσω από το αδιαπέραστο τζάμι. Ο προσωπάρχης καθισμένος, καλοβουλευμένος στην πολυθρόνα του, πίσω από τα χαρτιά του, το τουήντ σακάκι του ανοιχτό. Απέναντι ο άλλος, όρθιος, νιώθοντας άβολα μέσα στα λεκιασμένα ρούχα του, διαποτισμένος από τα στίγματα της αλυσίδας που μόλις έχει αφήσει, στριμωγμένος σ' αυτή την άνιση αντιπαράθεση. Τι στάση να κρατήσει; Να τον κοιτάει στα μάτια; Θα το θεωρήσει πρόκληση. Να κατεβάσει το κεφάλι, να κοιτάζει χάμω; Πώς να δεχτεί μια ακόμα ταπεινώση; Ν' αφήσει το βλέμμα του να πλανιέται δεξιά, αριστερά, στο βάθος; Τυπική περίπτωση, ε; Αυτοί οι μετανάστες έχουν πάντα ένα φευγαλέο βλέμμα: άντε να εμπιστευτείς τέτοιους ανθρώπους... Και στο στόμα του προσωπάρχη, ακόμα κι αυτός ο πληθυντικός που χρησιμοποιεί αποκτάει το χαρακτήρα μιας έμμεσης απειλής. Αντίθετα με τους εργοδηγούς και τους προϊστάμενους που μιλάνε χωρίς τρόπους (και χωρίς να κρατάνε τη γλώσσα τους), ο Ζινώ σου απευθύνεται πάντα με το επώνυμο σου και φροντίζει να μιλάει στον πληθυντικό, "Προσέξτε κύριε Μπενχαμούν..." Δεν πρέπει να σας παραπλανήσει. Σ' αυτή του τη στάση δεν υπάρχει κανένα ίχνος σεβασμού,

Άλλωστε όλη η υπόλοιπη συμπεριφορά του και οι φράσεις του σου λένε μόνιμα: "Βρωμομετανάστη". Όχι, ο λόγος για τον οποίο μιλάει μ' αυτό τον ιδιαίτερα τελετουργικό τρόπο είναι για να κατανοήσετε καλά, σ' αυτά που λέει, την επίσημη γλώσσα των συστημένων επιστολών με πιστοποιητικό επιδόσεως. Προειδοποιήσεις, υποχρεωτικές αργίες, απόλυση.

Στην έξοδο προσπαδώ να μαντέψω το αποτέλεσμα πάνω σε κάθε πρόσωπο. Θα κρατήσει; Δε θα κρατήσει; Αυτός δείχνει να 'χει καταρρεύσει. Στην όψη του άλλου δείχνει να κυριαρχεί ο θυμός. Να ένας άλλος που βγαίνει ανασηκώνοντας τους ώμους μοιρολατρικά. Ο Ζωρζ απομακρύνεται καγχάζοντας και βρίσκει την ευκαιρία να σταματήσει για ν' ανάψει τσιγάρο. Ένας Αλγερίνος βγαίνει τόσο κλονισμένος που φαίνεται να διστάζει για το δρόμο που πρέπει ν' ακολουθήσει για να ξαναγυρίσει στη θέση του. Και για μερικές στιγμές πλανιέται εδώ κι εκεί μέσα στο τμήμα.

Μέχρι το μεσημέρι έχουν περάσει καμία τριανταριά εργάτες. Οι υπόλοιποι περιμένουν τη σειρά τους. Διάχυτη ανησυχία.

Καντίνα. Το διάβημα του Μωχάμεντ και του Σιμόν στην εργοστασιακή επιτροπή της C.G.T. πέτυχε. Ένας αντιπρόσωπος παίρνει το λόγο. Νάτος, προχωράει, σωματώδης, με πέτσινο σακάκι. Είναι ο Μπολντό, ένας Γάλλος ειδικευμένος, φωνακλός και παλιός στο εργοστάσιο. Φωνάζει για να τον ακούσει όλος ο κόσμος. Καταγγέλλει τους εκφοβισμούς, τονίζει πως η απεργία είναι νόμιμη και ζητάει από τους εργάτες να πληροφορούν τους αντιπρόσωπους για τις παραβιάσεις του δικαιώματος της απεργίας στα διάφορα τμήματα. Ακούγεται μέσα σε μια ησυχία που σπάει μονάχα από το θόρυβο που κάνουν οι δίσκοι και οι καρέκλες των νεοφερμένων. Μόλις τελειώνει, ξαναρχίζει ο σαματάς και σε κάθε τραπέζι αυτοσχέδιοι διερμηνείς εξηγούν αυτά που είπε. Κάθε μίση ώρα ξανακάνει την ίδια παρέμβαση για να παρακολουθήσει την γρήγορη εναλλαγή των εργατών από τα διάφορα τμήματα στο εστιατόριο.

Επιτέλους! Η C.G.T. πήρε θέση, για πρώτη φορά μετά το ξεκίνημα της απεργίας. Μάδαμε πως έγινε μια έντονη συζήτηση στα γραφεία της εργοστασιακής επιτροπής. Μερικοί δεν ήθελαν ούτε ν' ακούσουν γ' αυτή την κινητοποίηση που ξεκίνησε από "αριστεριστές". Ο Γκαλίσ, ένας από τους υπεύθυνους της εργοστασιακής επιτροπής, ο πιο λυσσαλέος εναντίον μας, επέτρεψε "σ' αυτούς τους φοιτητές που έρχονται να δώσουν μαθήματα στην εργατική τάξη" (ο ίδιος είναι προϊστάμενος χρονομέτρης στο γραφείο μεθόδων). Αλλά τελικά διαμορφώθηκε μια πλειοψηφία υπέρ της υποστήριξης της απεργίας. Οι τύποι από τις βαφές και ο Κλατζμάν τα κατάφεραν. Ο μπαρμπα Ζοζό, ο γείτονας μου στα αποδυτήρια, μου είπε μάλιστα πως μας υποστήριξε και πως επέμενε ότι το συνδικάτο έπρεπε να πάρει θέση.

Χωρίς αμφιβολία, αυτή η παρέμβαση της C.G.T. θα δώσει ένα είδος νόμιμης κάλυψης στην απεργία μας στα μάτια ορισμένων εργατών. Είναι σημαντικό. Αλλά αυτό θα είναι αρκετό για να εξισορροπήσει τις απειλές, όλο και πιο συγκεκριμένες, που απευθύνει η διεύθυνση σε κάθε απεργό; Αμφίβολο.

Το απόγευμα ο Ζινώ συνεχίζει. Κλήση, πόστα, "μπορείτε να ηγηγίνατε".

Η μέθοδος του είναι απλή και αποτελεσματική. Ο κάθε απεργός πρέπει να νιώσει πως τον έχουν επισημάνει και τον απειλούν προσωπικά, θα πρέπει να τον απομονώσει από τη σχετική προστασία της συλλογικής δράσης στη διάρκεια της οποίας μπορεί να αισθάνεται τον εαυτό του ένα με τη μάζα, σχεδόν ανώνυμο, θα πρέπει λοιπόν ν' ακούσει το όνομα του. Να το δει μέσα σ' ένα κόκκινο κύκλο, στη λίστα που κρατάει ο Ζινώ. Να νιώσει, έστω και για λίγα λεπτά, όλο το μηχανισμό της Σιτροέν, πάνω στον εαυτό του και μόνο, μέσα στους τέσσερεις τοίχους

αυτού του γυμνού μεταλλικού γραφείου, που αντηχεί από το βουητό των γειτονικών αλυσίδων.

Τρακόσιοι ανυπάκουοι, είναι πολλοί. Το ένα τέταρτο του εργοστάσιου, και ακόμα περισσότερο αν υπολογίσουμε μονάχα τους εργάτες. Έτσι η επίθεση γίνεται σ' όλη την επιφάνεια, σημείο προς σημείο, για ν' αποσπασθούν κατ' αρχήν μερικά στοιχεία. Να περιοριστεί αυτή η μάζα. Σε δυο τρία λεπτά, ο καθένας από κείνους που παρελαύνουν στο γραφείο του Ζινώ, νιώθει να περνάει επάνω του το πλανιστήρι. Υπάρχουν τόσες και τόσες λέξεις στην γλώσσα της παραγωγής για να χαρακτηρίσουν αυτή την ενέργεια της ισοπέδωσης: πλανίζω, λειαίνω, πελεκάω, τρίβω με το γυαλόχαρτο, λιμάρω, σφυρηλατώ... Ξύλινες σανίδες, πέτρινοι όγκοι, δέσμες από ατσάλι, λαμαρίνες. Και για τον άνθρωπο, αυτό το ιδιαίτερο υλικό με το οποίο ασχολείται ο Ζινώ, τι λέξη να χρησιμοποιήσεις;

Άλλος τομέας του μετώπου: οι εργοδηγοί. Να είχε άραγε η προκήρυξη μας κάποιο αποτέλεσμα; Στα κενά της δουλειάς προσπαθούμε να εκτιμήσουμε την επίδρασή της. Σύμφωνα με τον Σιμόν, ορισμένοι εργοδηγοί έχουν ηρεμήσει. Όχι βεβαία οι προϊστάμενοι. Σ' αυτό το επίπεδο, το ανώτερο στην ιεραρχία του τμήματος, δεν υπάρχουν παρά μόνο αδιάλλακτοι του συστήματος Σιτροέν. Ο Υγκέ στο 85, ο Γκραβιέ στο 86, οι αντίστοιχοί τους στις βαφές και στην περιχέλιωση, συνεχίζουν με την ίδια ένταση την πολιτική της πολιορκίας: βρίσκονται παντού, φωνάζουν, πολλαπλασιάζουν τα κομμάτια που απορρίπτονται και τις συμπληρωματικές εργασίες. Αλλά πιο κάτω, στο επίπεδο των εργοδηγών και των ρυθμιστών, φαίνεται να υπάρχει ένας κάποιος δισταγμός. Ο Ντυπρέ φάνηκε λίγο πιο διακριτικός από χθες. Και ο κοκκινομάλλης ρυθμιστής με το ιρλανδέζικο κεφάλι, στο 85, (εκείνος που με είχε μιήσει, χωρίς επιτυχία, στην τοποθέτηση του καουτσούκ στα παράθυρα), σφύριξε στο Σιμόν, μασώντας μια υποθετική πίπα και καταπίνοντας τις μισές λέξεις του: "Δε με νοιάζει εμένα... Πέντε η ώρα, έξη παρά τέταρτο... δεν είναι δίκη μου δουλειά... 'γω είμαι δω για τη δουλειά, όχι για τα ωράρια..." Ο Σιμόν μας ανάφερε με θριαμβευτικό τόνο αυτές τις φράσεις στο διάλειμμα των τρεις και τέταρτο. Ο Ζωρζ του υπενθύμισε πως αυτός ο ρυθμιστής ήταν πάντα ιδιόρρυθμος. Δε θα πρέπει να 'χουμε πολλές αυταπάτες. Στις πέντε το απόγευμα θα δούμε τι θα κάνουν οι εργοδηγοί. Αμυδρή ελπίδα ωστόσο πως θα είναι λιγότερο απειλητικοί από χθες την ώρα της στάσης. Στο βαθμό μάλιστα που όλοι έμαθαν αμέσως πως το συνδικάτο μίλησε στην καντίνα ενάντια στις πράξεις εκφοβισμού των υπεύθυνων.

Καθώς πλησιάζει πέντε η ώρα, και αρχίζουν να κυλάνε τα τελευταία λεπτά της έντονης αναμονής, είναι αδύνατο να προβλέψουμε τι πρόκειται να συμβεί. Κατορθώσαμε άραγε ν' αντιστρέψουμε το ρεύμα; Ή αντίθετα ο Ζινώ και οι δικοί του κατάφεραν να τρομοκρατήσουν αρκετούς εργάτες ώστε να καταρρεύσει η απεργία; Και αν εμφανιζόταν μια γενικευμένη ανάταση, ακόμα περισσότερο απεργοί από την πρώτη μέρα; Μερικές στιγμές πιάνω τον εαυτό μου να ονειρεύεται αυτό το ξέσπασμα που θα έκανε τη Σιτροέν να υποχωρήσει, που θα την υποχρέωνε να εγκαταλείψει την αναπλήρωση... Όχι, ας είμαστε λογικοί. Αλλά αυτή την Τετάρτη, κεντρική μέρα της βδομάδας, η απεργία μας αντιμετώπισε τόσες παρεμβάσεις και γεγονότα! Η επίθεση της C.F.T. στο μίρασμα των προκηρύξεων το πρωί, η επιχείρηση - πλάνισμα του προσωπάρχη, η απειλή της έξωσης από τις εστίες και της απόλυσης, η ομιλία της C.G.T. στην καντίνα, οι αντιθέσεις μέσα στην εργοστασιακή επιτροπή του συνδικάτου, οι αντιφατικές φήμες σχετικά με τις διαθέσεις των υπεύθυνων. Κι ο εκνευρισμός αυτών των επαναλαμβανόμενων στάσεων, η προσπάθεια που πρέπει ν' ανανεώνεται κάθε απόγευμα, η κούραση που συσσωρεύεται καθώς προχωρά η βδομάδα. Γυρνάω και ξαναγυρνάω στο κεφάλι μου όλα τα δεδομένα. Η συνισταμένη; Βρίσκεται στο καθένα απ' αυτά τα κεφάλια, τα σκυμμένα πάνω στη δουλειά της αλυσίδας, σημα-

δεμένα από την εξάντληση του τέλους της μέρας και την ανησυχία για την απόφαση που θα πρέπει να πάρουν.

Πέντε η ώρα.

Οι εργοδηγοί στημένοι και πάλι κοντά στις πόρτες, απειλητικοί, ενισχυμένοι από μερικούς εργοδηγούς. Φωνάζουν σ' αυτούς που φεύγουν.

Η στάση. Γρήγορη, σαφής, σιωπηλή. Το τμήμα αδειάζει κατά ένα ποσοστό. Αρκετό για να σταματήσουν οι αλυσίδες. Κάπως λιγότερο μαζικό από χθες, μου φαίνεται.

"Καφέ ντε Σπορ", απολογισμός. Περίπου διακόσιοι πενήντα απεργοί. Μας πλάνισαν πενήντα συντρόφους.

Και πάλι προκηρύξεις. Η βδομάδα έχει σχεδόν τελειώσει, κρατάτε καλά, απολογισμός τμήμα σε τμήμα· επιμένουμε στον παράνομο χαρακτήρα των απειλών του Ζινώ, καταγγέλλουμε τα παραμύθια για την "διακοπή της σύμβασης εργασίας". Δε θα υποχωρήσουμε.

Το ατελείωτο μурμουρητό του πολύγραφου.

Γλιστράμε σαν υπνοβάτες προς την αυγή της Πέμπτης. Τα βαθουλωμένα μάγουλα και τα πυρετώδικα μάτια του Κριστιάν με τρομάζουν. "Ξεκουράσου, θ' αναλάβουμε εμείς τις προκηρύξεις και το μοίρασμα". Δε θέλει. Αλλά όταν μιλάει πνίγεται στο βήχα. Την Πέμπτη, πρωί πρωί, ο Ζωρζ έρχεται αξύριστος, το πρόσωπο του σκεπασμένο από μια αρχή γενειάδας, και μου φαίνεται πως το παλτό του Πρίμο είναι τσαλακωμένο... Απίστευτο! Αυτή η βδομάδα, που διαρκεί αιώνες, θα τελειώσει ποτέ;

Η Πέμπτη κυλάει μέσα σε μια ομίχλη από κούραση, τεντωμένα νεύρα, μηχανικές επαναλήψεις. Να κρατήσουμε λίγες ώρες ακόμα. Είναι η τελευταία μέρα αντιπαράθεσης αυτή τη βδομάδα. Η Παρασκευή είναι ουδέτερη: έξοδος στις τέσσερεις και τέταρτο για όλο τον κόσμο, δεν υπάρχει αναπλήρωση.

Όλη τη μέρα ο Ζινώ συνεχίζει το πλάνισμα.

Οι προκηρύξεις μας συνεχίζουν να κυκλοφορούν.

Πέμπτη, πέντε η ώρα: λίγο περισσότεροι από διακόσιοι απεργοί.

Η απεργία μας άντεξε όλη τη βδομάδα.

Αυτή η Παρασκευή πέφτει στις 21 Φλεβάρη. Κάθε χρόνο γιορτάζουμε, σε μια διεθνή μέρα αντιιμπεριαλιστικής αλληλεγγύης, αυτή την επέτειο της εκτέλεσης από τους Ναζί της ομάδας Μανουχιάν, μιας ομάδας μεταναστών εργατών της αντίστασης, από την Αρμενία, την Ουγγαρία, την Πολωνία. Εκείνους της κόκκινης αφίσσας, με τα πυρετώδικα και βαθουλωμένα πρόσωπα, παράξενους και ξένους, κυνηγημένους και αδάμαστους, που σκοτώθηκαν στις 21 Φλεβάρη 1944. Μορφές του χτες και του σήμερα, του ίδιου προλεταριάτου των μεταναστών, που αντιστέκεται με πείσμα στη συντριβή. Είμαι ευχαριστημένος που αυτή η 21 Φλεβάρη δε μας βρίσκει ηττημένους.

Ο Ζινώ πραγματοποίησε τις απειλές του: είκοσι απεργοί σύντροφοι διώχτηκαν από τις εστίες της Σιτροέν. Χωρίς καμία διατύπωση: το βράδυ, επιστρέφοντας από το εργοστάσιο, βρήκαν τις βαλίτσες τους μπροστά στην πόρτα. "Πέντε λεφτά διορία για να ξεκουμπιστείτε", τους είπε ο διαχειριστής.

Θα πρέπει να τους βρούμε κάπου να μείνουν. Τα βολεύουμε όπως μπορούμε. Ευκαιριακά καταλύματα.

Σάββατο. Να κοιμηθούμε.

Την Κυριακή συγκεντρωνόμαστε και πάλι για να προετοιμάσουμε τη δεύτερη βδομάδα της

απεργίας. Κατά γενική αποδοχή, θα ήταν αδύνατο να μπλοκάρουμε την παραγωγή για μια βδομάδα ακόμα. Αλλά η πλειοψηφία της επιτροπής βάσης δε δεχόταν με κανένα τρόπο να υποχωρήσει στην ταπείνωση των συμπληρωματικών τριών τετάρτων και ιδίως της δωρεάν δουλειάς. Γι αυτούς είχε γίνει προσωπικό ζήτημα: τίποτα δε θα τους έκανε ν' αλλάξουν γνώμη. Επομένως θα συνεχίζαμε. Ακόμα και αν εντεινόταν η διάβρωση του αριθμού των απεργών. Ακόμα κι αν ο Ζινώ εφάρμοζε και τις υπόλοιπες απειλές του. Ακόμα κι αν η C.F.T. μας έκανε μαζική επίθεση, θα συνεχίζαμε γιατί ήταν θέμα αρχής, θα συνεχίζαμε γιατί ήταν πραγματικά ένα ζήτημα τιμής και όχι απλά μια λέξη που ηχεί ωραία στις προκηρύξεις. Και καθώς η απεργία, ακόμα κι όταν είναι μειοψηφική, δε μπορεί ποτέ να είναι μια απλή αποχή από την εργασία, αλλά είναι πάντα μια αντίσταση, μια αυξημένη δραστηριότητα σε σχέση με τη δουλειά (μιοιάζει σε να κρατάς μια μάζα από γρανίτη: αν την αφήσεις, τσακίζεσαι), ανασκουμπωνόμαστε και πάλι για τη Δευτέρα: καινούργιες προκηρύξεις, καινούργια καμπάνια εξηγήσεων. Άμεση εκκίνηση: το ίδιο βράδυ θα επισκεφτούμε τους απεργούς που γνωρίζουμε και ανά δύο θα γυρίσουμε σ' όλες τις εστίες - στο βαθμό που θα μπορέσουμε να μπούμε μέσα.

Τη Δευτέρα το απόγευμα, παρά τις προσπάθειες της προηγούμενης μέρας, παρά τις προκηρύξεις το πρωί, παρά τις συζητήσεις στ' αποδυτήρια και στα διαλείμματα, ο αριθμός των απεργών έπεσε απότομα στο μισό. Μόνο εκατό εργάτες απεργήσανε στις πέντε η ώρα. Και για πρώτη φορά από τότε που άρχισε η απεργία, η διεύθυνση κατόρθωσε να καλύψει τα κενά στις αλυσίδες, και χάρη στην αντικατάσταση από τους ρυθμιστές, τα στελέχη και μερικούς ειδικευμένους, μπόρεσε να εξασφαλίσει την παραγωγή μέχρι τις έξη παρά τέταρτο, την επίσημη ώρα του σχολάσματος.

Τρίτη 25 Φλεβάρη. Εφτά παρά πέντε. Η αναμονή του πρωινού. Βαδίζω με γρήγορο βήμα προς τις κούνιες. Αυλή, μεγάλες πόρτες, διάδρομοι, σιδερένιες σκάλες, ορθές γωνίες, αλλέες. Συνηθισμένη διαδρομή που την κάνω με κλειστά τα μάτια, με τη σκέψη μακριά. Μπαίνοντας στο εργοστάσιο νιώθω να μπαίνω στην απεργία. Κάτω από το σακάκι μου, το πακέτο με τις προκηρύξεις που θα δώσω μετά από λίγο στο Σιμόν για να τις μοιράσει στη μεγάλη αλυσίδα. Μια έντονη μέρα ετοιμάζεται ν' αρχίσει. Στο διάλειμμα των οχτώ και τέταρτο θα πάω στο 86 για να μιλήσω με το Μουλούντ, αν δεν είναι κει ο Γκραβιέ. Στις δώδεκα και μίση ραντεβού στην καντίνα με το Μωχάμεντ και τον Πρίμο: εκτίμηση της κατάστασης στις βαφές. Α, κι ο Μαλιανός που χθες βράδυ μου είπε πως υπάρχουν κάποιοι που θέλουν να συζητήσουν στις πρέσες. Να μην ξεχάσω να πάω.

Το πόστο μου. Εκεί με περιμένει ο Ντυπρέ. Το ύφος του μου φαίνεται χλευαστικό. Καθώς βαδίζω με το κεφάλι σκυφτός σχεδόν σκοντάφτω πάνω του. Τι κάνει κει πέρα, δίπλα στις κούνιες;

"Μετατίθεσαι στο παράρτημα της οδού Νασιονάλ. Να το χαρτί της εξόδου. Πρέπει να είσαι εκεί στις εφτά και μισή".

Τι είναι πάλι αυτό, το παράρτημα της οδού Νασιονάλ; Δεν το 'χα ξανακούσει ποτέ.

"- Μα..."

"- Δεν έχει μα και ξεμα: μόλις που προλαβαίνεις να πας. Πρέπει να πάρεις τα πράγματα σου γιατί δε θα ξαναγυρίσεις εδώ".

Και οι προκηρύξεις; Και τα ραντεβού; Και ο Μαλιανός από τις πρέσες, και...

"Άντε, λοιπόν, κουφάθηκες; Δεν ξέρεις το δρόμο;"

Ο εργοδηγός ανυπομονεί. Αρχίζω ν' απομακρύνομαι διστακτικά. Ρίχνω ένα ανίσχυρο βλέμμα

στο Σιμόν που παρακολουθούσε τη σκηνή από μακριά. Αδύνατο να του δώσω τις προκηρύξεις, ο Ντυπρέ δεν ξεκολλάει τα μάτια του από πάνω μου. Λυσάω καθώς τις νιώθω κάτω από το σακάκι μου, πια μια άχρηστη μάζα από χαρτί. Εγκαταλείπω το τμήμα. Τα άδεια αποδυτήρια: αλλάζω κάτω από την επιτήρηση του φύλακα. Η πόρτα του εργοστάσιου. Ένας άλλος φύλακας: του δείχνω το χαρτί μου, κουνάει το κεφάλι του και μου κάνει νόημα να φύγω, με μια βαρυστημένη κίνηση.

Ο δρόμος. Μια μικρή διαδρομή. Να η οδός Νασιονάλ. Ψάχνω τη διεύθυνση.

Η αποθήκη των ανταλλακτικών Πανάρ που διοικητικά υπάγεται στο εργοστάσιο Σιτροέν της Πορτ ντε Σουαζύ, σαπίζει σ' ένα παλιό κτίριο, στριμωγμένο σε μια εσοχή ανάμεσα σε πολυκατοικίες. Αδιέξοδο, ολότελα απομονωμένο, πέντε λεπτά με τα πόδια από το εργοστάσιο. Εδώ δουλεύουν έντεκα άτομα, ανάμεσά τους ένας εργοδηγός και ένας γέρος μισόκουφος φύλακας.

Το μυρμήγκι που στριφογυρνάει μεσ' τη μυρμηγκοφωλιά αγνοεί πως μετά από λίγες στιγμές ένα γιγαντιαίο χέρι θα το αποσπάσει με ακρίβεια από τη μάζα των συντρόφων του για να το τοποθετήσει μακριά απ' όλους, μέσα σ' ένα δοχείο. Δε θα του μένει πια παρά να γυρνάει γύρω γύρω, κατά μήκος των παγωμένων τοιχωμάτων, διαπερασμένο ακόμα από τα ρίγη του πρόσφατου πλήθους, αποσβολωμένο από την έκπληξη αυτής της μοναξιάς.

Ενώ βιαζόμουν να φτάσω στις κούνιες σήμερα το πρωί, με το πακέτο τις προκηρύξεις σφιγμένο πάνω στο σώμα μου, με το κεφάλι γεμάτο από τα προβλήματα της απεργίας, περιμένοντας τη μέρα όπως περιμένει κανείς μια μάχη, η περίπτωση μου είχε κιάλας ρυθμιστεί εκεί πάνω, στα γραφεία, κι εγώ δεν το γνώριζα.

Τώρα είναι εφτάμιση το πρωί και βρίσκομαι στην αποθήκη, την καινούργια μου δουλειά. Επαναλαμβάνω στον εαυτό μου, κεραυνοβολημένος από την ταχύτητα αυτής της αλλαγής: το εργοστάσιο, το τμήμα 85, η μεγάλη αλυσίδα, τα Ντεσεβώ, η απεργία, όλα αυτά τελειώσανε για μένα, δε θα μπορώ να τα παρακολουθώ παρά μόνο απ' έξω. Αλλά δε καταφέρνω να το διασηθώ.

Βρίσκομαι μέσα στο γυάλινο δοχείο.

Ο ΝΟΜΟΣ ΤΗΣ ΣΙΤΡΟΕΝ

Η ΑΠΟΘΗΚΗ της Πανάρ, ο τόπος της εξορίας μου, βρίσκεται περίπου ένα χιλιόμετρο μακριά από το εργοστάσιο, χωμένη μέσα στα δρομάκια του 13ου διαμερίσματος, μακριά από τους μεγάλους δρόμους όπου υψώνονται τα κύρια κτίρια, στη λεωφόρο Σουαζύ και στις μεγάλες λεωφόρους. Αυτό το χαμένο παράρτημα έχει την καταγωγή του στα διαδοχικά στρώματα της καπιταλιστικής συγκέντρωσης.

Τα εργοστάσια της Πορτ ντε Σουαζύ ανήκαν κάποτε στον οίκο Πανάρ. Κατασκεύαζαν αυτοκίνητα καθώς και τα περίφημα θωρακισμένα οχήματα - πολυβόλα - η Πανάρ, μικρό ελαφρό τεθωρακισμένο για αντιναρτικές περιπόλους, είχε κάνει θαύματα επί πολλά χρόνια στις αμφίβολες μάχες ολόκληρου του κόσμου: πόσες και πόσες επιδρομές αντιποίνων, καμένες μέχτα*, πυρπολημένα χωριά, άοπλα πλήθη που πολυβολήθηκαν; Σήμερα, τα τεθωρακισμένα κατασκευάζονται αλλού, ο οίκος Πανάρ έχει εξαφανιστεί και στις αλυσίδες της Πορτ ντε Σουαζύ, τα Ντεσεβώ αντικατέστησαν τα οχήματα - πολυβόλα. Αλλά η Σιτροέν, εξαγοράζοντας την Πανάρ

και τις εγκαταστάσεις της, ανέλαβε για μια ορισμένη περίοδο το σέρβις της μακαρίτισσας εταιρείας. Έτσι αποθήκευσαν σ' αυτή τη μικρή αποθήκη της οδού Νασιονάλ μια ολόκληρη στοίβα από εξαρτήματα των αυτοκινήτων Πανάρ. Κι εμείς διαχειριζόμαστε αυτή την κληρονομιά.

Διοικητικά υπαγόμαστε στη Σιτροέν - Σουαζύ. Χτυπάμε κάρτα όπως οι άλλοι, έχουμε τα ίδια ωράρια, ανήκουμε στη δικαιοδοσία του ίδιου προσωπάρχη. Αλλά δεν παράγουμε τίποτα. Ζούμε ανάμεσα σε εκατοντάδες ντουλαπάκια, κατανεμημένα κατά μήκος των στενών διαδρόμων, μέσα στα οποία έχουν τοποθετηθεί τα ανταλλακτικά, σύμφωνα μ' ένα περίπλοκο σύστημα αρίθμησης - που μοιάζει λίγο μ' αυτές τις θεαματικές αίθουσες αρχείων ή φακελλώματος που μας δείχνουν συχνά στον κινηματογράφο, στις ιστορίες κατασκοπείας και στα αστυνομικά φιλμ. Η δουλειά μας έχει μια τρομακτική απλότητα. Παίρνουμε ένα δελτίο παραγγελίας από τον εργοδηγό (έχει ένα μικρό σωρό από τέτοια δελτία που μας το μοιράζει) και εκτελούμε την παραγγελία. Χρησιμοποιούμε γι' αυτό ένα καρότσι και ξεκινάμε για να εφοδιαστούμε κατά μήκος των διαδρόμων, σα να κάναμε τις αγορές μας σ' ένα σούπερ - μάρκετ. Όταν συγκεντρώσουμε τα διάφορα αντικείμενα της παραγγελίας, τα φέρνουμε στον εργοδηγό, που τα ελέγχει και τα στέλνει στη συσκευασία, παίρνουμε ένα άλλο δελτίο κι ένα αδειανό καρότσι και ξαναρχίζουμε. Διαδρομές ισοδύναμες, αεχώριστες, κατά μήκος όμοιων διαδρόμων, διασχίζοντας δεκάδες χιλιόμετρα - τη στιγμή που η επιφάνεια της αποθήκης είναι στην πραγματικότητα ελάχιστη. Όλα αυτά σ' ένα είδος μισοσκοτάδου, γιατί η αποθήκη φωτίζεται μονάχα από μερικές ασθενικές λάμπες.

Υπάρχει επίσης η σιωπή, μια σιωπή κακής ποιότητας που τρίζει, ο γρατζουνιστός ήχος που βγάζουν τα καρότσια και το σούρσιμο των ποδιών: όλος ο κόσμος σέρνει τα πόδια του. Μια δυνατή μυρουδιά από τάγγο γράσσο, που στην αρχή σε πιάνει στο λαιμό και στο τέλος καταλήγει να σε ναρκώνει· όλα τα ανταλλακτικά, για να προστατευτούν από τη σκουριά, καλύπτονται από ένα παχύ στρώμα μιας καφετιάς λιπαρής ουσίας με βάση το λάδι, που με αληθινή ευχαρίστηση το πετάω με μια κοφτερή λάμα όταν δε με βλέπει κανείς. Το μοναδικό στοιχείο ποικιλίας το προσφέρει ο εξωτισμός ορισμένων παραγγελιών: ένα γρανάζι για το Κόνακρυ, ένα κιβώτιο ταχυτήτων για το Αμπιτζάν, ένας άξονας για το Σάο - Πάολο, μπορείς να ονειροπολείς.

Ο καθένας εκτελεί την παραγγελία του όσο πιο αργά γίνεται και στα μισά της μέρας, το θέαμα αυτών των σκιών που περιπλανώνται σιωπηλά κατά μήκος των σκοτεινών ντουλαπιών, λες κι έχουν βυθιστεί α' ένα αγιάτρευτο λήθαργο, έχει κάτι το εξωπραγματικό.

Απόκτησα τη συνήθεια, ανάμεσα από δυο παραγγελίες, να ηγηάινω να μισοκοιμάμαι για μερικά λεπτά σ' ένα απ' τα μεγάλα ντουλαπία, στο βάθος της αποθήκης. Συχνά, στριμωγμένος ανάμεσα σε δυο κινητήρες, κατάφερνα να διαβάσω μια δυο σελίδες από κάποιο βιβλίο, μ' ένα φακό, ξεχνώντας τη Σιτροέν, την Πανάρ και τον υπόλοιπο κόσμο. Μου έτυχε μάλιστα να κοιμηθώ για τα καλά και να με ξυπνήσει ο εργοδηγός που ανησυχώντας για την εξαφάνισή μου, διέσχισε τους σκοτεινούς διαδρόμους φωνάζοντας τ' όνομά μου. Η μυρωδιά του γράσσου με άρπαζε αμέσως και ξανάφευγα για να κάνω τα "ψώνια" μου.

Εκτός από μένα, δεν υπήρχαν παρά γέροι που η Σιτροέν έστελνε εκεί να περιμένουν τη σύνταξή τους. Δεν υπήρχε καμία δυνατότητα συζήτησης και, έτσι κι αλλιώς, η παγωμένη ατμόσφαιρα αυτής της αποθήκης δε προσφερόταν για κάποια επικοινωνία. Μέσα σε μια βδομάδα είχα μάθει απ' έξω τα έντεκα πρόσωπα και ήξερα πως δε μπορούσε να γίνει τίποτα.

Μονάχα ένας γέρος εργάτης μου μιλούσε πότε πότε. Το χαραγμένο από ρυτίδες πρόσωπό του έμοιαζε να καταλήγει σ' ένα πικρό πεσμένο στόμα που συχνά χαμογελούσε με μίαν ακαθόριστη γκριμάτσα. Ένα αδύναμο σώμα που έπλεε μέσα σε μια γκριζα φόρμα, σφιγμένη στη μέση μ' ένα ζωνάρι κουλουριασμένο γύρω της. Η μόνη πραγματικά σημαντική απασχόληση του

Αλμπέρ ήταν πια να μετρά τις μέρες που τον χώριζαν από τη σύνταξη. Και φυσικά δε μου μιλούσε σχεδόν για τίποτε άλλο έξω απ' αυτό, καθώς ονειρευόταν μεγαλόφωνα ένα ειδυλλιακό μέλλον σε μια μονοκατοικία στα προάστια, με γεράνια, με συμμετρικούς κηπάκους και ήσυχα πρωινά. Περνούσε τον καιρό του προσπαθώντας να μου αποδείξει με ατέλειωτους υπολογισμούς πως η συσώρευση πληρωμένων διακοπών και ιδιαίτερων επιδομάτων θα του επέτρεπε να πάρει τη σύνταξη του στα 64 χρόνια και 6 μήνες. "Είναι φυσικό", πρόσθεσε σα να ζητούσε συγγνώμη γι' αυτό του το προνόμιο, "στα 33 χρόνια που δούλεψα στη Σιτροέν δεν πήγα ποτέ στις ασφαλίσεις. Όχι, όχι δεν αρρώστησα ποτέ!" Δεν του 'μεναν παρά δυο μήνες ακόμα: μπορούσε να βλέπει το τέλος.

Το άλλο αντικείμενο του ενθουσιασμού του ήταν η κοινωνική επιτυχία του γιου του που έγινε αστυνομικός. "Καταλαβαίνεις, δεν αγγίζει ποτέ τίποτα με τα χέρια του. Δουλεύει με άσπρα γάντια. Το βράδυ, για να κάτσει στο τραπέζι, δε χρειάζεται καν να πλύνει τα χέρια του!"

Όλα με χώριζαν από τον Αλμπέρ, κι όμως είχα την εντύπωση πως τον καταλάβαινα. Η μικροσκοπική ανάσα μιας ζωής σ' αυτές τις χωρίς ιστορία μέρες στην αποθήκη της Πανάρ.

(Μερικούς μήνες αργότερα. Είχα εγκαταλείψει από καιρό την αποθήκη. Συναντώ κατά τύχη κάποιον που δουλεύει εκεί πέρα:

"Πώς τα πάτε λοιπόν στην οδό Νασιονάλ;

- Τα ίδια πάντα.

- Κι ο γέρο Αλπερ; Την πήρε τη σύνταξη;

- Α, δε ξέρεις τι έγινε; Ναι, βγήκε στη σύνταξη. Και ακριβώς ένα μήνα μετά πέθανε. Καρδιακή κρίση, λένε..."

Φευγαλέα εικόνα: ένα γέρικο πουλί που ζούσε πάντα σε κλουβί.

Μια μέρα το αφήνουν να φύγει. Πιστεύει πως ξεχύνεται μεθυσμένο προς την ελευθερία. Αλλά δεν ξέρει πια. Είναι κάτι το πολύ δυνατό, το πολύ καινούργιο. Τα ατροφικά φτερά του δεν ξέρουν πια να πετούν. Καταρρέει με μιας και πεθαίνει σιωπηλά, ακριβώς μπροστά στην ανοιχτή επιπέλους πόρτα του κλουβιού.

Το σώμα του Αλμπέρ είχε προγραμματιστεί για 65 χρόνια ζωής απ' όλους εκείνους που το χρησιμοποιούσαν. Τριαντατρία χρόνια στο μηχανισμό της Σιτροέν: το ίδιο ζύπνημα, την ίδια ώρα, κάθε πρωί, εκτός από τις περιόδους - πάντα τις ίδιες - των διακοπών. Ποτέ άρρωστος, ποτέ "στις ασφαλίσεις", όπως έλεγε. Αλλά, λίγο πιο φθαρμένος κάθε μέρα. Και το ξάφνιασμα φτάνοντας στο τέλος της διαδρομής: η σιωπή από το ρολόι που δε θα ξαναχτυπήσει ποτέ πια, ο ίλιγγος αυτής της αιώνιας απραξίας... Πήγαινε πολύ).

Αυτή η αποθήκη ανταλλακτικών υπήρξε για μένα ένας τόπος περιορισμού. Έμεινα εκεί πάνω από ένα μήνα. Έχοντας ορκιστεί να μη ζητήσω σε καμία περίπτωση να φύγω μόνος μου, έγινα αιχμάλωτος της Σιτροέν. Τις πρώτες μέρες στη Νασιονάλ, ο παραλογισμός της απομόνωσής μου, ενώ γνώριζα ποιά μάχη διεξαγόταν στο Σουαζύ την ίδια στιγμή, έκανε να φουντώνει μέσα μου μια οργή δίχως καμία δυνατότητα έκφρασης. Τι δουλειά είχα να γυρεύω στα τυφλά, σε κάποιο σκονισμένο ντουλάπι ένα συμπλέκτη για να τον στείλω στην Κολοπετινίτσα, τη στιγμή που στο 85, στις βαφές, στου Γκραβιέ, απέναντι στο Ζινώ και στη συμμορία του, ο Πρίμο, ο Ζώρζ, ο Κριστιάν, κι όλοι οι σύντροφοι της επιτροπής προετοιμάζαν τη σύγκρουση για τις πέντε το απόγευμα; Αλλά άντε να τα εξηγήσεις όλα αυτά σ' ένα γέρο μισόκουφο φύλακα, έναν ξεπεσμένο εργοδηγό που είχε να δει αλυσίδα συναρμολόγησης πάνω από δέκα χρόνια, κι ένα γέρο εργάτη με το μυαλό κολλημένο στη σύνταξη που πλησιάζει.

Είναι συνηθισμένη πρακτική στις επιχειρήσεις να στέλνουν τους ενοχλητικούς, τους "ανήσυ-

χους" ή τους ιδιαίτερα φορτικούς συνδικαλιστές σε απομονωμένα μέρη, σε ξεχασμένα παραρτήματα, σε αποθήκες, σε αυλές, σε ντεπώ. Μια απόλυση κινδυνεύει πάντα να προκαλέσει μια σύγκρουση, να κινητοποιήσει κόσμο γύρω από το θύμα. Γιατί να διατρέξουν αυτόν τον κίνδυνο αν μπορούν να πετύχουν το ίδιο αποτέλεσμα χωρίς καμία δυνατότητα απάντησης; Ο εργοδότης δεν είναι ο μοναδικός υπεύθυνος για την οργάνωση της εργασίας; Αν η διεύθυνση αποφασίζει πως είσαι απαραίτητος για την επιτήρηση μιας τρύπας, ένα χιλιόμετρο μακριά από το τμήμα που βρίσκεσαι, δεν έχεις παρά να υπακούσεις ή να φύγεις.

Αυτό το ήξερα. Αλλά δε φανταζόμουν το βίαιο σοκ που αντιπροσωπεύει. Νιώθεις να σε ξεριζώνουν, σαν ένα ζωντανό μέλος που κόβεται, σφαδάζοντας ακόμα, από τον οργανισμό. Τις πρώτες μέρες, ο οικείος κόσμος της μεγάλης αλυσίδας και των παραρτημάτων της, μου έλειπε οργανικά. Όλα μου έλειπαν. Τα γρήγορα πηγαινέλα του Σιμόν, που περιφερόταν σπρώχνοντας τα καρότσια του και μοιράζοντας τις προκηρύξεις του. Οι μικρές φιλικές χειρονομίες των Γιουγκοσλάβων από τις πόρτες. Οι γυναίκες από τα καθίσματα. Οι αργές και περήφανες κινήσεις των Μαύρων του Μαλί. Οι εκρήξεις του Κριστιάν, οι φευγαλέες επισκέψεις του Σάντοκ, οι μικρές συγκεντρώσεις στο τρίτο σκαλοπάτι... Όλα.

Βρισκόμουν κλεισμένος σ' ένα παράλογο αδιέξοδο για δέκα ώρες τη μέρα, περιορισμένος στο να μετράω τις ώρες και ν' αναμασάω με αγωνία την κατάσταση της απεργίας μας. Στις πέντε το απόγευμα, αμέσως μόλις χτυπούσα την κάρτα μου, έφευγα τρέχοντας, δίχως καν να περάσω από τ' αποδυτήρια, για να μάθω στην έξοδο του Σουαζύ, όπου έφτανα λαχανιασμένος μέσα σε λίγα λεπτά, τα νέα από το εργοστάσιο, απ' αυτό τον κόσμο που ξαφνικά είχε γίνει μακρινός και απαγορευμένος.

Τα νέα ήταν άσχημα.

Κατ' αρχήν συνεχίστηκε το σφυροκόπημα της απεργίας. Στη συνέχεια, μετά από μία σύντομη φαινομενική ηρεμία, άρχισε η σταδιακή διάλυση της επιτροπής βάσης.

Στο τέλος της δεύτερης βδομάδας της απεργίας, η κατάσταση σταθεροποιήθηκε. Καμία πενηνταριά εργάτες στο εργοστάσιο του Σουαζύ εξακολουθούσαν να αρνούνται την αναπλήρωση και απεργούσαν κάθε απόγευμα στις πέντε. Σκορπισμένοι στα διάφορα τμήματα, στις αλυσίδες, σε θέσεις παραγωγής ή σε θέσεις χειρωνακτών, έφευγαν πια ατομικά δίχως καμία ελπίδα να μπλοκάρουν την παραγωγή. Η επίμονη τους, συγκεντρωμένη σ' αυτή τη χειρονομία, που είχε γίνει πια συμβολική, υποδήλωνε καθημερινά την ύπαρξη μιας τελευταίας γραμμής αντίστασης, απέναντι στην ταπείνωση των συμπληρωματικών τριών τετάρτων.

Σ' αυτή την τελευταία γραμμή υπήρχαν εργάτες που δεν τους γνωρίζαμε, που δεν είχαν έρθει ποτέ στις συγκεντρώσεις της επιτροπής, με τους οποίους δεν είχαμε ποτέ την ευκαιρία να μιλήσουμε στο εργοστάσιο.

Αντίθετα, μερικά μέλη της επιτροπής εγκατέλειψαν τελικά την καθημερινή στάση.

Η πλειοψηφία των μελών της επιτροπής εξακολουθούσαν ν' αρνούνται την αναπλήρωση και έβγαιναν στις πέντε. Αλλά είχε επιβληθεί μια σιωπηρή συμφωνία που άφηνε στον καθένα την ατομική ευθύνη αυτής της πράξης. Ο Σιμόν, ο Σάντοκ και μερικοί από τους Μαλιανούς, αποφάσισαν να εγκαταλείψουν στο τέλος της δεύτερης βδομάδας και να δεχτούν το ωράριο της διεύθυνσης. Μ' όλο που κανείς δεν τους το ζήτησε, εξήγησαν ο καθένας τους λόγους του, που αφορούσαν είτε προσωπικές δυσκολίες είτε ιδιαίτερα μέσα πίεσης που είχε πάνω τους η διεύθυνση της Σιτροέν. Ο καθένας ένωθε την αμηχανία τους και το πόσο οδυνηρή τους ήταν η υποχώρηση. Δεν τους κατηγορούσαμε. Ξέραμε όλοι πως η καθαυτό απεργία σα συλλογική ενέργεια, είχε στην πραγματικότητα τελειώσει αφού συγκρατήθηκε, λιανίστηκε και περιορίστηκε προ-

οδευτικά από τη διεύθυνση. Δε μπορούσαμε να την ξαναβάλουμε μπρος. Όσοι επέμεναν σ' αυτήν δεν έκαναν τίποτε άλλο από το να κρατούν μια υπόσχεση που είχαν δώσει στον ίδιο τον εαυτό τους. Ο Πρίμο είχε ορκιστεί να μην υποχωρήσει: καμία τακτική στροφή δε θα τον έκανε ν' αλλάξει γνώμη. Το ίδιο ίσχυε για τον Ζωρζ, τον Στεπάν, τον Πάβελ, τον Κριστιάν και μερικούς άλλους.

Για λίγες μέρες φάνηκε πως αυτό το στάτους κβο θα συνεχιζόταν.

Στις πέντε, οι πενήντα αδιόρθωτοι πήγαιναν στα αποδυτήρια δίχως κανένα επεισόδιο. Τα πόστα τους είχαν πια εντοπιστεί και οι ρυθμιστές τους αντικαταστάουσαν αμέσως στις αλυσίδες. Για τις θέσεις με παραγωγή και για ένα μέρος από τις δουλειές των χειρωνακτών, τρία τέταρτα απουσίας δεν είχαν καμία άμεση συνέπεια στην παραγωγή.

Η τάξη έμοιαζε να έχει αποκατασταθεί, η παραγωγή κυλούσε κανονικά στις δέκα ώρες της εργάσιμης ημέρας: φανταζόμουν πως το σύστημα Σιτροέν αδιαφορούσε γι' αυτή τη συμβολική εκδήλωση που αντιπροσώπευε η έξοδος πενήντα ατόμων στις πέντε το απόγευμα. Αλλά φαίνεται πως δεν το γνώριζα καλά. Οι εργάτες δίνουν μεγάλη σημασία στα σύμβολα; Το ίδιο και τ' αφεντικά. Δεν αρκεί να τους υποχρεώσουν να παράγουν. Πρέπει και να τους γονατίσουν. Για την ακρίβεια, η ανεμπόδιστη εξασφάλιση της παραγωγής σημαίνει για τη διεύθυνση υποταγή των παραγωγών: η παραμικρή απόπειρα ανάτασης αποτελεί μian ανεπίτρεπτη απειλή έστω και αν δεν έχει καμία άμεση υλική συνέπεια. Το σύστημα δεν παραβλέπει τίποτα.

Ξαφνικά, στις αρχές του Μάρτη, ενώ τίποτα δεν προανάγγελλε τη θύελλα, η διεύθυνση εξαπόλυσε μια συστηματική καταδίωξη ενάντια στους πιο δραστήριους εργάτες της επιτροπής βάσης. Αυτή η επιλεκτική καταστολή χτύπησε με τέτοια ακρίβεια τα πιο αλύγιστα στοιχεία της ομάδας μας ώστε άρχισα ν' αναρωτιέμαι σε ποιο βαθμό ο χαφιεδισμός της Σιτροέν είχε επιτρέψει στην επιχείρηση να γνωρίζει την εσωτερική μας λειτουργία.

Έπεσαν διαδοχικά: ο Κριστιάν, ο Ζωρζ, ο Στεπάν και ο Πάβελ, ο Πρίμο.

Η μέθοδος της επίθεσης ήταν όμοια σε κάθε περίπτωση. Όχι απολύσεις αλλά ένα εντατικό σφυροκόπημα: να γίνει ο βίος αβιώτος για κείνον που αποτελεί το στόχο. Όλος ο μηχανισμός ελέγχου, παρενοχλήσεων και εκβιασμού, που από τις 18 Φλεβάρη έπεσε πάνω στο σύνολο των απεργών εργατών του εργοστασίου, συγκεντρώθηκε πια μεθοδικά στους σεσημασμένους "θερμokeφάλους". Η διεύθυνση είχε διαλέξει μια δεκάδα άτομα. Είχε τον τρόπο της να τους υποχρεώσει να "παραιτηθούν", να εξαφανιστούν.

Ο Κριστιάν.

Ο Ντυπρέ πέρασε μια βδομάδα βασανίζοντάς τον. Του απαγόρευσε κάθε μετακίνηση στο τμήμα. Ο Βρεπτόνος, πολύ νευρικός, είχε μια ζωτική ανάγκη να κινείται, να μετακινείται, και δεν κατάφερε να βρει μια κάποια ισορροπία παρά μόνο αν άφηνε το πόστο του κάθε δυο τρεις ώρες για να κάνει μια βόλτα στο τμήμα. Αυτή η ακινησία ήταν γι' αυτόν ένα σοβαρό σοκ. Ο Κριστιάν έσφιξε τα δόντια και κράτησε καλά για δυο τρεις μέρες. Αλλά έγινε πιο ευερέδιστος, χάνοντας την αυτοκυριαρχία του για λεπτομέρειες, μιλώντας απότομα στους διπλανούς του.

Στή συνέχεια ο Ντυπρέ άρχισε να του σπάει τα νεύρα για τον τρόπο που τοποθετούσε τα καουτσούκ. Τον έβαλε να ξανακάνει ένα δήθεν κακοφτιαγμένο κάδισμα. Και μετά άλλο ένα. Τέλος, του ανάγγειλε θριαμβευτικά, μια Πέμπτη στις πέντε η ώρα, πως η παραγωγή αυξήθηκε κατά πέντε καθίσματα και πως αν δεν καθόταν να τα φτιάξει, θα του αφαιρούσαν ένα μέρος από το μισθό του. Τρελός από λύσσα, ο Κριστιάν πέταξε ένα καουτσούκ προς την κατεύθυνση του Ντυπρέ - χωρίς να τον πετύχει - και ούρλιαξε πως θέλει να φύγει. Ο άλλος δε ζητούσε τίποτα περισ-

σότερο. Τον συνόδεψε χωρίς κανένα σχόλιο στο γραφείο, δε μίλησε καν για τη βίαιη χειρονομία του και τον παρέδωσε στον προσωπάρχη που τον έβαλε να υπογράψει τα χαρτιά της παραίτησής του. Λιγότερο από ένα τέταρτο μετά βρισκόταν μπροστά στην πόρτα, ζαλισμένος ακόμα από την ίδια του την έκρηξη κι απ' αυτή την ξαφνική αναχώρηση. Η Σιτροέν είχε λήξει γι' αυτόν.

Φτάνοντας από τη Νασιονάλ, τον βρήκα εκεί πέρα να τρέμει από αγανάκτηση, να τρώγεται με τα ρούχα του επειδή τους άφησε να του την φέρουν.

"Έκανα μαλακίες. Σπάσανε τα νεύρα μου..."

Ο Ζωρζ, ο Στεπάν και ο Πάβελ.

Οι τρεις Γιουγκοσλάβοι στις πόρτες είχαν οργανώσει τη δουλειά τους από καιρό ανεξάρτητα από τις επίσημες διατάξεις. Τοποθετημένοι στη συναρμολόγηση των κλειδαριών, είχαν μετατρέψει και συγκεντρώσει τις διαδικασίες έτσι ώστε να μπορούν να απελευθερώνονται διαδοχικά από τη σκλαβιά της αλυσίδας. Η επιδεξιότητα των χεριών τους και η ταχύτητα τους τους είχε επιτρέψει να κατακτήσουν μια ζώνη αυτόνομης λειτουργίας εκεί όπου οι αποφάσεις του γραφείου μεθόδων αποτελούσαν υποτίθεται το μοναδικό νόμο. Οι υπεύθυνοι, επειδή μονάχα πλεονεκτήματα αποκόμιζαν απ' αυτή τη διευθέτηση - δεν υπήρχε ποτέ καθυστέρηση ή ελαττωματικά κομμάτια - τους άφηναν ήσυχους.

Όταν πήραν την απόφαση να χτυπήσουν, ο εργοδηγός Υγκέ δε δυσκολεύτηκε να βρει την πιο αποτελεσματική μέθοδο αντιποίνων ενάντια σ' αυτούς τους τρεις: τους χώρισε. Αυτό το μικρό κομμάτι Γιουγκοσλαβίας, που είχε εγκατασταθεί μέσα στα δέκα μέτρα των τριών θέσεων της αλυσίδας, τινάχτηκε στον αέρα ένα ωραίο πρωί. Τρεις μεταθέσεις. Ο Πάβελ βρέθηκε στο τμήμα περιχειλωσης, ο Στεπάν στο βαφείο και ο Ζώρζ στη λείανση (μια από τις πιο μισητές θέσεις γιατί σε υποχρέωνε να μένεις δέκα ώρες τη μέρα μέσα στη σιδερόσκονη και στο στρόβιλο μικροσκοπικών ρινισμάτων μετάλλου).

Διασκορπισμένοι, χάνοντας απότομα ένα ρυθμό ζωής στη δουλειά που είχαν οικοδομήσει με υπομονή εδώ και χρόνια, μετεφερμένοι σε θέσεις ιδιαίτερα δύσκολες, οι τρεις Γιουγκοσλάβοι αποφάσισαν από κοινού πως δε μπορούσαν ν' αντέξουν άλλο.

Το ίδιο πρωί παραιτήθηκαν κι οι τρεις.

Άφησαν τις θέσεις τους δίχως καν ένα βλέμμα προς τους υπεύθυνους που περνοδιάβαιναν, ανήγγειλαν την απόφαση τους στο γραφείο και περίμεναν σιωπηλά να τους ετοιμάσουν τα χαρτιά τους. Αλλά προτού φύγουν, έκαναν το γύρο όλων των τμημάτων για να χαιρετήσουν μια τελευταία φορά όλους τους εργάτες που γνώριζαν και όλους εκείνους που είχαν συμμετάσχει στις στάσεις, και όλα τα μέλη της επιτροπής βάσης. Έσφιξαν το χέρι στον καθένα χωριστά. Οι ίδιοι είχαν κιόλας φορέσει τα καθαρά ρούχα τους και έσφιγγαν αυτά τα χέρια, τα γεμάτα λάδια, γράσσα, σιδερόσκονη, χρώματα, για πολλή ώρα, προφέροντας λόγια αποχαιρετισμού και ενθάρρυνσης. Και οι άλλοι σταματούσαν τη δουλειά για μερικές στιγμές, άφηναν τα εργαλεία τους, τους ευχαριστούσαν για όλα όσα είχαν κάνει και τους εύχονταν καλή τύχη για το μέλλον. Αυτό τους πήρε πολλή ώρα αλλά κανένας εργοδηγός, κανένας προϊστάμενος, κανένας φύλακας δεν τόλμησε να κάνει την παραμικρή παρατήρηση ή να προσπαθήσει να συντομέψει τη διαδικασία. Και μόνο αφού επισκέφτηκαν όλο το εργοστάσιο, μέχρι τις πιο απομακρυσμένες γωνίες του, έφυγαν από τη μεγάλη πόρτα, περνώντας ξυστά πλάι στο φύλακα δίχως να του δώσουν περισσότερη σημασία απ' όση θα έδιναν σ' ένα ξεχασμένο εργαλείο.

Τέλος ήρθε και η σειρά του Πρίμο.

Ήταν πιο δύσκολο γιατί ο Σικελος ήταν αποφασισμένος να μη φύγει.

Ξεκίνησαν με τη συνηθισμένη μέθοδο της παρενόχλησης στη δουλειά: βαφές που έπρεπε να

Ξαναγίνουν, αυτό το στρώμα είναι πολύ παχύ, εκείνο πολύ λεπτό, κ.λπ. Κανένα αποτέλεσμα: ο Πρίμο υπάκουε, ατάραχος.

Στη συνέχεια άρχισαν οι μεταθέσεις: τον περιέφεραν στην περιχέλιωση, στη λείανση... Μέσα σε δεκαπέντε μέρες πέρασε από πέντε έξη διαφορετικά πόστα, τον χρησιμοποιούσαν σαν παιδί για όλες τις δουλειές, του άλλαζαν δουλειά μόλις άρχιζε να τη συνηθίζει. Πάντα χωρίς αποτέλεσμα.

Τελικά η διεύθυνση αποφάσισε να καταφύγει στα μεγάλα μέσα. Ένας προβοκάτορας της C.F.T. τον πρόσβαλε την ώρα που δούλευε λέγοντας πως οι τύποι της επιτροπής βάσης ήταν ακαμάτηδες, δε δούλευαν μέχρι τις έξη παρά τέταρτο μόνο και μόνο από τεμπελιά, και άλλωστε οι μετανάστες είναι χαμένα κορμιά και ότι ο ίδιος, ο "βρωμοίταλος"... Η γροθιά του Πρίμο του άνοιξε μια μεγαλόπρεπη πληγή στο μάγουλο. Δυο ράμματα.

Και για τον Πρίμο, άμεση απόλυση.

Κι από πάνω η Σιτροέν έκανε αμέσως μήνυση στο Σικελό για "σωματικές βλάβες".

Αποκεφαλισμένη, η επιτροπή έπεσε σε νάρκη.

Συνέχισαν να λένε "αυτοί από την επιτροπή" μιλώντας για τον ένα ή τον άλλον από μας (και μεις οι ίδιοι εξακολουθούσαμε να χρησιμοποιούμε αυτή την έκφραση), αλλά οι συγκεντρώσεις της Παρασκευής σταμάτησαν, το ίδιο και το μοίρασμα των προκηρύξεων.

Αφημένος από την άμπωτη στη μικρή μου λακούβα της οδού Νασιονάλ, συνέχισα να στοιβάζω βαρυσταθμένα τα ανταλλακτικά Πανάρ και να μισοκοιμάμαι στο βάθος της αποθήκης κάθε φορά που με ξεχνούσαν για λίγο. Η διεύθυνση με άφηνε να σιγοβράζω εκεί πέρα, περιμένοντας να παραιτηθώ. Αλλά επειδή είχα αποφασίσει να μη φύγω εθελοντικά σε καμία περίπτωση, είχα εγκατασταθεί μέσα σε μια μελαγχολική και ακίνητη αναμονή. Οι πρώτες μέρες της άνοιξης του 69 ήταν πράγματι κρύες. Αναδιπλώθηκα στον εαυτό μου μετρώντας τις τελευταίες μέρες αυτού του άχαρου Μάρτη, προσπαθώντας να διαβάσω μυθιστορήματα στη σκιά των γιγαντιαίων ντουλαπιών ξύνοντας με το ξυράφι το παχύ και σκληρό γράσσο που κάλυπτε τα γρανάζια και τους κινητήρες, ακούγοντας βαρυσταθμένα τα γεροντικά όνειρα του Αλμπέρ.

Η απομόνωση, η έλλειψη συγκεκριμένων αντικείμενων πάνω στα οποία θα μπορούσα να συγκεντρώσω την οργή μου (δεν είχα κανένα λόγο να τα βάλω με τον σκωροφαγωμένο εργοδηγό της αποθήκης ή να επιτεθώ στον κουφό φύλακα που μισοκοιμόταν κοντά στο ρολόι με τις κάρτες), το ατέλειωτο κοσκίνισμα της καταστολής στο Σουαζύ, που όμως εδώ γινόταν αφηρημένο, κατόρθωσαν τελικά να εξαντλήσουν την αρχική λύσσα μου. Έπεσα σε μια αρρωστιά-ρική αδιαφορία. Είχα αποκτήσει σιγά σιγά το συρτό περπάτημα των συναδέλφων μου και μερικές φορές, όταν γλιστρούσα μεσό στη σιωπή της αποθήκης γυρεύοντας κάποιο λεβιέ ταχυτήτων ή ένα παρμπρίζ, ένοιωθα στα πόδια μου κάποιες αόρατες παντούφλες.

Τα νέα έφταναν σε μένα μέσα από τυχαίες συναντήσεις και τα ευκαιριακά πηγαινέλα ανάμεσα στην οδό Νασιονάλ και τη Λεωφόρο Σουαζύ.

Ο Πάβελ βρήκε σχεδόν αμέσως δουλειά σ' ένα τυπογραφείο.

Ο Ζώρζ κατόρθωσε να βρει δουλειά στη Ρενώ, στη Μπιγιανκούρ. Πότε πότε ερχόταν να με δει, πάντα αεράτος, γελώντας με την εξορία και τη θλίψη μου, και με παρότρυνε να σηκωθώ να φύγω: "Παράτα τα. Και στις διακοπές, έλα μαζί μου στη Γιουγκοσλαβία, Θα σου γνωρίσω όλο τον κόσμο απ' το χωρίο, θα διασκεδάσουμε. Έχει ωραία κορίτσια εκεί πέρα". Και άρχιζε, χωρίς προεισαγωγές, να διηγείται τα ερωτικά του κατορθώματα.

Ο Στεπάν έμεινε άνεργος για καιρό, και κατέληξε να φύγει για τη Δυτική Γερμανία.

Ανησυχούσα για τον Κριστιάν, που έλεγαν πως είναι απελπισμένος και πως του την έδωσε

πάλι κι έφυγε για τη Βρετπάνη, μ' όλο που ήξερε πως εκεί δε θα μπορούσε να βρει ούτε δουλειά ούτε θα μπορούσε να στηριχθεί σε κανέναν, γιατί η οικογένειά του ήταν πολύ φτωχή για να μπορέσει να τον συντηρήσει για καιρό. Η φιλενάδα του, η μαθήτριά, τον γύρευε παντού, αλλά μάταια.

Όσοι κατόρθωσαν να ξεφύγουν από τα δίχτυα και κράτησαν το πόστο τους στο Σουαζύ - ο Σιμόν, ο Σάντοκ, ο Μωχάμεντ από το βαφείο και μερικοί άλλοι - έκαναν το βλάκα περιμένοντας καλύτερες μέρες. Το κλείσιμο του εργοστασίου του Σουαζύ, που είχε αναγγελθεί για την επόμενη χρονιά, μεγάλωνε την ανησυχία του καθένα για την τύχη που τον περίμενε. Ποιόν θα σέλλανε στο Ζαβέλ, στο Λεβαλουά, στο Κλιού, στην επαρχία; Δεν είχαν φτάσει να προτείνουν σε νεαρούς Γάλλους λαμαρινάδες να φύγουν... για τις Βρυξέλλες; Κι αν ένα μέρος του προσωπικού έμενε χωρίς δουλειά; Η αποκαταστημένη τάξη έσπρωχνε τον καθένα στη μοναξιά του. Όταν συναντούσα το Σάντοκ, τ' απογεύματα, και λέγαμε καμιά κουβέντα, μιλούσε με δυσκολία και η ανάσα του μύριζε έντονα αλκοόλ.

Με τον μόνο που διατήρησα μια τακτική επαφή ήταν ο Πρίμο. Είχε βρει δουλειά σε μια επιχείρηση μηχανισμών ακριβείας, κοντά στην Πλας ντ' Ιταλί. Ένα πολύ μικρό εργοστάσιο, με καμιά εικοσαριά εργάτες.

Αποχήσαμε τη συνήθεια να συναντιόμαστε κάθε Παρασκευή. Ο Πρίμο τελείωνε πιο αργά από μένα. Έφευγα λοιπόν με τα πόδια και τον περίμενα στο σχολασμα. Εμφανιζόταν στην ώρα του, τεντωμένος μέσα στο μαύρο παλτό του. Πηγαίναμε να πιούμε έναν καφέ σε μια μεγάλη μπυραρία της Πλας ντ' Ιταλί. Συχνά, τον έπαιρνα μετά στο σπίτι μου για να φάμε μαζί. Αυτές οι συναντήσεις διεξάγονταν πάντα σύμφωνα με μια σχεδόν πανομοιότυπη τελετουργία. Στην αρχή του έδινα εφημερίδες και μπροσούρες και απαντούσα στις ερωτήσεις του πάνω στην κατάσταση στον τομέα μας (πώς πήγαινε η απεργία στις φορτώσεις, στα ταχυδρομεία του Ώστερλιτς; Και οι καθαρίστριες που δούλευαν σε μια επιχείρηση υπεργολαβίας των σιδηροδρόμων, που κοφμεσιάζονταν καθαρίζοντας χωρίς κανένα σχεδόν μέσο τα παγωμένα βαγόνια του ντεπώ της οδού Μασσένα, θα ξεκινούσαν σύντομα τη δράση; Και οι σκουπιδιάρηδες του Ιβρύ; Και τα γιαπιά της Πλας ντ' Ιταλί; Κι εκείνοι που είχαν διωχτεί από τα σπίτια τους, θύματα της κερδοσκοπίας στα ακίνητα;) Έπειτα μιλούσαμε για τα άλλα εργοστάσια της Σιτροέν, για τη Γαλλία, για τον κόσμο. Στη συνέχεια φλυαρούσαμε για οτιδήποτε. Όσο για μένα, μετά την προσπάθεια της πολιτικής ανασκόπησης, και αφού ο Πρίμο έδινε τη γνώμη του και μου μετέφερε τις πληροφορίες που είχε, έμενα σχεδόν πάντα σιωπηλός, ξαναπέφτοντας γρήγορα στο λήθαργο μου. Ο Πρίμο μ' ένιωθε απόμακρο και προσπαθούσε να μου τονώσει το ηθικό. Μόλις που τον άκουγα, σα μέσα σε ομίχλη.

Ατέλειωτος χειμώνας.

Κάποιο βράδυ.

Είχα βγει ακόμα πιο καταβεβλημένος απ' το συνηθισμένο, από μια άχαρη βδομάδα στην αποθήκη της Νασιονάλ. Από τη Δευτέρα δεν είχε συμβεί τίποτα. Τίποτα. Δεν είχα καν ανταλλάξει τρεις φράσεις με τον Αλμπέρ. Δεν είχα καν διαβάσει δυο σελίδες μυθιστορήματος. Στοίβαξα τα εξαρτήματα της Πανάρ, έφαγα, κοιμήθηκα. Δεν είχα κανένα νέο ούτε από το Σουαζύ ούτε από πουθενά. Δεν ξέρω πια τι κάνω εκεί πέρα ούτε τι περιμένω. Είναι Παρασκευή: μηχανικά κατευθύνομαι στο εργοστάσιο του Πρίμο, μ' όλο που έχω ξεχάσει ακόμα και τις εφημερίδες που έπρεπε να του δώσω.

Η μπυραρία. Αστραφτερή, θορυβώδης. Λείες επιφάνειες, ανταύγειες, καπνοί, φλίππερ, τζουκ-

μποξ. Ο Πρίμο μου μιλάει. Τον ακούω για λίγο, και ταυτόχρονα ακούω το τραγούδι από το τζουκ-μποξ (βρίσκω τη φωνή της τραγουδίστριας ωραία αισθησιακή και νιώθω ξαφνικά να με κυριεύει μια ανεξήγητη νοσταλγία). Είμαστε χωμένοι σε μια γωνία, εγώ σε μια καρέκλα και ο Πρίμο στην άκρη του πλαστικού καναπέ. Έξαφνα βλέπω τη φάτσα μου στον τεράστιο καθρέφτη, που βρίσκεται απέναντι μου, πίσω απ' τον Πρίμο. Έχω μια όψη τόσο συντριμμένη, το κεφάλι χωμένο μέσα στο άμορφο παλτό μου, ένα δερμάτινο κασκέτο κατεβασμένο μέχρι τα μάτια, ώστε χαμογελάω ειρωνικά.

Ο Πρίμο σταμάτησε να μιλάει.

Με ταρακουνάει από τον αγκώνα.

Μετά μου λέει με μια απαλή, ξαφνικά διαφορετική φωνή (και αμέσως αρχίζω να τον ακούω, ξεχνάω το τραγούδι του τζουκ-μποξ και τους θορύβους της μπιραρίας):

"Να ξέρεις, ε, η απεργία μας δεν ήταν αποτυχία. Δεν ήταν αποτυχία γιατί..."

Σταματάει, ψάχνει να βρει τις λέξεις.

...Γιατί είμαστε όλοι ευχαριστημένοι που την κάναμε. Όλοι. Ναι, ακόμα κι εκείνοι που υποχρεώθηκαν να φύγουν, κι εκείνοι που τους αλλάξανε θέση, είναι ευχαριστημένοι που την έκαναν. Οι εργάτες του Σουαζύ που συναντάω μου λένε πως τώρα πια οι υπεύθυνοι είναι πιο προσεκτικοί. Φωνάζουν λιγότερο. Ο ρυθμός δουλειάς έπαψε ν' αυξάνεται μετά την απεργία. Η διεύθυνση πήρε την απεργία στα σοβαρά, σα μια προειδοποίηση, θα τη θυμούνται για πολύ, να το ξέρεις. Μιλούν γι' αυτή ακόμα και στ' άλλα εργοστάσια της Σιτροέν. Όσοι είναι από το Σουαζύ λένε τώρα: "Εμείς στο Σουαζύ δείξαμε πως δεν αφήνουμε να μας τη φέρουν". Αυτή η απεργία είναι η απόδειξη πως μπορείς να παλέψεις ακόμα και στα πιο δύσκολα εργοστάσια, θα γίνουν κι άλλες, θα δεις..."

Λέει: "...Στα πια δύσκολα εργοστάσια... θελα ιδείς..."

Σκέφτομαι ακούγοντας τον, πως μ' αρέσει η προφορά του κι αυτή η δύναμη που τον κρατά άκαμπο, ανίκητο. Σκέφτομαι τη Σικελία και τους προλετάριους που έφτασαν μέχρι εδώ από την καφτή γη του Νότου. Κρυώνω κάπως λιγότερο αλλά παραμένω σκεπτικός.

Κι όμως, έχει δίκιο.

Μήνες και χρόνια αργότερα, θα συναντώ στην τύχη παλιούς εργάτες του Σουαζύ που θα μου μιλούν για την απεργία και την επιτροπή και θα μου λένε πόσο ζωντανή έχει μείνει η θύμησή της στο Ζαβέλ, στο Λεβαλούα, στο Κλισύ, στις τεράστιες αλυσίδες συναρμολόγησης των DS, στην αφόρητη ζέση των χυτηρίων, στις εμετικές αναθυμιάσεις των βαφείων, στο αστραποβόλημα της συγκόλλησης, παντού όπου, μετά το κλείσιμο του εργοστασίου μας, σκορπίστηκαν οι εργάτες του. Τίποτε δε χάνεται, τίποτα δεν ξεχνιέται στην ατέλειωτα αναδεδεμένη μνήμη της εργατικής τάξης. Άλλες απεργίες, άλλες επιτροπές, άλλες πράξεις θα αντλήσουν την έμπνευσή τους από τις παλιές απεργίες - και από τη δικιά μας, που αργότερα θ' ανακαλύψω τα ίχνη της ανακατεμένα με τόσες άλλες...

Ο Πρίμο έχει δίκιο, αλλά τη στιγμή που μου μιλάει εγώ δεν το ξέρω ακόμα, απασχολημένος αποκλειστικά με το ν' αναμασάω την ανικανότητα της εξορίας μου και την εξοντωτική αποκατάσταση της τάξης στη Σιτροέν.

Η ΑΙΣΘΗΣΗ ΤΟΥ ΚΟΣΜΟΥ

ΕΝΑ ΠΡΩΙ,

το ίδιο απότομα όπως τότε που είχαν διατάξει την εξορία μου, μου ανάγγειλαν την επιστροφή μου στο Σουαζύ. "Μέσα σε μίση ώρα να 'σαι στο εργοστάσιο. Πάρε το χαρτί σου".

Αποδυτήρια, δρόμοι. Η λεωφόρος Σουαζύ, κάτω από ένα σιγανό ψιχάλισμα, έρημη ετούτη την πρωινή ώρα. Η μεγάλη πόρτα του εργοστασίου. Εδώ είμαστε, θα ξαναβρώ την οικεία πολυπλοκότητα των τημάτων. Ο φύλακας ρίχνει ένα βαρυστημένο βλέμμα στο χαρτί μου και μ' αφήνει να περάσω. Φαντάζομαι πως μέσα σε λίγα λεπτά θα ξαναβρεθώ ανάμεσα στους συντρόφους.

Ούτε συζήτηση.

Ο προσωπάρχης Ζινώ με παραδίδει στον προϊστάμενο Γκραβιέ που με πασάρει στο ρυθμιστή Ντανγκλουά. Πάντα η ιεραρχική διαδοχή, τα "ακολούθησέ με", "περίμενε δω", "βάλτε τον εκεί"... Όταν τοποθετούν έναν εργάτη σε μια θέση, δε χάνουν ποτέ την ευκαιρία να τον βάλουν στη θέση του. Πρόκειται για μια συνήθεια που ισχύει για όλον τον κόσμο, που αποτελεί κομμάτι της φυσιολογικής λειτουργίας της επιχείρησης. Ωστόσο, στην περίπτωση μου δείχνουν να 'ναι ιδιαίτερα δυσάρεστοι: οι διαταγές είναι πραγματικά γαυγίσματα. Η απεργία μου προσφέρει χωρίς αμφιβολία αυτή την ενισχυμένη μεταχείριση (και σε λίγο θα μάθω ότι τώρα πια γνωρίζουν την ιδιότητα μου σαν "εγκατεστημένου").

Ο ρυθμιστής Ντανγκλουά, από τον οποίο εξαρτιέμαι στο εξής, είναι ένας χοντρός τύπος, με πρησμένα και χυδαία χαρακτηριστικά. Κουβαλάει μια γκριζα μπλούζα που τη φοράει για να παίξει τον υπεύθυνο. Αλλά την λειτουργική του θέση στο εργοστάσιο την οφείλει αλλού: είναι μέλος του γραφείου της C.F.T. Αυτή η θέση υπεύθυνου του κίτρινου συνδικάτου, του προσφέρει μια προφανή συμπληρωματική εξουσία: οι εργοδηγοί και οι προϊστάμενοι του μιλούν σα να είναι όμοιός τους. Οι υπεύθυνοι του δείχνουν μια οικειότητα και φροντίδες που δε δείχνουν στον πρώτο τυχόντα ρυθμιστή. Τη χρησιμοποιεί όσο γίνεται περισσότερο, διψασμένος πάντα να δείχνεται σε στενή σχέση με τους ισχυρότερους απ' αυτόν. Στην πραγματικότητα, πρόκειται για έναν ύπουλο, τεμπέλη και δειλό άνθρωπο, ανίκανο στη δουλειά του (στην πράξη περνά τη μέρα του γυρνώντας εδώ κι εκεί), πάντα έτοιμο ν' απειλήσει τους εργάτες, πάντα δουλικό όταν εμφανίζεται κάποια υψηλή προσωπικότητα της ιεραρχίας της Σιτροέν. Πιστεύω πως παρά τις περιποιήσεις που του κάνουν, ακόμα κι οι προϊστάμενοι τον περιφρονούν. Αλλά τον φοβούνται: η ιεραρχία της C.F.T. συμπληρώνει την ιεραρχία της Σιτροέν με το αυτόνομο δίκτυο χαφιεδισμού και εκβιασμών που διαθέτει. Ένας άνθρωπος σαν τον Ντανγκλουά μπορεί να είναι επικίνδυνος ακόμα και για τα στελέχη.

Η καινούργια μου θέση λοιπόν. Ο Ντανγκλουά μου την εξηγεί στα γρήγορα, με την ειρωνική συγκατάβαση που μπορεί να προκαλέσει μια τόσο άθλια δουλειά.

Με βάζουν να μεταφέρω τις κάσες στην αυλή του εργοστασίου.

Παράξενη δουλειά που οφείλει την ύπαρξη της στον απαρχαιωμένο χαρακτήρα των εγκαταστάσεων. Και να γιατί: η διάταξη των κτιρίων, που χωρίζονται από μια αυλή, προκαλεί μια ασυνέχεια στη διαδικασία της συναρμολόγησης των Ντεσεβύ. Η δουλειά μου είναι να πραγματοποιώ τη σύνδεση ανάμεσα τους, να εξασφαλίζω τη συνέχεια της συναρμολόγησης. Στην πραγματικότητα αντικαθιστώ μόνος μου ένα κομμάτι της αλυσίδας!

Τα πράγματα έχουν ως εξής:

Όταν κοιτάς το εργοστάσιο από την αυλή, βλέπεις δύο συγκροτήματα από συμπαγή κτίρια,

αριστερά και δεξιά, που συνδέονται στο πρώτο και το δεύτερο πάτωμα, αλλά χωρίζονται στο ισόγειο από μια επέκταση της αυλής και των αποθηκευτικών χώρων.

Το αριστερό συγκρότημα περιλαμβάνει: στο ισόγειο, το τμήμα της περιχείλωσης· στο πρώτο πάτωμα, το τμήμα της μεγάλης αλυσίδας, το 85 - στο δεύτερο πάτωμα, ένα τμήμα του βαφείου που επεκτείνεται και στο δεύτερο πάτωμα του δεξιού συγκροτήματος.

Το αριστερό συγκρότημα περιλαμβάνει: στο ισόγειο, έναν αποθηκευτικό χώρο στον ημιόροφο· λίγο πιο χαμηλά από το πρώτο πάτωμα, το τμήμα της συγκόλλησης, το 86 - στο δεύτερο πάτωμα, το βαφείο.

Και τώρα, η διαδικασία της συναρμολόγησης.

Τα φορτηγά που έρχονται από άλλα, συχνά μακρινά εργοστάσια, αφήνουν στην αυλή και στα διάφορα σημεία αποθήκευσης των εμπορευματοκιβωτίων συστήματα κινητήρων, χυτά κομμάτια λαμαρίνας ή λεπτές πλάκες. Καταφθάνουν σε ήδη διαμορφωμένα κομμάτια, τα κυριότερα συστατικά του σκελετού του αμαξώματος, οι πόρτες, τα φτερά, κ.λπ.

Στο τμήμα της περιχείλωσης, περνούν από την πρέσσα μερικά συμπληρωματικά κομμάτια και γίνεται ένα πρώτο κάρφωμα του συνόλου. Από κει βγαίνει ένα είδος σκελετού από λαμαρίνα, ετοιμόρροπο, και σαν μπαλωμένο από παντού, όπου όμως μπορείς ήδη ν' αναγνωρίσεις το σχήμα του Ντεσεβώ. Αυτή είναι η κάσσα.

Αυτή η κάσσα, συνοδευόμενη από τις πόρτες και τα φτερά (που θα μείνουν χωριστά μέχρι τη συναρμολόγησή τους στη μεγάλη αλυσίδα του 85), φεύγει για τη συγκόλληση, το τμήμα του Γκραβιέ, όπου θα εξαφανιστούν οι ρωγμές και τα καρφώματα, και το σύνολο του αμαξώματος θα πάρει μια ενιαία όψη. Έχω ήδη περιγράψει αυτό το ημικύκλιο από καμιά τριανταριά θέσεις, που βρίσκεται στον ημιόροφο, τη μουντή του ατμόσφαιρα και τη σιδερόσκονη, τη μυρωδιά του καμένου και τις δέσμες από ξεθωριασμένες σπίθες - το πρώτο μου πόστο στη Σιτροέν.

Μετά το τμήμα της συγκόλλησης, η κάσσα, σπρωγμένη μέσα σε μια κυλιόμενη σήραγγα, φεύγει προς το βαφείο (χημικά μπάνια, εναλλαγή των πιστολαδόρων μέσα σε σύννεφα από ατμούς, τοξικά οξέα, βερνίκια...), στη συνέχεια ξανακατεβαίνει μ' ένα ασανσέρ στο τμήμα της μεγάλης αλυσίδας, όπου τοποθετείται ο κινητήρας πάνω στο σασί και γίνεται το ντύσιμο (καθίσματα, παράθυρα, καουτσούκ, ρόδες, ταμπλώ, κ.λπ.).

Στο τέλος είναι το φινίρισμα, οι τελευταίοι έλεγχοι, η δοκιμή, και ένας οδηγός παίρνει το αυτοκίνητο, κάθεται στο τιμόνι και το παρκάρει προσωρινά μέχρι που να φορτωθεί στη ρυμούλκα του φο-τηγού που θα το μεταφέρει προς το πεπρωμένο του σαν κάθε εμπόρευμα: την πώληση.

Το εργοστάσιο ξερνάει ένα τελειωμένο αυτοκίνητο κάθε τέσσερα λεπτά.

Όλες οι μεταφορές από το ένα τμήμα στο άλλο γίνονται μηχανικά (γερανογέφυρες, κυλιόμενες σήραγγες, αλυσίδες στο έδαφος ή εναέριες, ασανσέρ), εκτός από το πέρασμα της κάσας από την περιχείλωση στη συγκόλληση. Εκεί παρεμβαίνω εγώ: η καινούρια μου θέση βρίσκεται ανάμεσα στα δύο πρώτα στάδια της συναρμολόγησης. Επειδή δεν υπάρχει καμία υλική σύνδεση ανάμεσα στην περιχείλωση και τη συγκόλληση - τα δυο τμήματα ανήκουν, το ένα στο αριστερό συγκρότημα και το άλλο στο δεξιό, και χωρίζονται ανάμεσα τους από την προέκταση της αυλής - θα πρέπει να μεταφερθεί η καρφωμένη κάσσα κάπου εκατό μέτρα μέσα στην αυλή, μέχρι την αρχή του τμήματος της συγκόλλησης, απ' όπου ο χειρίστης του γερανού θα την σηκώσει στον ημιόροφο.

Αυτή η μεταφορά της κάσας γίνεται πάνω σε σιδερένια καρότσια: χαμηλά, βαριά, πάνω σε μικρές ρόδες, ακουμπούν βαριά πάνω στην άσφαλτο της αυλής, και όταν μετακινούνται στριγγλίζουν και τρίζουν.

Θα πρέπει λοιπόν να μεταφέρω κάθε μέρα πάνω σ' αυτά τα καρότσια γύρω στις εκατόν πενήντα κάσες. Στο σημείο που καταλήγει η διαδρομή θα πρέπει να ξεφορτώνω τα καρότσια: θα τα επιστρέφω στο σημείο απ' όπου ξεκινάω, στην είσοδο του τμήματος περιχειλωσης, πέντε πέντε. Εκατόν πενήντα κάσες στον πηγαϊμό, τριάντα φορές πέντε καρότσια στην επιστροφή. Αυτό είναι το πιο δύσκολο: πρέπει να ζυγίζουν πάνω από εκατό κιλά για κάθε ταξίδι - αργότερα, όταν θα βρεθώ μόνος, θα δοκιμάσω να κομματιάσω την επιστροφή - αλλά γρήγορα συνειδητοποιώ πως πρόκειται για λάθος υπολογισμό: τα καρότσια είναι τόσο χαμηλά ώστε αν σπρώχνεις ένα αδειανό, ή μόνο δύο, το ένα πάνω στ' άλλο, πρέπει να βαδίζεις διπλωμένος στα δυο σχεδόν στα τέσσερα· σε λίγο αυτή η στάση γίνεται αφόρητη: είναι προτιμότερο να μαζεύεις και τα πέντε κι έτσι να μπορείς να σπρώχνεις από ένα μέτρο ύψος· κουβαλάς έτσι πάνω από εκατό κιλά μαντέμι αλλά τουλάχιστον στέκεσαι σχεδόν όρθιος.

Όλα αυτά σε μια αυλή που δέρνεται απ' όλους τους ανέμους και τις βροχές, που συχνά γλιστράει, γεμάτη από φορτηγά, ρυμούλκες, κονταίγερ. Και για μοναδική μόνιμη συντροφιά (ή σχεδόν) ο ρυθμιστής Ντανγκλουά, να με πιέζει να κάνω όλο και πιο γρήγορα.

Όχι, δε μπαίνει πια ζήτημα να βρεθώ και πάλι ανάμεσα στους συντρόφους των τμημάτων.

Μετά την εξορία, τα καταναγκαστικά έργα.

Ο Ντανγκλουά ολοκλήρωσε τις εξηγήσεις του. Για να με δει ν' αρχίζω, στήθηκε λίγα μέτρα μακριά από το σημείο που ξεκινάω, πλάι στη συρταρωτή πόρτα της περιχειλωσης, απ' όπου ακούγεται καθαρά ο αδιάκοπος θόρυβος από τις πρέσες. Από ένστικτο, ο ρυθμιστής πήρε την παραδοσιακή θέση του μαντρόσκυλου, με ανοιχτά πόδια και τα χέρια στους γοφούς. Η ζώνη της γκριζας φόρμας του, δεμένη χαλαρά κάτω από την κοιλία του, υπογραμμίζει την γελοιογραφική παχυσαρκία του, που καταντάει σχεδόν άσμενη.

Παίρνω ένα καρότσι, με βρώμικο κόκκινο χρώμα, κροτάλισμα σιδηρικών· το παγωμένο μαντέμι μου καίει τα δάχτυλα. Βάζω την κάσσα πάνω στο καρότσι, λίγο αδέξια, προσπαθώντας να βρω το καλύτερο μέρος για να πιάσω αυτό το παράξενο χιλιοπαλωμένο συμμάζωμα από κομμάτια λαμαρίνες. Και ξεκινάω, τεντωμένος πάνω στο φορτίο μου. Κρύα επαφή της γυμνής λαμαρίνας, θα πρέπει να προσέχεις για να μην κοπείς, γιατί οι άκρες είναι γυμνές και απειλητικές... Σταματάω και γυρνάω πίσω να ζητήσω γάντια.

Ντανγκλουά: "Δεν υπάρχουν, βολέψου όπως μπορείς".

Κι έπειτα, ειρωνικά: "Έτσι κι αλλιώς 'δω πέρα σε φέρανε για να ψοφήσεις".

Δεν υπάρχει τίποτα ν' απαντήσω. Το ξαφνικό φούσκωμα του μίσους που προκαλεί η αυθαιρεσία, η σίγουρη για τον εαυτό της, υπεροπτική ηλιθιότητα. Τα 'χα ξεχάσει για λίγο. Από μια άποψη κάνουν καλό αυτές οι αναπάντεχες μικρές αδικίες που ξεσπούν παράλογα, χωρίς προειδοποίηση. Η μαχητικότητα ξυπνάει. Σφίγγεις τα δόντια και περιμένεις την εκδίκηση.

Ρίχνω ένα φαρμακερό βλέμμα στο Ντανγκλουά και φεύγω να ξανασπρώξω το καρότσι.

Παγωμένος άνεμος. Η βροχή, σε ριπές, τρυπάει το ελαφρύ σακάκι της φόρμας μου. Φοράω ακόμα τα ρούχα των κοιμισμένων πηγαϊνέλα της αποθήκης της οδού Νασιονάλ. Σ' αυτή τη αυλή νιώθω γυμνός, διαπερασμένος, μουσκεμένος: η βροχή, και μετά από μίση ώρα ο ιδρώτας, θα πρέπει να βρω ένα μπουφάν, να εξοπλιστώ. Να βρω και γάντια. Αύριο. Σήμερα: φουσκάλες και χιονίστρες.

Αυτή η βαριά χειρωνακτική δουλειά, εξαντλητική και εκτεθειμένη στις καιρικές συνθήκες, είναι ένα από τα χειρότερα πόστα του εργοστασίου. Παράλληλα, ο Ντανγκλουά, και κατά διαστήματα και ο Γκραβιέ, έρχονται να με ειρωνευτούν και να με προκαλέσουν. Ο Ντανγκλουά κάνει πως φοβάται μια διακοπή στη συναρμολόγηση ("Άντε λοιπόν, μόνο τέσσερεις κάσες

μπροστά; Τι συμβαίνει; Κουνήσου!"). Όσο για τον εργοδηγό Γκραβιέ, τον διασκεδάζει να έρχεται κάθε τόσο να με χρονομετράει, πετώντας μου με μια σφυριχτή φωνή: "Είστε υπομονετικός, αλλά εμείς είμαστε πιο υπομονετικοί". (Έχει αρχίσει να μου μίλα στον πληθυντικό αφότου έμαθε ότι έχω "πανεπιστημιακή" και όχι εργατική προέλευση).

Η Σιτροέν βάζει λοιπόν τα δυνατά της για να με κάνει να φύγω. Αλλά το αποτέλεσμα είναι αντίθετο. Μέσα σε τρεις βδομάδες, έχω χάσει κάπου δέκα κιλά αλλά έχω ξαναβρεί ένα μεγάλο ποσοστό από το ηθικό μου. Ορκίστηκα να μη φύγω, δε μου μένει λοιπόν παρά να αντιμετωπίσω την κατάσταση. Αντιμετωπίζω τον Ντανγκλουά με την ειρωνεία, το Γκραβιέ με τη σιωπή. Στα διαλείμματα ξαναβρίσκω τον Σάντοκ και τον Μουλούντ, καθώς και μερικούς συντρόφους από το τμήμα της συγκόλλησης που δεν είχα ξαναδεί από καιρό. Οι κλαρκίστες, περνώντας από μπροστά μου, έρχονται να κουβεντιάσουν. Στην καντίνα, ξαναβρίσκω την επαφή με τα μέλη της επιτροπής, με τους συντρόφους μου του τμήματος της μεγάλης αλυσίδας, με το Μωχάμεντ τον Βερβέρο και τους συντρόφους του βαφείου. Μέχρι κι ο Ζοζό, ο γέρος εργάτης της C.G.T. ο παλιός μου γείτονας στ' αποδυτήρια, είναι ακόμα εδώ και ευχαριστημένος που με ξαναβλέπει. Η αίσθηση του κατακλισμού που είχα νιώσει όταν, την ίδια στιγμή που τσακιζόταν η απεργία μας, εγώ εξοριζόμουν στην οδό Νασιονάλ ενώ η επιτροπή βάσης έχανε τα πιο δραστήρια στοιχεία της που υποχρεώνονταν να παραιτηθούν, αυτή η αίσθηση άρχισε να σβήνει όπως κλείνει μια πληγή. Όλοι παραμένουν στη θέση τους. Αυτοί κι εμείς. Αυτοί, πάντα άμεσα μισητοί, (τους ξαναβρήκα τώρα πια, είμαι πάντα σε εγρήγορση, κρατιέμαι γερά, καταϊδρωμένος, με πόνους στα νεφρά, με τα χέρια πληγιασμένα, σφίγγοντας τα δόντια στις βρισιές), εμείς αδιάκοπα ανανεωμένοι αλλά εφευρίσκοντας διαρκώς την αντίσταση - τα κύματα θυμού, τις κραυγές της λύσσας για το κλεμμένο λεπτό του κολατσιού, τις ανεξήγητες επιβραδύνσεις της αλυσίδας και τα ατυχήματα της Παρασκευής όταν, άξαφνα, ένας γάντζος στρίβει και μπλοκάρει το μηχανισμό της αλυσίδας ανάμεσα σε ξεσπάσματα γέλιου και σε καουτσούκ που πετούν προς όλες τις κατευθύνσεις, εμείς, τα σχέδια στην καντίνα, και οι εφημερίδες και οι προκηρύξεις που κυκλοφορούν, και τα νέα που ανταλλάσσουμε, εμείς, το σάντουιτς που μοιραζόμαστε, και το τσιγάρο που προσφέρεται, η χειρονομία βοήθειας και ανακούφισης όταν κάποιος είναι έτοιμος να καταρρεύσει, εμείς, μιλώντας όλες τις γλώσσες και προερχόμενοι απ' όλες τις χώρες του κόσμου, ανακατεμένοι, διασκορπισμένοι, χωρισμένοι, ξαναβρίσκοντας ο ένας τον άλλο, πάντα διαφορετικοί και πάντα κοντινοί. Δεν ξαναβρήκα τα τμήματα, αλλά τα νιώθω πολύ κοντά μου, και τα νέα φτάνουν μέχρις εμένα, και η οργή μου, ανακατεύεται με την οργή των άλλων. Ακόμα και το μίσος μου για το Ντανγκλουά, το Γκραβιέ κι αυτούς που τους κατευθύνουν, το ζω σαν ένα αίσθημα ταυτότητας. Ένα ταξικό συναίσθημα.

Προσπαθήστε λοιπόν αν μπορείτε να ξεχάσετε την ταξική πάλη όταν είστε εργάτες στο εργοστάσιο: το αφεντικό δεν την ξεχνά και μπορείτε να στηρίξετε σ' αυτόν για να σας τη θυμίσει!

Όταν αφού είχα μετρήσει τα εκατόν πενήντα Ντεσεβύ μου και, έχοντας τελειώσει την ημέρα μου σαν άνθρωπος αλυσίδα, επέστρεφα στο σπίτι μου για να σωριαστώ σε μια μάζα, δε είχα πια τη δύναμη να σκεφτώ τίποτα σπουδαίο, αλλά τουλάχιστον έδινα ένα συγκεκριμένο περιεχόμενο στην έννοια της υπεραξίας.

Η συνάντηση με τον Αλί έπαιξε αποφασιστικό ρόλο στην αλλαγή της πνευματικής μου κατάστασης. Ένα σοκ, τόσο περίπλοκο όμως, που ακόμα και σήμερα, σχεδόν δέκα χρόνια μετά, δε θα μπορούσα να προσδιορίσω με ακρίβεια. Ένα κύμα αέρα από τ' ανοιχτά, το ξαφνικό όραμα μαζών τόσο πιο απομακρυσμένων και πιο σκοτεινών, καθώς και η ανακάλυψη κάτι του αδελ-

φικού και τραγικού συνάμα. Αλλά, μεριάς, οι λέξεις μοιάζουν αδύναμες, και ακατάλληλες.

Μονάχα για μια μέρα βρέθηκα μαζί με τον Αλί.

Μια ολόκληρη εργάσιμη μέρα, από τις επτά το πρωί, μέχρι τις πέντε το απόγευμα.

Και μολονότι δεν τον ξανάδα ποτέ στη συνέχεια, μου συμβαίνει συχνά να τον σκέφτομαι.

Εκείνο το πρωινό, η δουλειά μου σαν άνθρωπος αλυσίδα διανδιζόταν με μια παραλλαγή.

Έγινε κάποιο ατύχημα στο τμήμα της περιχείλωσης. Πολλές πρέσες δούλευαν άσχημα, οι τύποι της συντήρησης και οι ηλεκτρολόγοι βρίσκονταν επί τόπου, μια ολόκληρη αναστάτωση αρκετά αποτελεσματική για την ώρα: οι κάσες έβγαιναν μόνο κατά διαστήματα. Κατά συνέπεια η ρυθμικότητα των διαδρομών μου και ο απρόσκοπτος ανεφοδιασμός της συγκόλλησης είχαν διαταραχτεί. Αλλά αυτό το είδος της διακοπής είχε προβλεφτεί και τέθηκε σε λειτουργία ένας συμπληρωματικός μηχανισμός.

Μόλις έφτασα, στις επτά το πρωί, ο Ντανγκλουά με οδήγησε σ' ένα μεγάλο κτίριο, απομονωμένο στην άκρη της αυλής, όπου βρίσκονταν στοιβαγμένες σε σειρές πολλές εκατοντάδες κάσες από Ντεσεβώ. Πρόκειται για ένα στοκ. Εκεί βρισκόταν ένας άντρας, όρθιος, ανάμεσα σε μια σειρά. Ο Ντανγκλουά μου τον δείχνει με μια αδιάφορη χειρονομία του αντίχειρα: "θα σου δίνει κάσες κάθε φορά που θα γίνεται μια διακοπή στην έξοδο της περιχείλωσης· αρκεί να περνάς από δω για να συμπληρώνεις. Εντάξει;" Συμφωνώ κουνώντας ακαθόριστα το κεφάλι. Όσο για τον άνθρωπο, αυτός δεν κουνήθηκε. Δε φάνηκε μάλιστα καν να άκουσε. Ο Ντανγκλουά με πιέζει ν' αρχίσω τη διαδρομή μου. Βγαίνουμε μαζί. Κατευθύνομαι γρήγορα στο τμήμα της περιχείλωσης.

Ξεκίνημα. Κάσες. Στοίβες από καρότσια. Κάσες. Τη διαδρομή, που την ξέρω πια απ' έξω, μέχρι το παραμικρό ελάττωμα της ασφάλτου, οι φανταστικές μορφές και τα κακοσχηματισμένα μποπιλιάρια της αυλής, τα τριξίματα από τις ρόδες, αυτές οι ρουτίνες που βυθίζονται στο κρανίο και τα μούσकुλα, μέχρι που ανεπαίσθητα να μεταβληθούν σ' ένα εξωτερικό τμήμα του ίδιου του εαυτού σου - και στη συνέχεια, χρειάζεται κάποιος χρόνος για να απορρίψεις αυτές τις παράλογες συνήθειες. Κάσσα. Καρότσια. Μια διακοπή. Το τμήμα της περιχείλωσης έπαψε να ανεφοδιάζει. Πρέπει να περάσω στο κτίριο με το στοκ. Ο άνθρωπος μου δίνει μία κάσσα κι ετοιμάζει μια δεύτερη. Γρήγορα, μέχρι το τμήμα της συγκόλλησης. Ο χείριστος του γερανού ανυπομονεί: μου φωνάζει να βιαστώ. Βλέπω εκεί πάνω δίπλα του τον εργοδηγό που τον πιέζει να κάνει πιο γρήγορα. Γρήγορα, να ξαναγυρίσω στο κτίριο των στοκ. Να πάρω την κάσσα (ο άνθρωπος μου ετοιμάζει κιόλας μια τρίτη). Ο χείριστος. Επιστροφή στην περιχείλωση. Εξακολουθεί να μη βγαίνει καμία κάσσα. Και πάλι στην αποθήκη. Μια κάσσα. Δεν υπάρχουν άλλα σιδερένια καρότσια. Πρέπει να τα μαζέψω κάτω από το τμήμα της συγκόλλησης, και να κάνω μια στοίβα από πέντε. Να μεταφέρω το σύνολο στην αποθήκη. Να ξαναπάρω μια κάσσα. Πιο γρήγορα, φωνάζει ο χείριστος του γερανού, που τον κυνηγεί συνέχεια από πίσω ο εργοδηγός του τμήματος της συγκόλλησης. Κι άλλη. Κι άλλη. Να πάω να δω στην περιχείλωση. Ξαναμπήκε μπροστά. Οι κάσες αρχίζουν να συσσωρεύονται μπροστά στην πόρτα του τμήματος και να κλείνουν το πέρασμα. Έχει μπλοκαριστεί ένα κλάρκ: ο κλαρκίστας μου φωνάζει να ελευθερώσω το πέρασμα. Μετακινώ δυο τρεις κάσες και αρχίζω πάλι ν' ανεφοδιάζομαι από δω. Κάσες. Επαναφορά των καροτσιών. Η συνηθισμένη διαδρομή γίνεται τρέχοντας γιατί έχω καθυστερήσει. Καινούρια διακοπή στην περιχείλωση. Να τρέξω στο κτίριο του στοκ. Ο άνθρωπος μου δίνει μια κάσσα...

Κάθε φορά που περνάω από την αποθήκη, του ρίχνω ένα φευγαλέο βλέμμα, πού και πού

κάποιο χαμόγελο, αλλά χωρίς ποτέ να έχω καιρό να σταματήσω και να του μιλήσω. Αυτός, από την πλευρά του, δεν προφέρει ούτε μια λέξη.

Είναι ψηλός, πολύ αδύνατος, με σκούρο δέρμα. Μου φαίνεται ότι τον γνωρίζω σα φυσιογνωμία, γιατί έχω παρατηρήσει, συναντώντας τον στα τμήματα ή στ' αποδυτήρια, το μπλε τατουάζ, σα μια τελεία, που έχει χαμηλά στο μέτωπο, ανάμεσα στα φρύδια, και που υπογραμμίζει την άγρια όψη του. Μόλις μπω στο κτίριο, μου δίνει μια κάσσα, που κρατάει ανάμεσα στα δυο του μπράτσα σε έκταση, με μια κανονική και ακριβή κίνηση, πάντα την ίδια. Αμέσως μετά, παίρνει και πάλι τη γνωστή του στάση: ακίνητος, ολόρθος στη μέση της αποθήκης, με τα χέρια σταυρωμένα, το βλέμμα απόμακρο, σα να φρουρεί κάποιο στρατόπεδο στην έρημο.

Κάνω συχνά μια κίνηση για να του μιλήσω, αλλά είμαι πολύ απασχολημένος με το να τρέχω στις τρεις γωνίες της αυλής με τα ετοιμόρροπα αμαξώματα και τα καρότσια από μαντέμι. Και καθώς αυτός δείχνει να λείπει μακριά, οι κινήσεις επαναλαμβάνονται μέσα στη σιωπή.

Οχτώ και τέταρτο: διάλειμμα δέκα λεπτών για κολατσιό.

Πηγαίνω να βρω καταφύγιο στην αποθήκη, που είναι παγωμένη αλλά προστατεύεται από τη λεπτή βροχή που συνεχίζει να μαστιγώνει την αυλή με μικρές μπόρες. Ακουμπάω σ' ένα αμάξιωμα και βγάζω το σάντουιτς μου. Ο άνθρωπος με το τατουάζ παραμένει ακίνητος. Πάντοτε όρθιος, αδιαφορώντας για το διάλειμμα: δε φαίνεται να τον αφορά. Τον πλησιάζω και του προτείνω να μοιραστούμε το σάντουιτς, μια και δε φαίνεται να έχει φέρει τίποτα για φαί. Ρίχνει μια ματιά στο ψωμί απ' όπου εξέρχει μια φέτα ζαμπόν και κουνάει το κεφάλι σε ένδειξη άρνησης:

"Δεν τρώω χοίρινο".

Έπειτα, με βαριά φωνή, σα να μην απευδύνεται άμεσα σε μένα αλλά σα να συνεχίζει την ονειροπόλησή του:

"Είμαι γιος ενός μαραμπού.

Ο πατέρας μου είναι ένας πολύ σπουδαίος μαραμπού, ένας μεγάλος άγιος.

Έχω μελετήσει πολύ.

Έχω μελετήσει πολύ τα αραβικά.

Την αραβική γραμματική.

Είναι πολύ σημαντικό".

Μια σιωπή. Έπειτα, συγκεντρώνει ξαφνικά το βλέμμα του επάνω μου (με ξαφνιάζουν αυτά τα δυο λαμπερά, έντονα μαύρα μάτια) και ξεκινάει ένα μεγάλο μονόλογο, που δυσκολεύομαι να συλλάβω απόλυτα το νόημά του, γιατί τα γαλλικά του είναι λίγο ασυνάρτητα, η προφορά του τραχιά, και μου φαίνεται πως συχνά χρησιμοποιεί μια λέξη στη θέση μιας άλλης - και μάλιστα πού και πού λέξεις ολότελα άγνωστες. Καταλαβαίνω ωστόσο πως τον λένε Αλί, πως είναι Μαροκινός, από μια πολύ δρασκευόμενη οικογένεια, πως έχει σπουδάσει το Κοράνι, πως ο πατέρας του έχει πεθάνει και πως εδώ και καιρό οι δικοί του ζουν μέσα στη φτώχεια. Ακολουθεί η διήγηση κάποιου μπερδεμένου προσωπικού επεισοδίου, όπου γίνεται συχνά λόγος για κάποιο μαχαίρι, αλλά που μου διαφεύγει το νόημά του. Μου φαίνεται πως ανακατεύει τη διήγηση του με αποσπάσματα από το Κοράνι, χωρίς ωστόσο να καταλαβαίνω τη σημασία τους. Έπειτα, δίχως προεισαγωγή, προφέρει πολύ ευδιάκριτα - σα να συλλαβίζει, για να καταλάβω καλά - μερικές σύντομες φράσεις. Και τότε, καταλαβαίνω και πάλι, και αυτά που λέει μου κάνουν μεγάλη εντύπωση:

"Η αραβική είναι μια πολύ σπουδαία γλώσσα.

Οι Άραβες είναι αυτοί που ανακάλυψαν τη γραμματική.

Ανακάλυψαν επίσης τα μαθηματικά, και τους αριθμούς για ολόκληρο τον κόσμο.

Έχουν ανακαλύψει πάρα πολλά πράγματα".

Έχει υψώσει τη φωνή, και η περηφάνειά του αντηχεί παράξενα μέσα στη μεταλλική αποθήκη, που ξασαστέλνει την ηχώ.

Συγκινημένος, αρχίζω να δίνω μια κάπως πομπώδη απάντηση, ψάχνοντας τις λέξεις για να πω με απλές φράσεις ότι τρέφω ένα μεγάλο σεβασμό για τον αραβικό πολιτισμό. Και την ώρα που επιχειρώ αυτή την απάντηση, έχω την αίσθηση πως μας βλέπω από μακριά, μονάχους, όρθιους, τον έναν απέναντι στον άλλον, μέσα σ' αυτό το τεράστιο και αδειανό κτίριο, όπου δεν υπάρχει τίποτε άλλο έξω από σωρούς και κάσσες, γκρίζα σιδερικά, ηλίθιους σκελετούς μελλοντικών αυτοκινήτων. Εγώ, με το φθαρμένο σακάκι της φόρμας μου, ξεσκισμένο από τις μυτερές λαμαρίνες που πιάνονται επάνω μου. Αυτός, πλέοντας μέσα στην εργατική του φόρμα, πολύ φαρδιά για τό αδύνατο κορμί του, πολύ κοντή για το ύψος του. Και αυτός ο τελετουργικός, εξωπραγματικός διάλογος ανάμεσα σε πληρεξούσιους κάποιων απόμακρων πολιτισμών, απόμακρων γλωσσών, απόμακρων τρόπων ύπαρξης. Και τίποτε απ' όλα αυτά δε μου φαίνεται γελοίο ή άκαιρο, αντίθετα τα βρίσκω όλα σοβαρά και σημαντικά.

Το τέλος του διαλείμματος, που συγκεκριμενοποιείται μ' ένα γαύγισμα του Ντανγκλουά, καθώς εμφανίζεται στο πλαίσιο της πόρτας ("Τι περιμένετε λοιπόν;"), διακόπτει το μονόλογο μου στα μισά μιας φράσης. Πρέπει να ξαναρχίσω τα πηγαίνελα, αφήνοντας τον Αλί φυτεμένο στο μέσο της αποθήκης, πάντα στο ίδιο σημείο.

Συνηθισμένη διαδρομή για ένα διάστημα, κι έπειτα νέο σταμάτημα στην περιχίλιση. Έρχομαι να πάρω μια κάσσα από το στοκ του Αλί. Τώρα πια έχω την εντύπωση πως με κοιτάζει με συμπάθεια. Τουλάχιστον το πρόσωπό του δείχνει λιγότερο παγωμένο, θα ήθελα να μιλήσω, να συνεχίσω το διάλογο που μόλις πριν είχαμε αρχίσει.

Δεν υπάρχει χρόνος. Του πετάω μονάχα, περνώντας: "Πώς πάει;"

- "Καλά", απαντάει μια μια ελαφριά κίνηση των χειλιών που μπορείς να την πάρεις για χαμογελο. Για να πω την αλήθεια, σ' όλη τη διάρκεια εκείνης της μέρας, δεν τον είδα ποτέ να χαμογελάει περισσότερο: πιστεύω πως ο Αλί ήταν ένας άνθρωπος που δε χαμογελούσε.

Μια ώρα αφότου ξανάπιασα δουλειά, και καθώς ο ρυθμός έχει επιταχυνθεί ακόμα περισσότερο, έχω πελαγώσει εντελώς. Το επεισόδιο στην περιχίλιση έχει σπάσει τις συνήθειές μου. Αδύνατο να ξαναβρω κάποιο ρυθμό. Στο τμήμα του Γκραβιέ, ο χειρίστης του γερανού εκνευρίζεται, μου φωνάζει να κάνω πιο γρήγορα, λέει πως δεν έχει παρά μια δυο κάσσες απόθεμα, πως θα διακοπεί η αλυσίδα. Δεν προλαβαίνω ν' αποκτήσω κάποιο ρυθμό ανεφοδιασμού από την αποθήκη και η περιχίλιση ξεκινάει απροειδοποίητα και, μέσα σε δέκα λεπτά, έχει σχηματιστεί ένας ολόκληρος σωρός από κάσσες στην είσοδο του τμήματος - μποτιλιάρισμα των κλάρκ, διαμαρτυρίες από τους κλαρκίστες, ουρλιαχτά του Ντανγκλουά... Ύστερα, ξανά βλάβη στην περιχίλιση, τρεχάλα στον Αλί, διαμαρτυρίες του χειρίστη, και ούτω καθεξής.

Στις δέκα το πρωί, είμαι καταιϊδρωμένος, λαχανιασμένος, εκνευρισμένος, και δεν έχω καταφέρει να κερδίσω έστω και λίγο χρόνο.

Καθώς ξαναπερνάω από την αποθήκη για να πάρω μια κάσσα, ο Αλί μου λέει: "Κρυώνω".

Παραλογισμός. Η δουλειά όπου τον έχουν τοποθετήσει συνίσταται σε ελάχιστες κινήσεις κάθε τέταρτο περίπου: όλη την υπόλοιπη ώρα, ξεπαγιάζει ακίνητος, μέσα σ' αυτή την κατεψυγμένη αποθήκη.

Αντίθετα, εγώ τρέχω προς όλες τις κατευθύνσεις, τόσο ζεσταμένος όσο αυτός είναι ξυλιασμένος.

Κρίνουμε λογικό να βρούμε ένα μέσον όρο και συμφωνούμε ν' αλλάξουμε μέθοδο: από δω και στο εξής θα κάνουμε όλη τη δουλειά μαζί, χωρίζοντας την στη μέση. Ο Αλί θα κάνει κι αυτός τη διαδρομή του περιχείλιση - συγκόλληση - αποθήκη και θα μεταφέρει ένα μέρος από τις κάσες. Εγώ θα παίρνω μόνος τις κάσες από τις στοίβες της αποθήκης όταν δε θα έχω άλλες. Αυτή η διευθέτηση θα επιτρέψει στον Αλί να κινηθεί λιγάκι και σ' εμένα να επιβραδύνω κάπως το ρυθμό μου. Οι δυο μαζί, θα τα καταφέρουμε μια χαρά χωρίς να τρέχουμε.

Ένα μικρό ήσυχο μισάωρο. Αυτή η καινούρια κατάσταση μας βολεύει πολύ καλά και τους δύο. Ακριβώς εκείνη τη στιγμή, σκραπα-τακί κατακυλάει ο Ντανγκλουά, τυφλός από λύσσα, με το κάτω χέιλος συσπασμένο (είμαι σίγουρος πως βγάζει αφρούς), με τη γκρίζα του μπλούζα να κουιέται από το λίπος σε κάθε του κίνηση. Μας φωνάζει - σε μας, που τα έχουμε χαμένα: αυτή ακριβώς τη στιγμή, μόλις έχουμε καταφέρει ν' αποκαταστήσουμε κάποιο απόθεμα στις κάσες, και οι υπεύθυνοι θα έπρεπε να είναι ενθουσιασμένοι:

"Τι 'ναι αυτό; Τι 'ναι αυτό; Τι μπουρδέλο είν' αυτό; Εσύ 'σαι στα καρότσια, αυτός στην αποθήκη".

Και γυρίζοντας προς τον Αλί:

"Στρίβε από δω, τρέχα στην αποθήκη, και να μη σε ξαναδώ στην αυλή, κατάλαβες;"

Ο Αλί σηκώνει ελαφριά τους ώμους, μου κάνει ένα νόημα αδυναμίας και επιστρέφει στην αποθήκη μ' ένα μετρημένο βηματισμό.

Είχα ξεχάσει ότι στην αυλή με είχαν βάλει για να με «ψοφήσουν». Υπάρχουν πράγματα που μετράνε περισσότερο από την άμεση παραγωγή των Ντεσεβώ. Ή καλύτερα, μ' αυτά είναι που η Σιτροέν πιστεύει πως εξασφαλίζει μακροπρόθεσμα την παραγωγή των Ντεσεβώ. Ο Γκραβιέ έχει ορκιστεί να με κάνει να παραιτηθώ: τόσο το χειρότερο αν η αλυσίδα της συγκόλλησης απειλείται συνέχεια με διακοπές. Είναι κάτι που πρέπει να διακινδυνέψουν, και μάλιστα αυτό μπορεί ν' αποτελέσει και αιτία για τιμωρία, ακόμα και γι' απόλυση (πράγματι, λίγες μέρες αργότερα, θα μου κολλήσουν μια προειδοποίηση για ανεπαρκή παραγωγή). Για μένα λοιπόν, αυτή είναι η φυσιολογική μεταχείριση. Αλλά ο Αλί; Γιατί ο Ντανγκλουά ξέσπασε με τέτοια βιαιότητα πάνω στο Μαροκινό;

Καταλαβαίνω πως και το πόστο του Αλί είναι ένα πόστο τιμωρίας. Όντας ψήλος και γεροδεμένος, αυτή η μακρόχρονη ακίνητη αναμονή μέσα στο κρύο είναι γι' αυτόν πολύ πιο επίμονη δοκιμασία απ' ότι θα ήταν μια βαριά δουλειά. Η δική μου περίπτωση είναι μάλλον το αντίθετο: η έντονη φυσική προσπάθεια μου γίνεται γρήγορα πολύ οδυνηρή. Με λίγα λόγια, ο Γκραβιέ κι ο Ντανγκλουά πέτυχαν αυτό που θα μπορούσαμε να ονομάσουμε ορθολογική οργάνωση της εργασίας. Είναι συχνοί αυτοί οι παράλογοι συνδυασμοί, ίσα ίσα να κάνεις τον άλλον να νιώσει ποιός διευθύνει: η ίδια η εργασία είναι δομημένη σαν ένα σύστημα καταστολής, αρκεί μια μικρή ώθηση για να φτάσει στα όρια του υποφερτού.

Γιατί όμως ο Αλί;

Επωφελούμαι από μια παράκαμψη προς την αποθήκη για να τον ρωτήσω. "Τι έχουν με σένα;"

Αλί: "Είναι γιατί φεύγω στις πέντε το απόγευμα".

Όστε έτσι λοιπόν! Ανήκει κι αυτός στη χούφτα των αδιόρθωτων που επιμένουν να αρνούνται την αναπλήρωση, κοντά δυο μήνες από τότε που άρχισε η κινητοποίηση. Κι ωστόσο, δεν τον έχω δει ποτέ στις συγκεντρώσεις της επιτροπής, και κανένας δεν είχε μίλησε ποτέ γι' αυτόν.

(Λέω στον εαυτό μου ότι ο Αλί θα διάβασε την προκήρυξη μας στα αραβικά - τον φαντάζομαι ολομόναχο, να προσπαθεί να αποκρυπτογραφήσει προσεκτικά τα μεγαλόπρεπα καμπυλωτά και σπειροειδή γράμματα που του μιλούν για προσβολή της αξιοπρέπειας, που τον καλούν σε

απεργία για την τιμή - και ότι θα πήρε την απόφαση του δίχως να συμβουλευτεί κανέναν, αμετάκλητα.

Λέω ακόμα πως ο Πρίμο δεν είχε συναντήσει ποτέ τον Αλί, αλλά τη στιγμή που έφτιαχνε την προκήρυξη, μπόρεσε να βρει τις λέξεις που θα μιλούσαν στον Αλί.

Και σκέφτομαι πως εγώ είμαι περαστικός, αλλά στα εργοστάσια θα υπάρχουν πάντα Πρίμο και Αλί).

Μεσημέρι. Καντίνα. Δε βλέπω τον Αλί.

Όταν ξαναπιάνω δουλειά, στις μία παρά τέταρτο, τα πράγματα είναι πιο ευνοϊκά: ο Ντανγκλουά έχει εξαφανιστεί - χωρίς αμφιβολία θα εξασκεί τα καθήκοντά του σαν αντιπρόσωπος, αυτός ο ρυθμιστής μαντρόσκυλο που υποτίθεται πως μας αντιπροσωπεύει στο όνομα του συνδικάτου C.F.T. Αφήνουμε να περάσει λίγη ώρα (μήπως έχει καθυστερήσει πίνοντας το καλβαντός του;) και μετά, αφού βλέπουμε πως δεν εμφανίζεται, εφαρμόζουμε και πάλι την πρωινή συμφωνία μας. Οι δυο μας σ' όλη τη διαδρομή. Συχνά, για να μπορούμε να κουβεντιάζουμε, μπαίνουμε δίπλα δίπλα, πίσω από το ίδιο αμάξιμο που το σπρώχνουμε ήσυχα ήσυχα.

Δεν είναι πάντα εύκολο να καταλάβω τι λέει ο Αλί. Συχνά βιάζεται, οι λέξεις γίνονται κοφτές, μπερδεύονται, υπάρχουν διακοπές και μεγάλα διαστήματα σιωπής. Ωστόσο, γενικά καταφέρνω να τον παρακολουθώ.

Ξαφνικά ο Αλί αρχίζει να μιλά για τη ζωή του, πριν από πολλά χρόνια. Ένα πολύ φτωχό χωριό στο νότο του Μαρόκου. Μεγάλη, πολύ φτωχή οικογένεια. Αδέρφια κι αδερφές που πέθαναν σε μικρή ηλικία. Η γαλλική κατοχή. Και κύρια μια ανάμνηση που του έχει μείνει ανεξίτηλη:

"Υπήρχε ένας γάλλος λοχαγός στο χωριό.

Ο λοχαγός είχε ένα μεγάλο μαύρο σκύλο.

Κάθε βδομάδα, μια διαφορετική οικογένεια ήταν υποχρεωμένη να τρέφει το μεγάλο μαύρο σκυλί, με κρέας.

Όλος ο κόσμος φοβόταν αυτή τη βδομάδα.

Όταν έδιναν τροφή στο σκύλο, δεν έμενε τίποτα για κανέναν άλλο: εμείς, τα παιδιά πεινούσαμε όλη τη βδομάδα.

Όλος ο κόσμος φοβόταν τη βδομάδα του μαύρου σκύλου".

Σταματάει για μια στιγμή, ακινητοποιώντας το σκελετό του Ντεσεβώ που σπρώχνουμε. Λες και οι φόβοι της παιδικής του ηλικίας γίνονται ξαφνικά ένας κόμπος στο λαιμό του. Τα μάτια του θολώνουν. Κοιτάζει αλλού. Παθαίνω σοκ καθώς διακρίνω ξαφνικά στο γωνιώδες πρόσωπο του ενήλικα τα φοβισμένα χαρακτηριστικά του αδιάκοπα πεινασμένου παιδιού, του παιδιού που ο μεγάλος μαύρος σκύλος θα κυνηγάει μέχρι το θάνατό του. Δεν ξέρω τι να πω, και μουρμουρίζω:

"Είναι τρομερό... Είναι ο αποικισμός".

Συνέρχεται και αρχίζουμε και πάλι να σπρώχνουμε. Μου δίνει αυτή την παράξενη απάντηση:

"Όχι, ο ταγματάρχισμός είναι καλό πράγμα.*

Ο ταγματάρχισμός είναι καλός. Ο ταγματάρχης Νάσσερ, ο ταγματάρχης Μπουμεντιέν. Είναι καλό για μας".

Η συζήτηση μας, κομματιασμένη από τη μεταφορά, τις μανούβρες για το φόρτωμα και το ξεφόρτωμα, το χειρισμό των μαντεμένιων καροτσιών, σβήνει και ξαναρχίζει, με στιγμές επικοινωνίας και αποξένωσης. Ξαναρχίζει με μια δύμηση, μια ερώτηση. Σκοντάφτει πάνω σε μια ακατανόητη λέξη.

Σε κάτι που του λέω ή τον ρωτάω (τι ήταν; φαγητό ή κάτι για κάπνισμα, δε θυμάμαι πια) απαντάει έντονα:

"Όχι, ποτέ δεν το κάνω αυτό. Αυτό είναι "εβραϊκό".

Εγώ: "Τι θα πει αυτό είναι "εβραϊκό";

Εκείνος: "Πάει να πει δεν είναι καλό, δεν πρέπει να το κάνεις".

Εγώ: "Μα όχι, οι εβραίοι είναι ένας λαός, μια θρησκεία".

Εκείνος: "Όχι, όχι, εβραίος είναι το αντίθετο των άλλων. Λες "εβραίος" για να πεις πως κάτι δεν είναι όπως πρέπει".

Εγώ: "Μα υπάρχει μια εβραϊκή γλώσσα..."

Εκείνος: "Μια εβραϊκή γλώσσα; Όχι, όχι".

Εγώ: "Μα βέβαια, είναι τα εβραϊκά".

Εκείνος: "Όχι, το να γράφεις "εβραϊκά" σημαίνει το να γράφεις ανάποδα τα αραβικά. Γράφονται παρόμοια αλλά προς την άλλη κατεύθυνση".

Σταματάω.

"Άκου Αλί, ξέρω τι λέω γιατί είμαι κι εγώ εβραίος".

Κι αυτός, χωρίς να δειλιάσει, με μια συγκαταβατική κίνηση του κεφαλιού, και σχεδόν χαμογελώντας:

"Μα δε μπορεί να 'σαι εβραίος. Εσύ είσαι εντάξει. Εβραίος θα πει κάτι που δεν είναι εντάξει".

Αυτό θα μπορούσε να συνεχίζεται για ώρες. Νέο αδιέξοδο. Οι χειρισμοί για το ξεφόρτωμα μας διακόπτουν και πάλι.

Το απόγευμα συνεχίστηκε έτσι, ασθματικό. Άβυσσος δυο γλωσσών, δύο κόσμων. Προσπαθούσα να φανταστώ σε ποιόν κόσμο ζούσε ο Αλί, πώς αντιλαμβανόταν τα πράγματα, και μια αίσθηση του άπειρου με κυρίευε, θα χρειαζόταν να μιλάμε για χρόνια, για δεκάδες χρόνια... Δεν είχαμε συναντηθεί ποτέ και η τύχη μας έφερε πρόσωπο με πρόσωπο. Η τύχη; Όχι απόλυτα. Η απεργία και τα επακόλουθά της, λιγότερο ή περισσότερο άμεσα. Και την ίδια στιγμή είχα την αίσθηση ενός Αλί πολύ κοντινού. Ο μοναχικός, διωγμένος από το πόστο του, απεργός, το παιδί με το μαύρο σκύλο, ο στόχος και το θύμα του Ντανγκλουά. Ένας σκοτεινός αδελφός που ξεπρόβαλε για μια στιγμή από τη νύχτα που θα τον κατάπινε και πάλι.

Και πράγματι, τον μετακινούσαν από πόστο σε πόστο, από καψόνι σε καψόνι, και ήδη από την επόμενη μέρα εξαφανίστηκε. Κατά διαστήματα μάθαινα τα νέα του από ανθρώπους που τον γνώριζαν σα φυσιογνωμία. ("Α, ναι, ο ψήλος Μαρονικός με το μπλε τατουάζ στο μέτωπο, εκείνος που δε μιλάει σχεδόν ποτέ και που εξακολουθεί να φεύγει στις πέντε... Ναι, κάτσε να δεις, μου φαίνεται πως τον είδα να κουβαλάει κάδους στις βαφές").

Τελικά έμαθα πως του βρήκαν μια σταθερή θέση στο εργοστάσιο της Ζαβέλ. Στους καμπινέδες.

ΙΟΥΛΗΣ.

Στο τμήμα της συγκόλλησης όπου με ξαναβάλανε κάνει μια αποπνικτική ζέστη. Όλες οι μεταλλικές επιφάνειες έχουν μεταβληθεί σε θερμοαντικές πλάκες που μας περιτριγυρίζουν και παραλαύνουν καφτερές μπροστά μας. Ασχήμια των σιδερένιων σκελετών καρφωμένων, χιλιομπλωμένων, γρατζουνισμένων. Πάντα οι φλόγες από τα καμινέτα, οι δέσμες από λευκές σπίθες, το καμένο σίδηρο και το σφυροκόπημα της λαμαρίνας. Οι κάσσες γλιστρούν, πάντα ίδιες και ατάραχες, μέσα απ' αυτό που έχει μεταβληθεί σε φούρνο και όπου μας φαίνεται πως θα λιώσουμε και θα διαλυθούμε. Μουντή ατμόσφαιρα και αναθυμιάσεις, δεν υπάρχει για ν' αναπνεύουμε έξω από τα κύματα της καπής ατμόσφαιρας, την αηδιαστική μυρωδιά της καμένης λαμαρίνας και τη σιδερόσκονη. Τα βρώμικα ρούχα κολλάνε με τον ιδρώτα, όλα γίνονται υγρά, και ο ιδρώτας μας κάνει να δακρύζουμε.

Έλειπε ένας ανειδίκευτος στο τμήμα του Γκραβιέ για να βοηθήσει το χείριστη του γερανού που σηκώνει τις κάσσες από την αυλή και τις αφήνει στην αρχή της αλυσίδας. Κι αυτός θα 'μαι εγώ.

Τα καταναγκαστικά έργα στην αυλή κράτησαν τέσσερεις μήνες. Καμπουριασμένοι πίσω από τα καρότσια μου, με τα μάτια καρφωμένα στην άσφαλο, ένιωσα μάλλον παρά είδα να περνά η άνοιξη και ν' αρχίζει το καλοκαίρι. Καταδιωκόμενος από τον Ντανγκλουά και αντιμετωπίζοντας κατά διαστήματα την ειρωνεία του Γκραβιέ, είχα πειστεί πως θα με άφηναν εκεί πέρα μέχρι το κλείσιμο του Αυγούστου. Αλλά αποφάσισαν να με μετακινήσουν.

Να 'μαι λοιπόν βοηθός χειριστή, στην είσοδο του τμήματος της συγκόλλησης. Παραλαβαίνω και ελέγχω τα φτερά, τα καπώ και τις πόρτες, και τα τοποθετώ πάνω σε μεγάλα σιδερένια καβαλέτα που συνοδεύουν τις κάσσες στην αλυσίδα. Τις ελαττωματικές πόρτες τις μεταφέρω στο ρετουσάρισμα και τις ξαναβάζω στο κύκλωμα, αφού επισκευαστούν. Όταν οι κάσσες βυθιστούν στην κυλιόμενη σήραγγα που τις οδηγεί στο βαφείο, οι πλατφόρμες πάνω στις οποίες γλιστρούσαν κατά μήκος της αλυσίδας, πετιούνται αυτόματα στο πλάι όπου στοιβάζονται. Η δουλειά μου είναι να μεταφέρω κάθε τόσο τις πλατφόρμες στην αρχή της αλυσίδας, ώστε ο χείριστης να τοποθετεί επάνω τους τις κάσσες, μία κάθε τρία τέσσερα λεπτά.

Αυτός ο χείριστης είναι Αλγερίνος, ο Κάμελ. Είναι γύρω στα εικοσιπέντε. Έχει ένα παράξενο χτένισμα, σαν τους Μπήτλς, με μαλλιά φουσκωτά και γεμάτα μπριγιαντίνη. Στη δουλειά φοράει μια πρασινωπή φόρμα, σφιγμένη στη μέση του - αλλά έξω ντύνεται μ' έναν επιθετικό τρόπο, σακάκι με χρυσά κουμπιά και μυτερά παπούτσια. Μια εμφάνιση νταβατζή. Άλλωστε, λέγεται πως είναι και λίγο νταβατζής. Πως έχει περίεργες γνωριμίες, στην Πιγκάλ και στο Μπαρμπές, και πως καμία φορά τον περιμένουν στην έξοδο κάποιες έντονα βαμμένες κοπέλες. Απέναντι σε μένα, το "βοηθό" του, δείχνεται φανερά υπεροπτικός, εκμεταλλευόμενος την κατάσταση για να μου δίνει διαταγές και να με μεταχειρίζεται σαν υποταχτικό. Προφανώς, για να 'χει αυτό το στρατηγικό πόστο ανεφοδιασμού όλης της αλυσίδας, θα πρέπει να 'χει δώσει εγγυήσεις καλής διαγωγής, και να έχει την ίδια αντίληψη με τους υπεύθυνους σχετικά με τους ρυθμούς παραγωγής. Ο Γκραβιέ κι ο Αντουάν τον εμπιστεύονται. Δεν έχει καμία σχέση με τους εργάτες. Βασιλεύει πάνω στο γερανό του και στην είσοδο του τμήματος, ελέγχοντας με το βλέμμα την αυλή, μερικά μέτρα πιο κάτω, ενεργητικός, αυταρχικός, γεμίζοντας αδιάκοπα την αλυσίδα.

Μια μέρα, στο κολατσιό, μιλήσαμε για την απεργία ενάντια στην αναπλήρωση και καυχήθηκε πως δεν την ακολούθησε ποτέ, σε αντίθεση με διάφορους "ηλίθιους" του θό που τους πήρε

από κακό μάτι ο Γκραβιέ. Απάντησα άγρια και ο τόνος ανέβηκε πολύ γρήγορα. Αλλά ο τσακωμός μας διακόπηκε από το ξεκίνημα της αλυσίδας. Από τότε δε μιλούσαμε πια παρά μόνο στη διάρκεια της δουλειάς - αυτός για να με πείσει ή να γκρινιάξει, εγώ για να τον διαλοοστέλω.

Τίποτα δεν είχε αλλάξει στη συγκόλληση, μετά από εκείνη την πρώτη μέρα του Σεπτεμβρη του 68 - την εφημερη τοποθέτησή μου στην κόλληση με το καλάι. Δέκα μέτρα πιο πέρα, ο Μουλούντ συνεχίζει επ' άπειρο τις ίδιες κινήσεις. Καλάι, καμινέτο, πηγαινέλα της σπάτουλας, μια λεία καμπύλη (τώρα ξέρω πως η εντύπωση της ευκολίας δεν είναι παρά φαινομενική, πως θα πρέπει να ελέγχεις το χέρι σου στο χιλιοστό, να συσπάς τους μυς και τα νεύρα σου, να ελέγχεις με ακρίβεια την πίεση των δακτύλων σου). Ένα Ντεσεβώ τέλειωσε, ένα άλλο έρχεται, με σπασμένη καμπύλη, ρωγμή στη θέση της συγκόλλησης: καλάι, καμινέτο, σπάτουλα, και πάλι η λεία καμπυλότητα. Ένα Ντεσεβώ τέλειωσε, ένα άλλο πρέπει να γίνει... Μετρώω. Εκατόν πενήντα την ημέρα. Διακόσιες είκοσι μέρες το χρόνο. Αυτή τη στιγμή, στα τέλη Ιούλη, θα πρέπει να έχει φτάσει στην τριακοστή τρίτη χιλιάδα. Τριαντατρείς χιλιάδες φορές το χρόνο έχει κάνει τις ίδιες κινήσεις. Την ίδια στιγμή που άλλοι άνθρωποι πήγαιναν στον κινηματογράφο, φλυαρούσαν, έκαναν έρωτα, κολυμπούσαν, έκαναν σκί, μάζευαν λουλούδια, έπαιζαν με τα παιδιά τους, άκουγαν διαλέξεις, μπακάνιαζαν, έκοβαν βόλτες, μιλούσαν για την Κριτική του Καθαρού Λόγου, συναντιόντουσαν για να ψευτοκουβεντιάσουν για τα οδοφράγματα, για το φάντασμα του εμφύλιου πόλεμου, για το ζήτημα του τουφεκιού, για την εργατική τάξη σαν υποκείμενο και τους φοιτητές σαν υποκατάστατο του υποκείμενου, για την παραδειγματική πράξη που αποκαλύπτει και για τον καταλύτη, την ίδια στιγμή που ο ήλιος ανέταλλε στη Γρανάδα και ο Σηκουάνας κυλούσε ήρεμα κάτω από τη γέφυρα του Αλεξάνδρου του Ζου, που ο άνεμος έριχνε κάτω τα στάχια, χάιδευε τη χλόη των λιβαδιών και έκανε τα φύλλα να μουρμουρίζουν μέσα στα δάση, τριαντατρείς χιλιάδες κουφάρια Ντεσεβώ παρέλασαν μπροστά στον Μουλούντ, από το Σεπτέμβρη και μετά, για να κολλήσει το ίδιο κενό μήκους πέντε εκατοστών, και κάθε φορά έπαιρνε το καλάι του, το καμινέτο, την σπάτουλά του. Όρδιος, με τους κροτάφους γκρίζους, τα μάτια λίγο φθαρμένα, και θαρρώ μερικές ρυτίδες ακόμα.

Η αλυσίδα της συγκόλλησης σχηματίζει ένα ημικύκλιο. Καμία τριανταριά θέσεις, η μια πίσω από την άλλη, όπου γίνονται κάπου εκατό κολλήσεις, πάνω στην κάσσα, προτού εγκαταλείψει το τμήμα 86.

Ένα πόστο, παραπέρα από τ' άλλα. Εκεί, στο εσωτερικό του ημικύκλιου, ένας ηλικιωμένος εργάτης, μονάχος μπροστά στον πάγκο του, διορθώνει τις ελαττωματικές πόρτες. Αριστερά του, μια στοιβιά χαλασμένες πόρτες που την εφοδιάζω αφού κάνω ένα γρήγορο έλεγχο στην αρχή της αλυσίδας. Οι ρωγμές, τα χτυπήματα, τα ακανόνιστα καρφωμένα ή χυμένα κομμάτια, τα εξογκώματα και οι τρύπες, είναι όλα γι' αυτόν. Τα διορθώνει, τα επισκευάζει όλα, και στοιβάζει στα δεξιά του τις πόρτες που ξανάγιναν κανονικές. Πηγαίνω εκεί για να τις πάρω και τις ξαναβάζω στο κύκλωμα με τις κάσσες τους, προς το τέλος του ημικύκλιου, πριν από το μοχλό που θα τα στείλει όλα στις βαφές.

Αυτός ο επιδιορθωτης είναι Γάλλος. Ένας άντρας με άσπρα μαλλιά, προσεχτικός, που παρατηρώ με θαυμασμό τις επιδέξιες κινήσεις του. Θα 'λεγες ένας μικρός τεχνίτης που μοιάζει σχεδόν παράταιρος, σαν ένα ξεχασμένο υπόλειμμα μιας άλλης εποχής, μέσα στον επαναλαμβανόμενο μηχανισμό των κινήσεων του τμήματος. Έχει πολλά εργαλεία στη διάθεση του - εργαλεία για λείανση, για χτύπημα, για γυάλισμα, ηλεκτροκόλληση, καλάι, καμινέτα, ανάκατα σ' ένα είδος οικείας ακαταστασίας όπου τα βρίσκει όλα χωρίς δισταγμό - και κάθε επιδιόρθωση απαιτεί μια ιδιαίτερη επέμβαση που σχεδόν ποτέ δεν είναι ίδια με την προηγούμενη. Τα τυχαία

ελαττώματα της περιχέιλωσης, της μεταφοράς, τα χτυπήματα και οι συγκρούσεις, τα κομμάτια που έχουν πέσει χάμω ή έχουν χτυπηθεί από κάποιο κλάρκ, καθορίζουν τι θα χρειαστεί να ισιώσει, να γεμίσει, να κολλήσει, να γυαλίσει, να διορθώσει. Κάθε φορά παίρνει την ελαττωματική πόρτα, την παρατηρεί προσεκτικά, περνά το χέρι πάνω στις ανωμαλίες (ακροάζεται με τέτοια προσήλωση σα χειρουργός πριν από την εγχείρηση), την ξαναφήνει κάτω, παίρνει την απόφαση του, μαζεύει τα εργαλεία που θα του χρειαστούν και αρχίζει τη δουλειά. Δουλεύει σκυφτός, δέκα είκοσι εκατοστά πάνω από το μέταλλο, ακριβής μέχρι το τελευταίο λιμάρισμα ή την τελευταία σφυριά, υποχωρώντας μονάχα για ν' αποφύγει τις σπιδες της κόλλησης και τις μεταλλικές σκληρές της λείανσης. Ένας τεχνίτης, σχεδόν καλλιτέχνης.

Το πιο εκπληκτικό είναι ο ίδιος ο πάγκος του.

Ένα ακαθόριστο κατασκεύασμα, φτιαγμένο από κομμάτια σιδηρικά και βέργες, ετερόκλητα στηρίγματα, αυτοσχέδιες μέγγενες για να ακινητοποιεί τα κομμάτια, γεμάτο τρύπες με μια όψη ανησυχητικής αστάθειας. Αυτό όμως δεν είναι παρά το επιφανόμενο. Ο πάγκος του ποτέ δεν τον πρόδωσε ούτε έπεσε. Και όταν τον βλέπεις να δουλεύει για αρκετό χρονικό διάστημα, καταλαβαίνεις πως όλες οι φαινομενικές ατέλειες του πάγκου έχουν τη χρησιμότητα τους: απ' αυτή τη σχισμή μπορεί να περάσει ένα εργαλείο που θα χρησιμεύσει σα στήριγμα σε κάποιο κομμάτι που δε φαίνεται· από εκείνη την τρύπα θα περάσει η βέργα για μια δύσκολη κόλληση· από τούτον τον κενό χώρο, από κάτω - που κάνει το σύνολο να φαίνεται τόσο εύδραυστο - θα μπορέσει να κάνει ένα επιπλέον σφυροκόπημα δίχως να χρειάζεται ν' αναποδογυρίσει την ήδη στερεωμένη πόρτα. Αυτό τον αυτοσχέδιο πάγκο τον έχει κατασκευάσει μόνος του, τον έχει αλλάξει, μεταμορφώσει, συμπληρώσει. Τώρα έχει γίνει ένα μ' αυτόν, και ξέρει απ' έξω τις δυνατότητες του: δυο στροφές της βίδας από δω, τρεις στροφές στο παξιμάδι από κει, μια σφήνα δυο δόντια πιο πάνω, μια κλίση που αλλάζει λίγες μοίρες και η πόρτα παρουσιάζεται ακριβώς όπως χρειάζεται για να μπορεί να την κολλήσει, να την γυαλίσει, να την λιμάρει, να την σφυρηλατήσει στο ακριβές σημείο της επιδιόρθωσης, όσο περιφερειακό και αν είναι αυτό το σημείο, όσο δύσκολη κι αν είναι η πρόσβασή του. Από πάνω, από κάτω, στο πλάι, στις γωνίες, διαγώνια, στο εσωτερικό μιας καμπύλης, στο άκρο ενός χείλους.

Αυτός ο επιδιορθωτής ονομάζεται Ντεμαρσού. Έχει πολλές ειδικότητες, σα λαμαρίνας και συγκολλητής. Είναι τεχνίτης - Ρ.Ι. νομίζω, ή κάτι τέτοιο. Στο τμήμα της συγκόλλησης είναι ο μοναδικός τεχνίτης παραγωγής. (Στα άλλα τμήματα υπάρχουν μερικοί τεχνίτες, πιο συχνά στις μηχανές. Αλλά η πλειοψηφία των τεχνιτών δουλεύουν στο τμήμα εργαλείων και στη συντήρηση).

Η ηλικία του, η ειδίκευση του, η εμπειρία του, όλα αυτά έχουν σα συνέπεια να απολαμβάνει έναν κάποιον σεβασμό. Δε του μιλούν στον ενικό, αποφεύγουν να τον κατασιδιάζουν. Ακόμα και ο προϊστάμενος ή ο εργοδηγός αλλάζουν λίγο το συνηθισμένο τόνο τους όταν του μιλούν. Γίνονται σχεδόν ευγενικοί.

Όσο για τον Ντεμαρσού, αυτός δε θεωρεί τον εαυτό του σπουδαίο. Όταν απευθύνεται σε κάποιον, είναι πάντα γεμάτος ευγένεια. Είναι αλήθεια πως πολύ σπάνια του παρουσιάζεται η ευκαιρία να μιλήσει σε κάποιον. Είναι πολύ συγκεντρωμένος στη δουλειά του και δίνει την εντύπωση ανθρώπου με κλειστό μάλλον χαρακτήρα, και η σχετική απομόνωση της δουλειάς του δείχνει να του ταιριάζει. Κάνει αυτό που πρέπει, δε ζητάει τίποτε από κανέναν, και κανείς δεν του ζητάει τίποτε. Γενικά, αν έχει κάποιο πρόβλημα - ένα εργαλείο που σπάει, κάποιο υλικό που του λείπει - το λύνει μονάχος: διορθώνει το εργαλείο ή πηγαίνει να ανεφοδιαστεί στην αποθήκη ή φτιάχνει τον πάγκο του έτσι ώστε να εφεύρει μια καινούρια μέθοδο.

Αυτό όμως το δεύτερο δεκαπενθήμερο του Ιούλη, μια απειλή κρέμεται πάνω από τον Ντεμαραύ και τον πάγκο του. Ο επιδιορθωτής έχει μπει στο στόχαστρο της Οργάνωσης εργασίας - αλλά δεν το ξέρει ακόμα.

Κι αυτό το δεύτερο δεκαπενθήμερο του Ιούλη, ενώ η νάρκη του καλοκαιριού έχει αρχίσει κιόλας να μας μουδιάζει, ενώ παντού οι μυρωδιές του ιδρώτα ανακατεύονται όλο και πιο έντονες με την οσμή του καφτού λαδιού και του καμένου μετάλλου, ενώ τα τμήματα μεταβάλλονται σε φούρνους, και οι άνδρες λιποθυμούν πιο συχνά απ' ότι συνήθως στο βαφείο, και οι γυναίκες στα καθίσματα, ενώ ο αέρας λιγοστεύει, τα υγρά σαπίζουν γρηγορότερα και το βάρος γίνεται όλο και πιο ασήκωτο, ενώ οι γλώσσες στεγνώνουν και τα ρούχα μουσκεύουν, και σε κάθε διάλειμμα μαζευόμαστε γύρω από τα ανοίγματα αναζητώντας έναν υποθετικό εξαερισμό, σ' αυτό το δεύτερο δεκαπενθήμερο του Ιούλη, η Οργάνωση της εργασίας παραμονεύει.

Ένας ελαφρύς πυρετός έχει καταλάβει τα στελέχη. Δεν τους βλέπουμε πια.

Γίνονται αλλαγές, μεταθέσεις, συγχωνεύσεις.

Αλλαγές εμφανίζονται στην παραγωγή.

Στις αλυσίδες μας με τα Ντεσεβύ βάζουν καινούρια αυτοκίνητα. Τα Αμι 8. Κάθε τέσσερα πέντε Ντεσεβύ, ένα Αμι 8. Αμέσως άλλαξαν μερικά πόστα, έφεραν καινούρια εργαλεία ή άλλαξαν τα παλιά.

Ορθολογικοποίηση, όπως τη λένε.

Χρονομετρούν (στα μαλακά: η άσπρη μπλούζα περνοδιαβαίνει με το χρονόμετρο στη τσέπη, κάθεται πίσω από τον τύπο που δουλεύει, κλικ μέσα στην τσέπη, ο τύπος κάνει τις συνηθισμένες κινήσεις του, και πάλι κλικ στο τέλος της φάσης, και ούτε γάτα ούτε ζημιά· απομακρύνεται με βήμα περιπάτου και διαβάζει με την ησυχία του το αποτέλεσμα, παράμερα· το σημειώνει. Όλα αυτά γράφονται σε καρτέλες, αποσυνδέτουν και ανασυνδέτουν τις κινήσεις μας με ακρίβεια δεκάτου του δευτερολέπτου, και ένα ωραίο πρωί έρχονται και μας αλλάζουν την παραγωγή στα ξαφνικά. "Τι να γίνει, ξανακάνανε τους λογαριασμούς τους, επάνω, φίλε μου. Να οι καινούριοι σου χρόνοι. - Μα... - (Ανίσχυρη χειρονομία όλο υποκρισία της άσπρης μπλούζας) Εγώ δε ξέρω τίποτα", και απομακρύνεται στα γρήγορα).

Ορθολογικοποίηση.

Και γιατί τώρα; Είναι η καλύτερη στιγμή, δεν κάνουν τίποτε στην τύχη. Έχουν κοινωνιολόγους, ψυχολόγους, μελέτες, στατιστικές, ειδικούς των ανθρώπινων σχέσεων, τύπους που σπουδάζουν ανθρώπινες επιστήμες, έχουν χαφιέδες, διερμηνείς, κίτρινους συνδικαλιστές, έχουν τα στελέχη παραγωγής που ανιχνεύουν το έδαφος και συγκρίνουν την εμπειρία του Σουαζύ μ' εκείνη του Ζαβέλ, και του Λεβαλού μ' εκείνη του Κλισύ, παίρνουν τη γνώμη των άλλων εργοδοτών, κάνουν διαλέξεις και δίνουν πιστώσεις για να τα γνωρίσουν καλύτερα όλα αυτά, και, μελετήστε λοιπόν τις συγκρούσεις, τη συμπεριφορά των μεταναστών, την ψυχροσύνη του μέσου Ο.Σ. και τις απουσίες, κι εκείνο και τ' άλλο.

Μετά από δεκαπέντε μέρες, διακοπές. Ξέρουν πως είναι πολύ αργά για να ξεσπάσει απεργία. Ξέρουν κυρίως πως οι μετανάστες δεν έχουν πια παρά μια σκέψη στο κεφάλι τους: να κάνουν ότι μπορούν για να περάσουν τις διακοπές στη χώρα τους. Να βρουν τα χρήματα, να βρουν το φτηνό εισιτήριο, το ειδικό αεροπλάνο, το καράβι, την τρίτη θέση, όλα πληρωμένα πάνω στο κατάστρωμα ή μαζί με άλλους εκατόν πενήντα στο εναέριο πήδημα του φύλλου από τη Μασσαλία στο Οράν... Συνωστισμός στα ταξιδιωτικά γραφεία, στις ναυτιλιακές εταιρείες, στις κρατήσεις αεροπλάνων. Το εργοστάσιο καταλαμβάνεται από έναν ταξιδιωτικό πυρετό. Στο κολατσιό και στην καντίνα, πραγματικό χρηματιστήριο: τόσα χρήματα για ένα πηγαινέλα στην

Μπάντα, ένα φτηνότερο Παρίσι - Αλγέρι, ένα ομαδικό εισιτήριο Μασσαλία - Αλγέρι, αλλά θα πρέπει να φύγεις μαζί με άλλους δέκα. Και για τη Γιουγκοσλαβία, μια πραγματική ευκαιρία, αλλά αναχώρηση στις 27 Ιούλη, τρεις μέρες πριν κλείσει το εργοστάσιο. Εκείνοι που ξέρουν πως δε θα μπορέσουν να φύγουν γιατί δεν έχουν φράγκο ή κανέναν να δούνε στη χώρα τους, περιπλανιούνται σα νεκρές ψυχές, αδιάφοροι για οτιδήποτε, πληγωμένοι απ' αυτό τον πυρετό που αδέλφητα τους αποκλείει. Όσοι θα δοκιμάσουν να φύγουν, δε σκέφτονται παρά μόνο αυτό. Το μυαλό τους είναι κιόλας εκεί κάτω: στο χωρίο της Καμπύλια ή της Κροατίας, στα προάστια του Αλγερίου ή της Βαρκελώνης, στα μικρά αγροκτήματα του Τρας Ος Μόντες ή στους ελαιώνες του Αλεντέιο. Το μυαλό βρίσκεται κιόλας ανάμεσα στους ψαράδες και τους αμπελοουργούς, στα κοπάδια με τα πρόβατα ή τα μαγαζάκια των τσαγκάρηδων, στην πλατεία του χωριού για το κουβεντολόι, όταν ο ήλιος γέρνει απαλά πίσω από τους λόφους. Το μυαλό βρίσκεται στους συγγενείς, τη γυναίκα, τα παιδιά, τους αδελφούς, τις αδελφές, τους θείους, τις θείες, τα ξαδέλφια, τους φίλους. Εκεί κάτω. Εδώ, στη διάθεση της Σιτροέν, δεν υπάρχει παρά το σώμα. Αλλά στη Σιτροέν αρκεί το σώμα. Τόσο το καλύτερο μάλιστα. Αν λείπει το κεφάλι, θα εκμεταλλευτεί την ευκαιρία, θα προσπαθήσει να βγάλει κάτι περισσότερο από το σώμα, είναι η καλύτερη στιγμή.

Ορθολογικοποίηση.

Ότι κατορθώσει να αρπάξει η Σιτροέν από την άποψη της παραγωγικότητας σ' αυτό το δεύτερο δεκαπενθήμερο του Ιούλη, θα το 'χει κερδίσει και για τη στιγμή που το εργοστάσιο θα ξεκινήσει και πάλι, στα τέλη Αυγούστου, αρχές Σεπτέμβρη. Από την πρώτη κιόλας μέρα που δ' αρχίσει η δουλειά, "η κανονική παραγωγή" θα 'ναι βέβαια το ανώτερο επίπεδο που πέτυχε στα τέλη του Ιούλη.

Ένας άλλος λόγος είναι πως, μετά από ένα ή το πολύ δύο χρόνια, το Σουαζύ θα κλείσει οριστικά. Έχει αποφασιστεί. Η Σιτροέν πουλάει το οικόπεδο και θα γκρεμίσει τα κτίρια, θα γίνουν ουρανοξύστες για κατοικίες! Πετυχημένη οικοδομική επιχείρηση, εκεί που έχει φτάσει η τιμή του τετραγωνικού μέτρου στο Παρίσι! Τα μηχανήματα θα μεταφερθούν και η παραγωγή θα μοιραστεί σε άλλα εργοστάσια, πιο σύγχρονα, βασικά στα μακρινά προάστια, εκεί όπου τα οικόπεδα είναι πιο φτηνά. Το προσωπικό θα μοιραστεί και θα μετατεθεί λίγο πολύ παντού. Όσοι δε θα θέλουν την καινούρια τους θέση, θα υποχρεωθούν να φύγουν (και μπορούμε να έχουμε εμπιστοσύνη στη διεύθυνση ότι θα περιποιηθεί όλους τους ενοχλητικούς, τους συνδικαλιστές και τους θερμοκέφαλους: δε λείπουν οι θέσεις, χαμένες στην άλλη άκρη της Γαλλίας!).

Ευκαιρία λοιπόν, πριν από τη μεγάλη μετακόμιση, να μπει και λίγη τάξη: να συμπιεστούν οι χρόνοι, να μειωθούν τα πόστα, να φαγωθεί μια φάση από δω, μια άλλη από κει, να δοθεί κάποια δουλειά σ' ένα αριστερό χέρι που έμνε σκανδαλωδώς τεμπέλικο την ώρα που δούλευε το δεξί, ν' αλλαχτεί μια παλιά μηχανή, ν' αντικατασταθεί ένα τρυπάνι από ένα άλλο ταχύτερο, ν' αντικατασταθούν δυο εργαλεία από ένα που μπορεί να χρησιμοποιηθεί για δυο δουλείες...

Έτσι, η Οργάνωση εργασίας αγρυνά. Στην πραγματικότητα η Οργάνωση εργασίας δεν έχει όνομα.

Ναι βέβαια, θεωρητικά: "το γραφείο μεθόδων και χρόνων". Οι "μέθοδοι", λένε οι μυημένοι. Αλλά είναι απομακρυσμένο και ανώνυμο, άγνωστο για τους περισσότερους. Δεν ξέρουμε καν πού βρίσκεται ούτε έχουμε δει τις φάτσες τους. Έτσι, όταν υπάρχει κάτι καινούριο, λέμε απλά "αυτοί": "Είδες τι μου φορτώσανε ακόμα; Δε σταματάνε αυτοί κει πάνω..." Υπάρχουν εγκύκλιοι που καταλήγουν στον προϊστάμενο, υπηρεσιακές ανακοινώσεις, επείγουσες αποφά-

σεις (που βέβαια δεν τις δείχνει σε κανέναν εκτός από τον εργοδηγό με τον οποίο συνεννοείται χαμηλόφωνα, πίσω από το γυάλινο κλουβί του). Υπάρχουν άγνωστες άσπρες μπλούζες που έρχονται να κάνουν μια βόλτα, μας παρατηρούν ενώ δουλεύουμε (χωρίς αμφιβολία με το χρονόμετρο στην τσέπη: κλικ-κλακ στα κρυφά) και στη συνέχεια απομακρύνονται για να σημειώσουν κάτι στο μπλοκάκι τους, σε μια γωνία του τμήματος. Άλλοι έρχονται να επιθεωρήσουν τα εργαλεία. Κοιτάζω το καμινέτο σου, πασπατεύω το τρυπάνι σου, ούτε καλημέρα ούτε καλησπέρα, ούτε σε είδα ούτε σε ξέρω, σημειώνω στο καρνέ, και προχωρώ στον επόμενο.

Υπάρχουν μηχανές που τις αλλάζουν στα ξαφνικά δίχως προειδοποίηση. Κοίτα, μου 'βαλαν ένα καινούριο καμινέτο μ' ένα ελατήριο για να ξαναμπαίνει μόνο του στη θέση του. (Μην ανησυχείς φίλε μου, το υπολογίσανε εκεί πάνω το ελατήριο: πέντε δευτερόλεπτα λιγότερο ο χρόνος που χρειαζόταν για να ξαναβάλεις το καμινέτο στη θέση του. Ετοιμάζονται να μειώσουν το χρόνο σου ή να σου φορτώσουν κάποια δουλειά επιπλέον. Πάντως δεν πρόκειται να πάνε χαμένα αυτά τα πέντε δευτερόλεπτα!).

Κι έτσι, ένα αυτοκίνητο παραπάνω από δω, ένα παραπάνω από κει.

Και έπειτα, τα ρολόγια που χτυπάμε κάρτα πάνε λίγο μπροστά. Λένε επτά παρά πέντε όταν όλα τ' άλλα λένε επτά παρά επτά. Και οι αλυσίδες ξεκινάνε ακριβώς. Υποτίθεται στις επτά. Στην πραγματικότητα, στις επτά παρά δύο. Δυο λεπτά κλεμμένα, ένα τίποτα σχεδόν, αλλά είναι μισό Ντεσεβώ κάθε μέρα, έτσι στην πλάκα. Κάθε δυο μέρες, ένα τελειωμένο αυτοκίνητο, έξω από τον επίσημο χρόνο δουλειάς, ανάμεσα στις επτά παρά δύο και στις επτά. Δεν είναι κι άσχημα, ε;

Αγρυπνά η Οργάνωση εργασίας. Ανώνυμη γενικά, προσωποποιείται μόνο από τ' αποτελέσματα της. Αλλά μερικές φορές αποκτά ένα πρόσωπο, μια συγκεκριμένη μορφή και να που επιτίθεται σ' ένα σημείο του μετώπου, που κανένας δεν το περίμενε. Στον Ντεμαρού για παράδειγμα. Γιατί στον Ντεμαρού; Άντε να καταλάβεις! Ποτέ δεν υπήρξε πρόβλημα στο πόστο του, οι πόρτες πάντα τέλεια διορθωμένες. Λοιπόν;

Μπορούμε να κάνουμε διάφορες υποθέσεις. Για παράδειγμα, μια άσπρη μπλούζα, κάνοντας το γύρο της επιθεώρησης σκόνησε πάνω σ' αυτό τον χιλιοπαλωμένο και ελάχιστα συμβατικό πάγκο. Τι 'ναι τούτο πάλι; Και πράγματι, αν παρατηρήσεις τον Ντεμαρού να δουλεύει μονάχα για δυο τρία λεπτά, σου δίνει την εντύπωση πως χάνει το χρόνο του στριφογυρνώντας στον πάγκο του, μετακινώντας παξιμάδια, προσαρμόζοντας τις σφήνες. Βέβαια, αν τον παρατηρήσεις για πολλή ώρα, καταλαβαίνεις πως όλα είναι τέλεια και πως ο επιδιορθωτής εκμεταλλεύεται με τον καλύτερο τρόπο τον πάγκο του. Αλλά οι τύποι από τις μεθόδους δε χάνουν τις ώρες τους μπροστά σε κάθε πόστο: μερικές ματιές, και είναι σίγουροι πως έχουν καταλάβει. Έχουν κάνει σπουδές και όλα τα σχετικά, την ξέρουν καλά την επιστημονική οργάνωση της εργασίας! Ναι, ένας τύπος από τις μεθόδους θα μπορούσε άνετα να περάσει από κει και να σκεφτεί πως αυτός ο εύθραυστος πάγκος ήταν χάσιμο χρόνου: σημειώνω στο σημειωματάριο μου, "πόστο Ρ 82, τμήμα 86, αντικατάσταση πάγκου, εγκατάσταση ενός μοντέλου Ρ675, μεταβαλλόμενης κλίσης", κλείνω το σημειωματάριο, διορθώνω τα γυαλιά μου και πάω να χώσω τη μύτη μου αλλού για να φέρω στο γραφείο τη νόρμα μου από κερδισμένα δευτερόλεπτα και "βελτιωμένες" μηχανές.

Άλλη υπόθεση. Ας υποθέσουμε πως θέλουν να μοιράσουν στα δυο το πόστο του Ντεμαρού στη μελλοντική οργάνωση εργασίας, μετά τη μετακόμιση των αλυσίδων από το Σουαζύ. Για παράδειγμα, θα μπορούσαν να ανέβουν στα τετρακόσια αυτοκίνητα τη μέρα. Και για να επιδιορθώνουν τις πόρτες στη συγκόλληση, θα έβαζαν δυο τύπους, πλά πλάι, που θα έκαναν την

ίδια ακριβώς δουλειά (ή ο ένας θα έκανε τις μπροστινές πόρτες και ο άλλος τις πίσω, πετυχαίνοντας έτσι λίγο περισσότερη ειδικευση), θα πρέπει να σημειώσουμε πως, μοιράζοντας έτσι τη δουλειά, θα πετύχαιναν ένα σημαντικό κέρδος στην παραγωγικότητα (δύο φορές εκατόν πενήντα αυτοκίνητα κάνει μόνο τριακόσια: η μετακόμιση, τα πιο σύγχρονα μηχανήματα, η ειδικευση, όλα αυτά θα επιτρέψουν στην διεύθυνση να φορτώσει άλλα εκατό αυτοκίνητα στους δυο τύπους). Ωραία λοιπόν, όλα αυτά πρέπει να προετοιμαστούν. Και πρώτα πρώτα θα πρέπει ν' αντικατασταθεί αυτός ο απίθανος χιλιομπαλωμένος πάγκος από έναν πάγκο "κανονικό" που να μπορούμε να τον αναπαράγουμε σε δυο αντίτυπα, για το διπλό πόστο, ή ακόμα και σε τρία και τέσσερα, αν θέλουμε να βλέπουμε μακριά, θα πρέπει να ξεμπερδεύουμε με τον μικρό αργοκίνητο βιοτέχνη! Τέσσερεις, πέντε, έξη Ντεμαρσύ, πάνω σε κανονικούς πάγκους, κάνοντας ακριβώς τις ίδιες κινήσεις, με επιδιορθώσεις ταξινομημένες, καταχωρημένες και μοιρασμένες από ένα ελεγκτή! Τέρμα στον αυτοσχεδιασμό, ακρίβεια δευτερολέπτου. Είναι βολικό για να μπορεί να υπολογίζεται το μόνους, αποτελεσματικό για την παραγωγή μεγάλης κλίμακας. Κι ας υποθέσουμε πως θα πρέπει να περάσουμε από τη μονή βάρδια στη δουλειά σε βάρδιες, στο σύστημα 3 X 8. Ο πάγκος δε θα χρησίμευε πια σ' έναν μόνο εργάτη αλλά σε τρεις διαδοχικά. Δεν υπάρχει πια θέση για τον ατομισμό, για τη μικρή μηχανή, την προσαρμοσμένη στον άνθρωπο. Χρειάζεται ένα πασπατού, γερό και απλό, ακόμα και αν είναι λιγότερο πρακτικό. Προπαντός μια μηχανή που δε θα 'ναι προσωποποιημένη. Μια μηχανή τυποποιημένη.

Ίσως πάλι να έγινε κάποια ειδική μελέτη για τις επιδιορθώσεις, στο επίπεδο όλων των εργασιών της Σιτροέν, με πλήθος γραφικές παραστάσεις, στατιστικές και καμπύλες, και αποφασίστηκε πως θα ήταν δυνατό να συμπιεστεί το κόστος, μειώνοντας τα χαλασμένα κομμάτια, υπολογίζοντας πιο σφικτά το χρόνο, εκσυγχρονίζοντας το υλικό. Διασκέψεις, συζητήσεις, επιθεωρήσεις, υπηρεσιακές ανακοινώσεις, το σχέδιο μπαίνει στο ντουλάπι. Και στην πιο ευνοϊκή στιγμή, στο δεύτερο δεκαπενθήμερο του Ιούλη, όταν οι ειδικοί για τα "κοινωνικά" και οι υπηρεσίες του προσωπικού βεβαιώνουν πως μπορούν να προχωρήσουν, πως είναι ευκαιρία να ενταθεί ο ρυθμός και να δοκιμαστούν οι καινοτομίες, παφ! πάνω στον Ντεμαρσύ, τον ήμερο επιδιορθωτή του τμήματος της συγκόλλησης.

Για την ακρίβεια, πάνω στον πάγκο του Ντεμαρσύ.

Δίχως προειδοποίηση, ένα πρωινό στις οχτώ και τέταρτο.

Τρίτη 22 Ιούλη, ώρα οχτώ και τέταρτο (εκμεταλλεύονται το κολατσιό για να μην αναστατώσουν τη λειτουργία του τμήματος), συναγεμός στο 86. Τρεις τύποι καταφθάνουν μ' ένα μαγκάνι, σηκώνουν ένα κατασκευάσμα από συμπαγές μαντέμι μέχρι το ύψος του τμήματος, το περνάνε πάνω από την αλυσίδα, αφού πρώτα την αδειάσουν από τα αυτοκίνητα που κατασκευάζονταν, και τελικά το μεταφέρουν με μεγάλη δυσκολία στη θέση του Ντεμαρσύ. Ο παλιός πάγκος του αδειάζεται στα γρήγορα και πετιέται σε μια γωνία του τμήματος που χρησιμοποιείται για αποθήκη, ανάμεσα σε παλιοκούρελα και σκουριασμένους ντενεκέδες, και στη θέση του εγκαθίστούν αυτό το καινούριο κατασκευάσμα. Οι τρεις τύποι σκουπίζουν καλά καλά το μέτωπο τους, δίνουν στο Γκραβιέ ένα δελτίο να υπογράψει και εξαφανίζονται.

Ξαναρχίζει η δουλειά.

Ο Ντεμαρσύ παρατηρεί έκπληκτος αυτό τον πάγκο που έπεσε απ' τον ουρανό. Ή μάλλον από τις απρόβλεπτες ιδιοτροπίες του γραφείου μεθόδων. Ένας συμπαγής μεγάλος κύβος που πάνω του βρίσκεται ένα κεκλιμένο επίπεδο για να τοποθετούνται οι πόρτες. Δυο μέγγκενες στις πλευρές για να τις σφηνώνει. Κι αυτό είναι όλο. Το κεκλιμένο επίπεδο είναι ενιαίο, από συμπαγές μέταλλο. Δεν υπάρχει πια καμμία απ' αυτές τις τρύπες, τα περάσματα, που επέτρεπαν στο Ντε-

μαρσού να δουλεύει από πάνω, από κάτω, από το πλάι, χωρίς να χρειάζεται ν' αλλάξει θέση στην πόρτα.

Το φαχουλεύει. Εξετάζει τις δυνατότητες ρύθμισής του. Περιορισμένες. Κάνει το γύρο. Αγγίζει με την άκρη των δακτύλων. Ξύνει το κεφάλι του ξεφυσώντας, μ' ένα κάποιο άγχος. (Περνώντας από πλάι του, τον ακούω να μουρμουρίζει: "Αυτό μας έλειπε τώρα!"). Νοσταλγική ματιά προς τον παλιό πάγκο του, πεταγμένο στο βάθος του τμήματος, που θα σκουριάσει εκεί πέρα, προτού μεταφερθεί στα παλιοσίδερα, Ο Ντεμαρσού δείχνει να 'ναι θλιμμένος. Δεν είναι ο τύπος που θα πάει να παραπονεθεί και να διαμαρτυρηθεί. Στέκεται εκεί, με κρεμασμένα τα χέρια, καταπίνει το σοκ κι επαναλαμβάνει: "Άλλο κι αυτό.. Ποιός θα το περίμενε!" Το βουητό έχει ξαναρχίσει μέσα στο τμήμα, ο καθένας αφοσιώνεται στη δουλειά του, στον σκελετό του αυτοκινήτου, που γλιστράει αργά μπρος απ' το πόστο του και κανένας πια δεν έχει καιρό να προσέξει το Ντεμαρσού. Μένει μονάχος, αμετάκλητα αποπροσανατολισμένος.

Η αλυσίδα λειτουργεί και πάλι και η στοίβα με τις ελαττωματικές πόρτες μεγαλώνει, ενώ εκείνη με τις διορθωμένες μειώνεται επικίνδυνα. Ο Ντεμαρσού θα πρέπει να προσπαθήσει να παρακολουθήσει το ρυθμό. Με αδέξιες κινήσεις αρχάριου, στρώνεται στη δουλειά.

Σφηνώνει μια πρώτη πόρτα, αναζήτη ενστικτώδικα διεξόδους που τώρα πια είναι κλειστές, υποχρεώνεται να αποσυνθέσει τις κινήσεις που έκανε ταυτόχρονα, με τα δύο του χέρια, από πάνω κι από κάτω. Αρχίζει να λιμάρει.

Με δυσκολία καταφέρνει να τελειώσει μια πόρτα. Μια δεύτερη.

Δεν υπάρχει αμφιβολία, πρόκειται για καταστροφή.

Ο ρυθμός του Ντεμαρσού έχει σπάσει, η μέθοδος δουλειάς του έχει αποδιοργανωθεί. Κάθε φορά που πρέπει να δουλέψει μια πόρτα από κάτω υποχρεώνεται να ξεσφίξει τις βίδες της μέγ-γενης, να αναποδογυρίσει την πόρτα, να ξανασφίξει. Δεν υπάρχει πια δυνατότητα να δουλέψει όπως συνήθιζε, με ταυτόχρονες γρήγορες κινήσεις, από πάνω κι από κάτω, που επέτρεπαν με τη μεγαλύτερη άνεση να λειανθεί η επιφάνεια με μια γρήγορη σφυρηλάτηση. Πριν, κράταγε με το αριστερό του χέρι ένα βαρίδι κάτω από την πόρτα, μετακινώντας το ανάλογα, και με το δεξί του χέρι χτυπούσε με μικρές σφυριές, διορθώνοντας προοδευτικά τη λαμυρίνα, τη μια περιοχή μετά την άλλη. Τώρα, αυτό έχει γίνει πια αδύνατο: θα πρέπει να δουλεύει χωριστά την όψη και την ανάποδη. Και να χάνει τον καιρό του για να ξεσφίγγει, ν' αναποδογυρίζει, να ξανασφίγγει... Με τον καινούριο πάγκο χρειάζεται για κάθε πόρτα, τουλάχιστον μισό χρόνο παραπάνω από πριν.

Κατά τις δέκα το πρωί, ο Γκραβιέ περνάει να δει. Δε χρειάζεται πολλά για να καταλάβει. Βλέποντας το γέρο να τα 'χει χαμένα, κατανοεί αμέσως την ηλιθιότητα της αλλαγής. Σηκώνει τα μάτια στον ουρανό και κουνάει τους ώμους - οι κινήσεις του δείχνουν πολύ καλά τι σκέφτεται: "Δεν ξέρουν πια τι άλλο να επινοήσουν αυτοί οι γραφειοκράτες του γραφείου μεθόδων, θα 'πρεπε να ζητάνε και τη δίκια μας γνώμη, που είμαστε στην παραγωγή, που ξέρουμε τη δουλειά. Τέλος πάντων, δικός τους λογαριασμός..." Δεν εξαρτάται απ' αυτόν και προφανώς το γραφείο μεθόδων ούτε καν ζήτησε τη γνώμη του. Δε μπαίνει ζήτημα να κάνει οποιοδήποτε σχόλιο μπροστά σ' έναν εργάτη. Η ιεραρχία είναι ιερή. Ο προϊστάμενος απομακρύνεται αμίλητος. Όσο για το Ντεμαρσού, ας τα βγάλει πέρα μονάχος. Αν διακοπεί ο ανεφοδιασμός σε διορθωμένες πόρτες, θα δει τι θα κάνει. Χωρίς αμφιβολία, τότε θα χρειαστεί να κάνει μια αναφορά στο γραφείο μεθόδων. Για την ώρα δε συμβαίνει κάτι τέτοιο. Ο Ντεμαρσού κάνει τριπλή προσπάθεια, νευριάζει, αγχώνεται, αλλά χοντρικά κρατάει το ρυθμό - βέβαια, προπορεύεται λιγό-

τερο, αλλά αυτό είναι δικό του πρόβλημα. Το βασικό για τον εργοδηγό είναι να ανεφοδιάζεται η αλυσίδα. Όσο για τα υπόλοιπα... "Ο υπεύθυνος δεν είναι γραφείο παραπόνων", όπως του αρέσει να επαναλαμβάνει.

Όσο για τον Ντεμαρσυ, οι μεγαλύτερες δυσκολίες βρίσκονται στο μέλλον.

Καντίνα. (Ο γέρος μένει στο τμήμα· στήνει προσεκτικά το καταρόλι με το κοκκινιστό κρέας και τις βραστές πατάτες, βγάζει το ψωμί και τη μπίρα του και τρώει σιωπηλά πάνω σ' ένα άδειο βαρέλι, κοντά στον πάγκο του, μασώντας αργά την κάθε μπουκιά).

Ξαναρχίζει η δουλειά.

Στις τρεις το απόγευμα, το τμήμα έχει γίνει φούρνος. Ζέστη από μέταλλο και ιδρώτα. Νιώθεις να βυθίζεσαι. Ανασαιίνεις δύσκολα. Κάθε φορά που περνάω πλάι στον Ντεμαρσύ ή όταν έρχομαι να τον εφοδιάσω με ελαττωματικά κομμάτια και να πάρω πίσω τα διορθωμένα, τον κοιτάζω να δουλεύει. Η κατάσταση δε διορθώνεται. Τον είδα να παλεύει ενάντια σ' αυτό το μαντεμένο κατασκεύασμα, να δοκιμάζει διάφορους τρόπους, ν' αλλάζει τη σειρά των κινήσεων... Μάταια. Έχει χάσει τουλάχιστον ένα τρίτο της αποτελεσματικότητάς του. Μόλις που προλαβαίνει: έτσι και του ξεφύγουν μια δυο πόρτες, ή δώσει μερικές λάθος σφυριές, ή χαλάσει το καμινέτο, θα βουλιάξει.

Τρεις και τέταρτο. Διάλειμμα για κολατσιό. Όλοι σωριάζονται κάτω. Θα πρέπει να κάνει τουλάχιστον 30 βαθμούς. Πολύ αποπνικτικά για να μπορείς να μιλήσεις. Αέρα!

Τρεις και εικοσιπέντε. Μουγκρητό της αλυσίδας που ξεκινάει, με τα κροταλίσματα των γάντζων και τα τριξίματα των γραναζιών - όλοι αυτοί οι μηχανισμοί που πάλλονται κάτω από τα πόδια μας - ο γδούπος της πρώτης κάσας που ο Κάμελ ρίχνει στο κύκλωμα ("Εμπρός, ξεκίνα", φωνάζει ο εργοδηγός στο χείριστη του γερανού, κι αυτός ξεκινάει αμέσως, δε χρειάζεται να του το επαναλάβεις), Προσπαθούμε να βγούμε από την υπνηλία, ξαναπιάνουμε τα εργαλεία. Δέσμες από σπίδες. Φλόγες από καμινέτα. Σφυριές. Χτυπήματα με ζουμπάδες. Γρατζουνίσματα της λίκας.

Σίδερο, μαντέμι, μέταλλο, λαμαρίνα, τοιχώματα και πάτωμα, υφάσματα, δέρματα, όλα είναι καφτά όλα ζεματάνε, καπνοί και ιδρώτας, λάδια και γράσσα.

Τρεις και μίση. Τι συμβαίνει λοιπόν; Έχει γίνει εισβολή στο τμήμα. Άσπρες μπλούζες, μπλε μπλούζες, φόρμες ρυθμιστών, γραβατάκηδες. Περπατάνε με αποφασιστικό βήμα, σ' ένα μέτωπο πέντε μέτρων, μιλάνε δυνατά, παραμερίζουν στο πέρασμα τους οτιδήποτε τους εμποδίζει. Δε χωράει αμφιβολία, βρίσκονται στο σπίτι τους, είναι δικά τους όλα αυτά, είναι οι κυρίαρχοι. Ξαφνική επίσκεψη των γαιοκτημόνων, των ιδιοκτητών, όπως θέλετε πέστε τους (βέβαια, τυπικά, είναι μισθωτοί όπως όλος ο κόσμος. Αλλά για κοιτάξε τους: η αφρόκρεμα των μισθωτών είναι κίολας σχεδόν αφεντικά, και σε τσακίζουν με το βλέμμα στο πέρασμά τους σα να 'σαι κάποιο έντομο). Κομπού οι κουστουμαρισμένοι, με λεπτές ρίγες, άψογη τσάκιση, ατσαλάκωτοι, σιδερωμένοι (πόσο αλήτης μπορείς να νιώσεις με μιας, με τη λεκιασμένη, τρύπια, βουτηγμένη στον ιδρώτα και τα λάδια φόρμα σου, κουβαλώντας άβαφες λαμαρίνες), μόνο η γραβάτα λίγο χαλαρή καμιά φορά, από τη ζέστη, και ένα πλήρες δείγμα από φάτσες στελεχών, τα πρησμένα πρόσωπα των σημαντικών γέρων, οι μελετηρές φάτσες με τα γυαλιά των νεαρών μηχανικών που μόλις βγήκαν, φρέσκοι - φρέσκοι απ' το πολυτεχνείο, κι εκείνοι που προσπαθούν να δείχνουν την ενεργητική όψη του δυναμικού στελέχους, που καπνίζει Μάλμπορω, αρωματίζεται με κάποιο εξωτικό άφτερ σείβ και μπορεί να παίρνει μια απόφαση μέσα σε δυο δευτερόλεπτα (θα πρέπει να κάνει ιστιοπλοία αυτός εκεί), και τα δουλικά χαρακτηριστικά εκείνου που τρέχει με μικρά βηματάκια, ακριβώς πίσω από τον Κύριο Διευθυντή, τον σημαντικότερο της ομάδας, ο αριβίστας με

την τετράγωνη τσάντα, αποφασισμένος να μην αφήσει ποτέ τον ανώτερό του σε μεγαλύτερη απόσταση από πενήντα εκατοστά, με τα μαλλιά καλοχτενισμένα, με ολόσιες χωρίστρες, μοντέρνο χτένισμα, μπριγιαντίνη με το κιλό, μάγουλα καλοξυρισμένα μέσα σε άνετες τουαλέτες, αλέκιστες σιδερωμένες μπλούζες, στομάχι γραφειοκρατών, μπλοκάκια φακέλους, ντοσιέ... Πόσοι να 'ναι; Εφτά η οχτώ, αλλά κάνουν θόρυβο για δεκαπέντε, μιλάνε δυνατά, στριφογυρνάνε σ' όλο το τμήμα. Ο προϊστάμενος Γκραβιέ, όρμησε έξω από το γυάλινο κλουβί του για να τους υποδεχτεί. ("Καλημέρα Κύριε Διευθυντά... μπλα-μπλα-μπλα... Μάλιστα, Κύριε Διευθυντά... όπως είπε ο Κύριος αναπληρωτής διευθύνων του ...αφού προειδοποιήθηκε... οι αριθμοί... εδώ... ο κατάλογος... από σήμερα το πρωί... μπλα-μπλα-μπλα... Κύριε Διευθυντά") και ο Αντουάν, ο εργοδηγός, τρέχει κι αυτός να κολλήσει στην ομάδα, ακόμα κι ο Ντανγκλουά, ο ρυθμιστής του κίτρινου συνδικάτου, που ξετρύπωσε άγνωστο από πού, κουβαλάει την γκριζα μπλούζα και τα λίπη του για να συνοδέψει αυτούς τους κυρίους. Κι όλος αυτός ο καλός κόσμος πάει, έρχεται, κοιτάζει, σημειώνει, σε σπρώχνει προσπερνώντας, στέλνει να φέρουν το τάδε, στέλνει να φέρουν το δείνα.

Στη μέση, ο αρχηγός τους: Ο Κύριος Διευθυντής του δεν ξέρω γω τι (πολύ ψηλά πάντως στην ιεραρχία της Σιτροέν, στενός συνεργάτης του ίδιου του Μπερκώ παρακαλώ). Ο Μπινώ. Χοντρός, με αυταρχικό ύφος, ζωσμένος σφιχτά μ' ένα σκούρο κοστούμι, με γιλέκο, με παράσημο στη μπουτονιέρα. Έχει τη φάτσα του τύπου που διαβάζει Φιγκαρώ, καθισμένος στο πίσω μέρος της γυαλιστερής μαύρης λιμουζίνας του, ενώ ο οδηγός με το κασκέτο κάνει σλάλομ μέσα στα μποτιλιαρίσματα. Είναι αρχηγός ο Μπινώ. Και δε φαίνεται βολικός: δε σε συμφέρει να δοκιμάσεις να του την φέρεις. Βλέμμα διαπεραστικό, τόνος περιφρονητικός, να είστε ακριβής και σύντομος, καταλαβαίνω γρήγορα, ο χρόνος μου αξίζει πολύ χρήμα, πολύ περισσότερο απ' όσο θα δείτε εσείς όλη τη χρονιά. Ένας πραγματικός ηγέτης. Ακόμα καλύτερα, ένας μάντζερ. Με το μάτι καρφωμένο στην άτακτη καμπύλη των διαθεσίμων της εταιρείας.

Αφού στριφογύρισαν για λίγα λεπτά και ψάξανε λίγο - πολύ παντού μέσα στο τμήμα, ο Μπινώ τους συγκεντρώνει. Κάνουν κύκλο κι ακούν. Ύστερα, με μια κίνηση, μεταφέρονται προς τον Ντεμαρσύ. Θα 'πρεπε να πω πάνω στο Ντεμαρσύ, τόσο πολύ μαζεύονται και κολλάνε πάνω του, αφήνοντας του μόλις τον απαραίτητο χώρο για τις κινήσεις του.

Να λοιπόν μια δεκάδα από σπουδαία προσώπα, γύρω - γύρω, παρατηρώντας το γέρο να δουλεύει. Ο Μπινώ δίνει ακόμα μερικές εξηγήσεις (βρίσκομαι λίγο πιο μακριά, με τον Κάμελ, αλλά ακούω αποσπασματικές φράσεις! "...Υπόδειγμα εκσυγχρονισμού του εξοπλισμού... σύστημα ρυθμίσεως... ορθολογικοποίηση των εκτός αλυσίδας θέσεων... μέθοδοι... θα πρέπει να γενικευτούν... επιχείρηση πρότυπο... επανεκτίμηση των στόχων... πολλαπλασιασμός εν συνεχεία... συγκέντρωσις... κατανομή... προϋπολογισμός εξοπλισμού... αποτελέσματα... επί εξαμήνου βάσεως..."). Κάθε τόσο δείχνει τον Ντεμαρσύ καθώς δουλεύει, θαρρώ πως βρίσκομαι σε μια επίδειξη στο νοσοκομείο, με τον καθηγητή, τους γιατρούς, τους νοσοκόμους, όπου ο γέρος θα 'παιζε το ρόλο του πτώματος - ή σε μια επίσκεψη με οδηγό στο ζωολογικό κήπο με τον Ντεμαρσύ στη θέση του πίθηκου. Ακόμα δείχνει τον ολοκαίνουριο πάγκο ή μια ελαττωματική πόρτα (που την αρπάζει απότομα, κάτω από τη μύτη του επιδιορθωτή). Η διάλεξη τελειώνει αλλά όλοι μένουν εκεί και κοιτάζουν το γέρο να δουλεύει.

Έχουν διευρύνει λίγο τον κύκλο - έτσι στριμωγμένοι που ήταν η ζέστη άρχισε να τους ενοχλεί - χαλαρώνουν λίγο τις γραβάτες τους, μια ιδέα παραπάνω, παίρνουν πιο άνετες πόζες και στάσεις - οι κοιλιές έξω, τα μπράτσα σταυρωμένα, τα χέρια ενωμένα πάνω στην τσάντα - και παρακολουθούν προσεκτικά τις κινήσεις του ρετουσέρ, παρατηρώντας τα χέρια του, τον καινούριο

πάγκο, τα εργαλεία του. Πότε πότε ο Μπινώ εξετάζει το σφυρί που αφήνει ο Ντεμαρσού, - ή το καμινέτο, ή ακόμα μια πόρτα - δίχως ποτέ να του απευθύνει το λόγο. Κι άλλωστε τι θα μπορούσε να του πει; Κάτι σαν: "Συνεχίστε φίλε μου σα να μην είμαστε εμείς εδώ;" Τι θα χρειαζόταν; Έτσι κι αλλιώς ο Μπινώ δε φαίνεται να 'χει καμία πατερναλιστική χορδή, δεν υπάρχει λόγος να χαραμίζει το σάλιο του.

Το θέαμα που μπορούσε να συνεχίζεται έτσι, χωρίς πρόβλημα, μέχρι το τέλος της μέρας. Δυστυχώς, ο Ντεμαρσού άρχισε να χάνει έδαφος.

Χωρίς αμφιβολία η σημερινή μέρα ήταν ανελέητη γι' αυτόν. Πρωί πρωί κατέφθασε το καινούριο μαντεμένο μηχάνημα κι εξαφανίστηκε ο παλιός του πάγκος. Χρόνια συνήθειας, κινήσεις γνωστές με κλειστά τα μάτια, καταστράφηκαν με μιας. Τέλος πάντων, προσπάθησε ν' αντιμετωπίσει την κατάσταση και να ξεπεράσει το εμπόδιο αυξάνοντας την αυτοσυγκέντρωσή του, την προσοχή του, επινοώντας καινούριες κινήσεις - απέναντι σ' αυτή τη χοντρομηχανή την βγαλμένη κατευθείαν από το κεφάλι κάποιου γραφειοκράτη που δεν έχει κρατήσει ποτέ του σφυρί ή λίμα. Αλλά είχε ανάγκη από όλη του την προσοχή. Και πώς να τη διατηρήσει τώρα, μ' όλο αυτό το κοπάδι των υπεύθυνων που έχει μαζευτεί γύρω του, και τον ανησυχεί, τον αποπροσανατολίζει, τον τρομάζει; Προσπαθεί να κρατήσει το κεφάλι του στραμμένο στον πάγκο του, αλλά δε μπορεί να πάψει να ρίχνει κλεφτά βλέμματα και να ταραίζεται σε κάθε δυνατή φωνή του Μπινώ. Τα χέρια του χάνουν τη σιγουριά τους. Δεν ξέρει πια πώς να δουλέψει και με ποιά σειρά. Δεν υπήρχε μια λίστα που την έχει ξεχάσει εδώ και καιρό; Αυτό που έκανε από ένστικτο, προσπαθεί πια να το κάνει σύμφωνα με τις οδηγίες και όπως έχει προβλεφτεί γι' αυτή την καταραμένη μηχανή. Μπερδεύεται. Αρχίζει να σφυρηλατεί δίχως να 'χει σφίξει κι από τις δυο πλευρές - η πόρτα γλιστράει, τη διορθώνει, ένα κόλλημα ένα δεύτερο (το χέρι που κρατάει την κόλληση τρέμει), για την τρίτη συγκόλληση θα πρέπει ν' αναποδογυρίσει την πόρτα, ξεβιδώνει, ξαναβιδώνει, κολλάει... ναι, αλλά θα 'πρεπε να είχε ήδη σφυρηλατήσει από την άλλη πλευρά... ξεβιδώνει, γυρνάει την πόρτα, ξαναβιδώνει, σφυρηλατεί, κοκκινίζει, ενοχλημένος γιατί καταλαβαίνει πως έχει κάνει μια παραπάνω κίνηση, πράγμα που δε μπορεί να διέφυγε από την προσοχή του επίφοβου κοινού του: θα έπρεπε να τελειώσει από τη μια πλευρά το κόλλημα και το σφυροκόπημα, προτού αναποδογυρίσει την πόρτα και την ξανασφίξει, αλλά παρασύρθηκε από τις παλιές συνήθειες του προηγούμενου πάγκου, όταν, όντας ελεύθερος να δουλεύει και από πάνω και από κάτω, έκανε πρώτα όλα τα κολλήματα, ύστερα τη σφυρηλάτηση και στο τέλος τη λείανση...

○ κύκλος των υψηλών προσωπικοτήτων μουρμουρίζει.

○ Μπινώ σμίγει τα φρύδια.

○ Ντεμαρσού, κατακόκκινος, ιδρωμένος, προσπαθεί να μη τους κοιτάζει, να δουλεύει αφοσιωμένος στις επιδιορθώσεις του ώστε να ξαναβρεί την ισορροπία του, σκύβει περισσότερο, προσπαθεί να κάνει πιο γρήγορα, αλλά ο χοντρός μαντεμένος μηχανισμός του κόβει τις πρωτοβουλίες και συντρίβει τα περιθώρια ελιγμών του. Και πάλι οι άχρηστες κινήσεις, η ίδια πόρτα που γυρνάει τρεις τέσσερες φορές (και κάθε φορά, ξεβιδωμα, σφίξιμο, βιδωμα), τα κολλήματα λιγότερο ακριβή τώρα, οι διορθώσεις λιγότερο καθαρές... Τ' άσπρα μαλλιά του Ντεμαρσού κολλάνε στο μέτωπο του, ανάκατα, ξεφυσάει σα βόδι, σταγόνες ιδρώτα κυλούν μέχρι το λαιμό του, βρέχουν το μπλε γιακά της φόρμας του...

Ξερός ήχος. Με μια πολύ έντονη κίνηση, του πέφτει χάμω το σφυρί. Γρήγορα σκύβει για να το μαζέψ...

"Επιτέλους! Τι ανικανότητα ειν' αυτή;"

Η φωνή του Μπινώ, δυνατή και οργισμένη, έκοψε στη μέση την κίνηση του γέρου. Για ένα δευτερόλεπτο, μένει διπλωμένος, μαρμαρωμένος, με τα δάχτυλα δέκα πόντους μακριά από το σφυρί του. Έπειτα, συνεχίζει την κίνηση του, αργά, και σηκώνεται αποσβολωμένος, ενώ ο κύριος Διευθυντής εκρήγνυται και αφρίζει.

Μπινώ: "Σας παρατηρώ εδώ κι ένα τέταρτο. Δεν ξέρετε τι κάνετε! Η καλύτερη μηχανή είναι άχρηστη αν αυτός που την χρησιμοποιεί δεν κάνει μια προσπάθεια να καταλάβει τη λειτουργία της και να τη δουλέψει σωστά. Σας δείχνουν μια σύγχρονη εγκατάσταση που έχει προετοιμαστεί στην εντέλεια και να πώς την καταντήσατε".

Ντεμαρσού: "Δεν ξέρω τι έπαθα κύριε Διευθυντά... Ίσως κούραση... Συνήθως..."

Γκραβιέ: "Ακούστε φίλε μου, μη διηγείστε τη ζωή σας στον Κύριο Διευθυντή. Ακούστε καλύτερα τι σας λέει και προσπαθήστε να δουλέψετε σωστά".

Ο γυαλάκιος με την τσάντα και τα γεμάτα μπριγιαντίνη μαλλιά, που στέκεται ακριβώς πίσω από τον Μπινώ, λέει χαμηλόφωνα αλλά αρκετά δυνατά ώστε να τον ακούσει ο γέρος: "Μερικές φορές απορείς πώς καταφέρνουν και παίρνουν την ειδικότητά τους".

Κι από πίσω ένα βουητό από σχόλια αγανακτισμένα αγενή, υβριστικά.

Ο γέρος σκύβει το κεφάλι και δε λέει τίποτα.

Τι καθάρματα. Ο Γκραβιέ ξέρει πολύ καλά πως ο καινούριος πάγκος δεν αξίζει δεκάρα. Ξέρει πολύ καλά πως δε φταίει ο γέρος. Το ίδιο κι ο Αντουάν, ο εργοδηγός, το ξέρει κι αυτός. Όλο το τμήμα της συγκόλλησης γνωρίζει καλά τον Ντεμαρσού, την ακρίβεια και την πείρα του. Αλλά κανείς δεν πρόκειται να το πει. Κανείς δε θα πει τίποτα. Το γραφείο μεθόδων έχει πάντα δίκιο. Και δε μπορεί κανείς να τα βάλει μ' ένα διευθυντή με τόσο ψηλή θέση σα τον Μπινώ.

Ο γέρος υποχρεώθηκε να καταπιεί την ταπείνωση του μέχρι το τέλος. Μέχρι το τελευταίο λεπτό της δουλειάς. Σκυμμένος, αδέξιος κι αβέβαιος, πάνω σε μια δουλειά που έγινε απότομα ξένη και απειλητική. Μ' όλη αυτή τη συμμορία γύρω του, που έκαναν λες και περνούσαν από εξετάσεις κάποιο νεαρό, σκουτώντας τους αγκώνες ο ένας τον άλλον, παίρνοντας ύφος έκπληξης, κάνοντας παρατηρήσεις. Και ο Γκραβιέ, που έκανε δήθεν πως του μαθαίνει τη δουλειά ("Ελάτε λοιπόν, Ντεμαρσού, όχι έτσι, πρέπει ν' αρχίσετε με την κόλληση!") και να τα λέει σ' αυτόν, στο γέρο τεχνίτη, που δεν είχε ποτέ κάνει λάθος εδώ και πολλά χρόνια, και μέχρι τώρα όλος ο κόσμος σεβόταν την επιδεξιότητά του.

Μερικές μέρες αργότερα, οι τρεις γεροδεμένοι τύποι ήρθαν και πάλι στο τμήμα και πήρα τον καινούριο πάγκο, βάζοντας στη θέση του το παλιό εργαλείο του γέρου. Φαίνεται πως ο Γκραβιέ έκανε κάποια συμφωνία στα κρυφά με το γραφείο μεθόδων. Η Ορθολογικοποίηση θα έκανε την επίθεσή της κάποια άλλη φορά, είχε όλο τον καιρό.

Αυτή η νέα αντικατάσταση έγινε χωρίς πολλές φανφάρες και κανείς δε θεώρησε σωστό να πει μια κουβέντα στο Ντεμαρσού γι' αυτό το "επεισόδιο". Άλλωστε καμία στιγμή στη διάρκεια όλης αυτής της υπόθεσης δε δοκίμασαν να τον συμβουλευτούν.

Ο γέρος ξανάρχιζε τις επιδιορθώσεις πάνω στον παλιό του πάγκο, φαινομενικά όπως και πριν. Αλλά τώρα πια, μέσα στα μάτια του υπήρχε ένα είδος τρόμου που δεν είχε παρατηρήσει παλιότερα. Έδειχνε σα να νιώθει πως τον κατασκοπεύουν. Λες και είχε πάρει αναστολή. Λες και περίμενε το επόμενο χτύπημα. Κλεινόταν όλο και περισσότερο στον εαυτό του, πάντα ανήσυχος όποτε του απευθύνανε το λόγο. Πού και πού έκανε λάθος σε μια πόρτα, πράγμα που δεν του είχε συμβεί σχεδόν ποτέ "πριν".

Λίγο αργότερα αρρώστησε.

Ένταση των ρυθμών δουλειάς.

Απροιδοποίητη μείωση των χρόνων της κάθε φάσης.

Αλλαγή στα πριμ.

Ανακάτωμα στις μηχανές.

Κατάργηση μιας θέσης.

Ορθολογικοποίηση.

Η συμμορία του Μπινύ πρέπει να έκανε πολλές ζημίες και όχι μόνο στη συγκόλληση. Στο τμήμα των βαφών είναι εξοργισμένοι. Ο Μωχάμεντ, ο πιστολαδόρος τσοπάνος από την Καμπύλια, ήρθε να με βρει. Πρέπει ν' αντισταθούμε. Πρέπει να ξαναβάλουμε μπρος την επίτροπή. Να γράψουμε προκηρύξεις. Να περιγράψουμε το τι συμβαίνει. Να προετοιμάσουμε κάποια δράση. Όχι τώρα αμέσως: λίγες μέρες πριν από τις διακοπές, δε θα χρησίμευε σε τίποτα, δε μπορούμε πια να κινητοποιήσουμε το εργοστάσιο. Αλλά αμέσως μόλις γυρίσουμε από τις διακοπές. Από την πρώτη κιόλας βδομάδα του Σεπτέμβρη. Σύμφωνα, Μωχάμεντ. Από το Σεπτέμβρη κιόλας θα ξαναβάλουμε μπρος. Το μοίρασμα των προκηρύξεων, συγκεντρώσεις στο υπόγειο, προπαγανδιστική εκστρατεία στα διαλείμματα, στ' αποδυτήρια, στην καντίνα, στο καφενείο, στις εστίες. Τα χαρτιά σ' όλες τις γλώσσες, που θα τα κολλάμε στους καμινέδες, θα τα κυκλοφορούμε χέρι χέρι στις αλυσίδες, θα συλλαβίζονται χαμηλόφωνα για τους αναλφάβητους. Ενάντια στην εντατικοποίηση της δουλειάς και τα καπρίτσια του γραφείου μεθόδων. Ακόμα, ενάντια στις αυθαίρετες μεταθέσεις τη στιγμή που θα κλείσει το εργοστάσιο του Σουαζύ. Οι εργάτες θα πρέπει να τοποθετηθούν σε αντίστοιχες θέσεις σε άλλα εργοστάσια της περιοχής του Παρισιού. Ο Ζοζό, ο γέρος τεχνίτης του βαφείου, λέει πως η C.G.T. σκοπεύει να ξεκινήσει μια κινητοποίηση προς αυτή την κατεύθυνση.

Αρχίζω αμέσως το ίδιο, κι ο Μωχάμεντ από την πλευρά του. Ξανακάνω το γύρο και βρίσκω όλους όσους γνωρίζω για να τους μιλήσω γι' αυτό. Τον Τυνήσιο με το βλογοκομμένο πρόσωπο στο τμήμα της συγκόλλησης. Τον Σάντοκ. Τον Μουλούντ. Έναν Ισπανό. Ένα ανειδίκευτο εργάτη από το Μαλί - έναν καινούριο με τον οποίο έχω συζητήσει λιγάκι. Τους ανθρώπους από τα καθίσματα, που ξαναβλέπω πότε πότε. Τον Σιμόν. Απολογισμός με το Μωχάμεντ, στο "Καφέ ντε Σπορ". Ναι, η απειθαξία είναι δυνατή, αμέσως μόλις τελειώσουν οι διακοπές. Η επιφάνεια είναι φαινομενικά ήρεμη, αλλά, στο βάθος, ένα καινούριο κύμα γεννιέται, που θα φουσκώσει και θα χυμήξει επάνω τους.

Τετάρτη 30 Ιούλη 1969. Τελειώνει το απόγευμα. Δε μένουν παρά λίγα λεπτά δουλειάς και θα σταματήσουμε για ένα μήνα.

Με καλούν στα κεντρικά γραφεία.

Δελτίο εισόδου. Υπόγειος διάδρομος. Διοικητικά κτίρια από την άλλη πλευρά της λεωφόρου Σουαζύ. Γραφείο. Χαρτιά.

Απολύομαι με προειδοποίηση (από την υποχρέωση της οποίας "με απαλλάσσουν").

"Περιορισμός προσωπικού".

Αρνούμαι να υπογράψω την "εξόφληση" ("Όπως θέλετε, δεν έχει καμία σημασία"), αρπάζω το φάκελο, τρέχω να βρω τον Κλατζμάν, τον εκπρόσωπο της C.G.T. (εργάζεται απ' αυτή την πλευρά της λεωφόρου, στο τμήμα εργαλείων, μια θέση απομακρυσμένη όπου τον έχει στείλει η διεύθυνση για να μη μπορεί να κάνει τίποτα έξω από τις ώρες που διαδέχονται οι αντιπρόσωποι: σε επείγουσα περίπτωση, πρέπει να έρθεις εδώ πέρα να τον βρεις). Ο Κλάτζμαν διαβάζει όλα τα χαρτιά, μου διευκρινίζει ορισμένες λεπτομέρειες. Νομικά δε μπορούμε να κάνουμε τίποτα. Η Σιτροέν έχει σεβαστεί όλους τους τύπους. Να επιχειρήσουμε κάποια κινητοποίηση, μια προ-

κήρυξη...: το εργοστάσιο ετοιμάζεται να κλείσει για ένα μήνα!

Ο Κλατζμάν έχει δίκιο. Το έπαιξαν πολύ καλά. Δε μπορώ να κάνω τίποτα, θα προτιμούσα μια πιο επική απόλυση.

Ωστόσο, το κύμα ετοιμάζεται στο βάθος, δε μπορεί, δ' ανέβει. Και μετά απ' αυτό θα υπάρξουν κι άλλα.

Ευχαριστώ τον Κλατζμάν, θα τα ξαναπούμε. Πηγαίνω να αποχαιρετήσω τους συντρόφους του τμήματος. Πολύ αργά. Το εργοστάσιο έχει κλείσει εδώ και μερικά λεπτά, όλος ο κόσμος έχει ξεχυθεί προς την έξοδο, τ' αποδυτήρια έχουν αδειάσει μέσα σε δευτερόλεπτα. Ένας μήνας μακριά από δω. Γρήγορα, γρήγορα.

Το εργοστάσιο έκλεισε.

Η αυλή έχει αδειάσει, έχει καθαρίσει. Δεν υπάρχουν πια κάσες, τελειωμένα αυτοκίνητα, κλάρκ, κονταίηνερ, ρυμούλκες. Μια συνηθισμένη αυλή. Μερικά ασφαλτοστρωμένα τετραγωνικά μέτρα, μ' ένα χρώμα γκριζο, λίγο πιο ανοιχτό απ' ότι συνήθως, κάτω από τον ήλιο του Ιούλη. Η πόρτα παραμένει μισάνοιχτη. Ο φύλακας έχει ξεκουμπώσει το σακάκι της φόρμας του, έχει βγάλει το κασκέτο του, ξύνει το κεφάλι. Πίσω απ' αυτόν, ξεχωρίζει ένας τύπος που διασχίζει διαγώνια την αυλή, με τα χέρια στις τσέπες, δίχως να βιάζεται. Μια αίσθηση ανάπαυσης.

Μόλις ένα τέταρτο πριν, η παραγωγή των Ντεσεβώ δούλευε στο φουλ, χίλια διακόσια άτομα δουλεύανε σαν υποζύγια, μέσα στο σαματά και το καμίνι.

Τώρα, σιωπή. Οι τελευταίοι εργάτες απομακρύνονται, στρίβοντας στη γωνία της λεωφόρου. Δεν υπάρχει ψυχή πια.

Το κοιτάζω, το εργοστάσιο.

Άμα το βλέπεις από το δρόμο, δείχνει ακίνδυνο, με τα γκριζα του κτίρια, όχι πολύ ψηλά, που έχουν χωνευτεί μέσα στο τοπίο.

Κοπέλες περνούν, με ανάλαφρα φορέματα. Ο ήλιος χτυπάει δυνατά. Τα χρώματα, οι διακοπές.

Ανάβω ένα τσιγάρο.

Με αργά βήματα, πηγαίνω προς το "Καφέ ντε Σπορ".

Μπα, να ο Κάμελ. Ο χείριστος του γερανού, με ρούχα περιπάτου. Πάντα το ίδιο ύφος νταβατζή. Σακάκι, παντελόνι καμπάνα, μια απίθανη πολύχρωμη γραβάτα. Περπατάει κουνιστός καθώς με βλέπει να πλησιάζω, θα 'λεγε κανείς πως με περιμένει. Τι να θέλει άραγε ο Κάμελ;

Δεν έχω ιδιαίτερη διάθεση να του μιλήσω. Είναι τόσο αυτοί που θα 'θελα να 'βρισκα αυτή τη στιγμή, και να με περιμένει τώρα ο Κάμελ! Σήμερα το βράδυ θα πάω να βρω το Μωχάμεντ στην εστία του για να του διηγηθώ την απόλυση μου. Τον Σιμόν θα τον βρω μετά τις διακοπές. Η γυναίκα του είναι καλύτερα, φεύγουν για διακοπές, για πρώτη φορά μετά από πολλά χρόνια. Πάνε στα πεθερικά του, κοντά στο Μελέν ("Στην εξοχή", μιλάει γι' αυτήν λες και πρόκειται για την Αμαζονία!). Εδώ και μια βδομάδα δεν κρατιέται: σήμερα προτιμώ να τον αφήσω στην ουσία του. Τον Σάντοκ θα πάω να τον δω σήμερα το βράδυ, ξέρω πού να τον βρω. Οι υπόλοιποι σύντροφοι, είναι σκορπισμένοι από δω κι από κει. Άλλοι θα κλείνουν πυρετώδικα τις βαλίτσες τους ή θα στριμώχνονται κιάλας μέσα στα πούλμαν ή τα τρένα. Άλλοι θα 'χουν σκορπιστεί στις βόρειες συνοικίες του Παρισιού, για να ξεχάσουν, έστω και για μια βραδιά, ότι δεν πρόκειται να φύγουν.

Δεν υπάρχει κανένας φίλος στον οποίο θα μπορούσα να πω τον καημό μου. Ήθελα τόσο

πολύ να μιλήσω στον Πρίμο, το Ζωρζ, τον Κριστιάν, τον Μουλούντ, τον Αλί, τον Σάντοκ, τον Σιμόν, τον Ζοζό. Κανένας. Πρέπει να περιμένω.

Μονάχα ο Κάμελ, εδώ, μπροστά στο «Καφέ ντε Σπορ», καταμεσής στον ήλιο. Μια γκραβούρα της μόδας. Ο Κάμελ, ο γλύφτης, που δε σταματούσε να με κατασιδιάζει, να παίζει το αφεντικό, ν' ανεβάζει το ρυθμό. Ο Κάμελ, που δεν έχω να του πω τίποτε.

Αυτός αντίθετα, δείχνει να θέλει κουβέντα.

Ακόμα λίγα βήματα. Τον πλησίασα. Τι θέλει;

Του λέω ξερά:

"Με σχόλασαν".

Αυτός: "Το ξέρω, μου το 'παν..."

Σιωπή.

Πάλι ο Κάμελ: "Άκου..."

Σταματάει, αλλάζει πόδι, λες κι έχει μυρμήγκια στις πατούσες. Θρόισμα του τεργκαλ παντελονιού του. Μ' εκνευρίζει έτσι που στριφογυρνάει. Ξαναρχίζει.

Κάμελ: "Άκου, μου προτείνανε να με πληρώσουν για να προκαλέσω έναν καυγά μαζί σου, ήθελαν να σε απολύσουν μ' αυτόν τον τρόπο".

Εγώ: "Και λοιπόν;"

Κάμελ: "Λοιπόν, αρνήθηκα".

Εγώ: "Γιατί;"

Κάμελ: "Γιατί... γιατί δεν έχω ανάγκη από λεφτά. Από τέτοια λεφτά".

Δεν του 'χει μείνει τίποτα από την υπεροψία του, έχει ένα ύφος ενοχλημένο - από τι άραγε; Επειδή διάλεξαν αυτόν γι' αυτή τη βρωμοδουλειά; Επειδή μου το είπε; Ξαφνικά, με αφήνει κι εξαφανίζεται πίσω από τη γωνία του δρόμου. Είμαι σίγουρος πως είπε αλήθεια. Είμαι μάλιστα σίγουρος ότι εκείνος που του έδωσε την παραγγελία είναι ο Ντανγκλουά.

Σκέφτομαι: Ο Κάμελ, είναι κι αυτός εργατική τάξη.

ΣΕΛ 8:

«Εγκατεστημένος», «εγκατάσταση» : Όρος που κυριάρχησε στη Γαλλία μετά το κίνημα του Μάη του '68 και υποδηλώνει τους αγωνιστές που - φοιτητές στην πλειοψηφία τους - εγκατέλειψαν τα πανεπιστήμια και πήγαν να δουλέψουν στα εργοστάσια. Η «έξοδος» αυτή υπήρξε πραγματικά μαζική (εκατοντάδες φοιτητές «εγκαταστάθηκαν» στην περίοδο 69-71) και έπαιξε ουσιαστικό ρόλο στην ανάπτυξη του εργατικού κινήματος στη Γαλλία, κύρια των ανειδίκευτων εργατών στην αλυσίδα συναρμολόγησης που στην πλειοψηφία τους ήταν μετανάστες και γυναίκες. Ιδεολογικό υπόβαθρο της «εγκατάστασης» ήταν η θέληση για απόρριψη των προνομίων που δίνει στο διανοούμενο επαναστάτη η κοινωνική του θέση και για σύνδεση με την εργατική τάξη ώστε να προωθηθεί η αμφισβήτηση στα εργοστάσια. Η αρχή της «εγκατάστασης» στηριζόταν στο να «υπηρετούμε το λαό» του Μάο Τσε Τουνγκ, που είναι άλλωστε ο πρώτος που μίλησε για «εγκατάσταση».

ΣΕΛ 13:

Στη Γαλλία η κατάταξη των εργατών ανάλογα με το βαθμό ειδίκευσης είναι διαφορετική από την Ελλάδα. Στην κατώτερη βαθμίδα βρίσκεται ο χειρώνακτας (manoeuvre), αυτός που στην Ελλάδα, ιδιαίτερα στην οικοδομή, λέγεται «εργάτης» και που στο εργοστάσιο χρησιμοποιείται μόνο για να σκουπίζει, να μεταφέρει πράγματα, κλπ. Στη συνέχεια έρχονται οι λεγόμενοι «ειδικευμένοι εργάτες» (ouvriers specialises). Πρόκειται για τους εργάτες της αλυσίδας συναρμολόγησης κύρια, που δε χρειάζονται καμία ειδικότητα και που απλά μαθαίνουν ορισμένες φάσεις της εργασιακής διαδικασίας με μία ή δυο μέρες εκμάθησης. Η ειδίκευσή τους δηλαδή συνίσταται στο ότι κάνουν μια ειδική και όχι μια ειδικευμένη δουλειά. Στην Ελλάδα λέγονται ανειδίκευτοι εργάτες. Στη συνέχεια του βιβλίου θα τους χαρακτηρίζουμε ή σαν ανειδίκευτους ή σαν Ο.Σ., σύμφωνα με τη σύντμηση που κυριαρχεί και στη Γαλλία. Η ανώτερη βαθμίδα είναι οι «επαγγελματικοί εργάτες» (ouvriers professionnels), οι δικοί μας ειδικευμένοι εργάτες ή τεχνίτες, που έχουν δίπλωμα ειδίκευσης και δουλεύουν σε μηχανές. Και οι τρεις αυτές κατηγορίες υποδιαιρούνται η καθεμία σε άλλες τρεις.

ΣΕΛ 35:

С.С.Т. Γενική Συνομοσπονδία Εργατών, το μεγαλύτερο από τα τρία κύρια συνδικάτα της Γαλλίας, που ελέγχεται από το Κομμουνιστικό Κόμμα.

Σωματειακή επιτροπή: Η επιτροπή του κάθε συνδικάτου στο επίπεδο του εργοστασίου.

Εργοστασιακή επιτροπή: Όργανο της δεσμικής εκπροσώπησης των εργατών μέσα στο εργοστάσιο που έρχεται σε επαφή με την διοίκηση κύρια για θέματα διαχείρισης. Τα μέλη της εκλέγονται από τους εργάτες όλου του εργοστασίου. Στην Σιτροέν, την εποχή που αναφέρεται το βιβλίο, την εργοστασιακή επιτροπή την έλεγχε η С.С.Т. που σύντομα όμως αντικαταστάθηκε από τη С.Ф.Т. (Γαλλική Συνομοσπονδία Εργασίας), φασιστικό συνδικάτο που είναι όργανο της εργοδοσίας, κύρια στις μεγάλες ιδιωτικές αυτοκινητοβιομηχανίες (Σιτροέν, Πεζώ). Η κυριαρχία της С.Ф.Т. συνεχίζεται στη Σιτροέν μέχρι σήμερα. (Το "σήμερα" αναφέρεται στο 1982, χρονολογία της πρώτης έκδοσης του παρόντος).

ΣΕΛ 49:

Νεϊγύ: Αριστοκρατική συνοικία του Παρισιού.

Ηλύσια Πεδία: Κεντρική αριστοκρατική λεωφόρος, στην οποία βρίσκεται και το προεδρικό μέγαρο και η αψίδα του θριάμβου. Η αναφορά στο Νεϊγύ και τα Ηλύσια Πεδία παίρνει όλο το νόημα της στο Παρίσι όπου ο διαχωρισμός ανάμεσα σε συνοικίες, δρόμους, περιοχές κ.λπ. με βάση την ταξική διαστρωμάτωση είναι τρομερά έντονος - και δε συγκρίνεται καθόλου με την Αθήνα π.χ.

ΣΕΛ 60:

Μέχτα: Μικρά χωρία στην Αλγερία και την Τυνησία.

ΣΕΛ 77:

Το μπέρδεμα, ακατανόητο για τον έλληνα αναγνώστη, στηρίζεται στο ότι η γαλλική λέξη για τον αποικισμό (colonialisme) μοιάζει με την λέξη για τον "ταγματαρχισμό" του Αλί (colonelisme)